

Арсен Паламар

**ЭТИКА—
МОЛОДИМ**

Арсен Таламар

ЕТИКА- МОЛОДИМ

•
Правила
доброгo
тoнy
•

Художник Олександр Міхнушев

КИЇВ. ВИДАВНИЦТВО ЦК ЛКСМУ «МОЛОДЬ». 1985

87.7

П14

Книга журналиста Арсения Паламаря посвящена морально-этическому воспитанию молодежи. Культура поведения, этика, такт, к сожалению, еще не всегда бывают нормой нашего поведения. В книге рассказывается об общепринятых правилах поведения в различных жизненных ситуациях. Беседа построена на ярких примерах.

П 0302050000—115 1.88.
М228(04)—85

© Издавництво «Молодь», 1980

МИСТЕЦТВО ЛЮДСЬКОГО СПІВЖИТТЯ

Ми йдемо далі й далі дорогою пізнання. Опановуючи складні науки, вільно розщеплюємо атом, владно проникаємо в таємниці світового океану і космосу. А от пізнати самих себе нам іноді дуже нелегко...

Найбільше прикрощів завдають нам буденні невдачі, дрібні конфлікти, з яких виникають великі непорозуміння. Навіть рідні та друзі, буває, сваряться через дрібниці — і не тому, що від природи злі, незлагідні, а тому, що в кожного свій стиль поведінки, не завжди прийнятний для інших. Якщо об'єктивно проаналізувати причини таких незгод, то виявиться, що нерідко ми самі в них винні. І провина буває до смішного проста — легковажне ігнорування вимог тієї чемності, котра, як відомо, дається так дешево, а цінується так дорого і в основі якої лежить звичайнісіньке доброзичливе ставлення до людей. Якби не ця легковажність — скількох непорозумінь і конфліктів можна було б уникнути!

Безконфліктне співжиття людей — велике мистецтво. Одначе не настільки велике, щоб ми при бажанні не змогли оволодіти ним, навчитися легко, невимушено застосовувати набуті знання у повсякденному житті.

Дехто, особливо серед молоді, сумнівається в потребі правил доброго тону, вважає, що без них наша поведінка розкутіша, природніша. Проте така думка хибна. Навіть скромна, делікатна людина, не знаючи правил етикету, може опинитися в скрутному становищі.

Життєвий досвід свідчить, що мало бути добрим, треба ще бути тактовним. Чуйність — доброта серця, тактовність — його розум. Поняття ці нерозривні, як нерозривні зміст і форма. Щоб бути тактовним завжди і всюди, треба знати основи культури поведінки. Без такого знання людина справляє враження невихованої, хоч би якою доброю вона була.

У нас одвіку склалися традиції оточувати піклуванням старших, поважати жінку, радо зустрічати гостей, вітатися з сусідами, знайомими. Чи ж розумно сумніватися в їх доцільності? Якщо ввічливість і тактовність бережуть наші нерви, здоров'я, допомагають у праці, додають нам віку, — чи треба доводити їх важливість? Основні етичні принципи поведінки мають давні традиції, що беруть свої витoki із загальнолюдської культури.

Протягом свого історичного розвитку людство виробило струнку систему правил і норм культурної поведінки, які в різні часи називалися ще етикетом, правилами пристойності, манерами доброго тону. До всіх цих правил треба ставитися так, як ми взагалі ставимося до культури минулого: все краще сприймаємо, все гірше відкидаємо.

Перший збірник правил етикету під назвою «Інструкції з поведінки» написано у стародавньому Єгипті ще в третьому тисячолітті до нашої ери. Однак ніяких відомостей про його зміст не збереглося. Значно більше ми знаємо про культуру поведінки в античному Римі. Правила доброго тону посідали велике місце в житті правителів різних країн, зокрема європейських. Вишукані манери потрібні були їм насамперед для того, щоб підкреслити свою вищість над підлеглими. Із столиць ті правила швидко проникали в палаци аристократів, багатіїв.

Деякі з тих манер нині видаються нам досить кумедними. Так, у рицарські часи дами та їхні кавалери сідали за звичаєм до столу парами, їли з однієї миски і

пили з одного келиха. Оскільки виделок ще не було, то страви брали руками, а масні пальці витирали об шерсть здоровенних собак, яких господарі саме для того й тримали в бенкетних залах.

У середньовічні часи був дуже популярний трактат про поведінку «Дисципліна клерикаліс» іспанського священика Педро Альфонсо, виданий 1204 року. На основі цієї книги згодом створено посібники з етикету в Англії, Франції, Голландії, німецьких та італійських князівствах. Ці посібники подавали переважно правила поведінки за столом, прийому гостей.

Великий чеський педагог-гуманіст Ян Коменський у своїх порадах щодо гарних манер виходив з універсальності норм поведінки. Для учнів своєї школи він написав невеличку книжку «Правила поведінки, зібрані для юнацтва в 1653 році», яка на цілі століття стала посібником для учителів багатьох країн. Мудрий педагог розумів, що численні поради, як їсти і пити, як вітатись і прощатись, якими мають бути мова й постава, самі собою не зближують людей. Тому він радить: «Вважай усіх товаришів по навчанню за друзів і братів».

У Росії була дуже поширена книжка Петра I «Юности честное зерцало...»— своєрідний збірник правил, як поводитись у світському товаристві, сидіти за столом, користуватися виделкою і ножем, на якій відстані знімати капелюха при зустрічі із знайомим і яку позу прибирати, кланяючись.

Реформа придворного етикету так припала до вподоби вельможам, що після смерті Петра I створені ним артилерійська і морська школи для дворян були замінені школою світських манер.

В умовах загальної неграмотності народу, невігластва навіть серед панівних класів етикет був скоріше забавою і розвагою знаті, аніж засобом виховання індивідуальної культури.

Видатні вчені, письменники, педагоги в своїх книгах,

листах, висловлюваннях часто і зацікавлено торкалися теми, пов'язаної з культурою поведінки. Вони завжди прагнули облагородити людину, виховати у неї почуття доброти, любові до ближнього. Серед тих, хто висміював лицемірство манер панівних класів і розвивав демократичні принципи спілкування людей,— Григорій Сковорода, Григорій Квітка-Основ'яненко, Тарас Шевченко, Микола Гоголь, Лев Толстой, Антон Чехов, Марк Твен та інші. Своє тлумачення «хорошого товариства» на противагу «світові пустому» дав у статті «Про новітніх охоронців моральності» Олександр Пушкін: «Хороше товариство може бути і не у вищому колі, а всюди, де є люди чесні, розумні й освічені».

На думку автора безсмертної «Подорожі Гуллівера» Джонатана Свіфта, «добрі манери має той, хто найменшу кількість людей ставить у незручне становище».

Історія етикету, як бачимо, знала і прогресивну тенденцію в його розвитку. Підтвердженням цього може бути відомий лист Чехова до брата, де автор пише про вимоги, яким, на його думку, повинна відповідати поведінка вихованих людей. Письменник чудово розумів, що справжня культура поведінки впливає насамперед з органічного поєднання внутрішнього світу людини з його зовнішнім проявом.

Треба зауважити, що етикет визначає лише форми, технічні аспекти спілкування — вчить, як поводитися за столом, як розмовляти по телефону, робити подарунки, як сперечатись, не ображаючи співрозмовника... Тому самого знання правил ввічливості недостатньо, щоб бути культурним і вихованим.

Етикет, не пов'язаний з високими моральними принципами, не досягає своєї головної мети — шанобливого ставлення до людей. Видатний український радянський педагог В. О. Сухомлинський, розкриваючи перед молоддю основи моральної культури, на перше місце серед найважливіших етичних норм поставив саме повагу

до людини. У книжці «Народження громадянина» він писав, звертаючись до молодих: «Робіть так, щоб людям, які оточують вас, було добре».

Радянська влада з перших же днів вважала першочерговим завданням виховування людей в дусі взаємоповаги. На рівень державної політики у нас поставлено виховання в молоді почуття товарищескості, скромності, честі і гідності. Ці моральні норми становлять основу соціалістичного гуманізму, комуністичної моралі і етики. Вони є невід'ємною складовою частиною правових норм нашого суспільства. Радянська молодь повинна добре знати їх і вільно користуватись ними в повсякденному житті.

Виховання правил поведінки передбачено і статтею 65 Конституції СРСР, у якій сказано: «Громадянин СРСР зобов'язаний поважати права і законні інтереси інших осіб, бути непримиренним до антигромадських вчинків, всемірно сприяти охороні громадського порядку». Це вимагає не тільки знання місцевих звичаїв, а й уміння поводитись природно і тактовно за будь-яких обставин. Таке вміння, на жаль, не народжується разом з нами. Його треба вчитися.

Найкраще, коли етичні норми і принципи, тонкощі ввічливості й тактовності людина засвоює з дитинства і згодом — у молодому віці. Мистецтво спілкування, людських взаємин — не такий предмет, щоб його опанування можна було відкладати «на потім».

Призначення цієї книжки — подати молоді деякі відомості про культуру поведінки, про те, як треба і як не слід поводитися в тій чи іншій ситуації. Крім того, книжка має пояснити читачеві, чому саме треба поводитися так чи інакше, щоб він не тільки знав, а й глибоко усвідомлював необхідність правильної поведінки. І, нарешті, книжка має допомогти читачеві не тільки розширити свої знання в сфері правил доброго тону, а й перевірити себе, чи чемно він сам поводитьсь.

Висока культура поведінки потрібна нам не менше, ніж майстерне володіння професією, основами наук. Сьогодні на нас, радянських людей, дивиться весь світ. У нас вчатъся, з нас беруть приклад. А є й такі, що кожну нашу помилку використовують для того, щоб звинуватити нас у некультурності, відсталості. Ось чому культура поведінки — не особиста справа кожного, а велика відповідальність перед суспільством.

Наше суспільство виробило загальні для всіх правила культури поведінки. В основі їх — принципи соціалістичної демократії і гуманізму, чесний, відкритий підхід до життя, повага до людини праці, дружнє ставлення до товариша. Поведінка радянських людей — один з показників високого життєвого і культурного рівня, властивого епосі розвинутого соціалізму.

I. ВІД ДИТИНСТВА ДО ЗРІЛОСТІ

Гармонія розуму і серця

*Що посієш, те й пожнеш.
Народне прислів'я*

ВАМ ШІСТНАДЦЯТЬ. Святково вдягнені юнаки і дівчата, схвильовані першим відчуттям власної дорослості, в урочистій обстановці одержують паспорти громадян Країни Рад. Із словами батьківської любові до них звертаються ветерани партії, війни і праці, передовики виробництва, представники творчої інтелігенції. Юним бажують успіхів у навчанні, майбутньому самостійному житті батьки, вчителі, друзі. У багатьох сім'ях з цієї нагоди влаштовують святковий вечір, дарують щось на згадку дочці чи синові.

Шістнадцять років — час переходу від дитинства до зрілості. В цю пору кожен підліток глибоко замислюється над власною долею, своїм теперішнім і майбутнім. Чи не найбільше його цікавить, з чого починається справжня зрілість з її правом користуватися всіма перевагами дорослого життя.

Одержавши паспорт, дехто вважає, що вже все знає, все вміє і сам собі господар. Надмірне бажання юних бути самостійними призводить іноді до дивних форм поведінки. Трапляється, що підліток стає різким, категоричним, навіть грубим, бо в компанії його ровесників це є нормою самоутвердження. Йому здається, що така поведінка свідчить про його незалежність, а отже, і дорослість.

Саме в цьому віці, коли молода людина відчуває небереборне бажання вирватися з-під дріб'язкової опіки

старших, жити «своїм розумом», у неї зростає схильність до конфліктів. Старшим це зовсім не подобається, і вони не знаходять нічого кращого, як посилити опіку. Ще гірше, коли у вимогах дорослих нема одностайності і послідовності, коли педагоги в школі вимогливі, а батьки вдома — поблажливі або навпаки.

Молодь рано чи пізно приходиться до позитивного досвіду старших, але нерідко через загострене самолюбство юних цей шлях буває довгий і важкий. Намагаючись утвердитись в очах дорослих, та й у своїх власних, окремі підлітки, підбадьоривши себе чаркою, затівають бійки, хуліганять. Ба, навіть свідомо шукають сварок з метою ще і ще раз довести всім свою хоробрість та силу. Водночас вони ставлять батькам «ультиматум», щоб ті перестали робити їм будь-які критичні зауваження й дали повну свободу.

Юна дочка пише до газети скаргу на рідну матір, що та не дозволяє їй допізна гуляти з хлопцями, пити вино, курити. Звичайно, можна дискутувати з приводу доцільності таких заборон, хоч їх слушність цілком очевидна, однак елементарна невихованість, непорядність дочки у ставленні до матері ніякій дискусії не підлягає.

І вже зовсім дивує тверда певність таких дорослих дітей у тому, що батьки зобов'язані годувати їх, модно одягати, вчителі — давати їм знання. Словом, робити все, щоб їхнє життя було приємне і легке. А труднощі, незручності, неув'язки — брати на себе. На те вони — батьки, учителі, наставники — і є, щоб оберігати і захищати своїх дітей та вихованців.

Витоки такої незрілої поведінки слід шукати передусім у хибах сімейного виховання. Є ще немало батьків, які справді оберігають дітей від будь-яких труднощів, від фізичної праці, мовляв, ще встигнуть напрацюватися на своєму віку. Вони заппадливо створюють для дітей безтурботне, легке життя, внаслідок чого підліток зви-

кає лише брати, нічого не даючи взамін. Чи може він за таких умов своєчасно досягти громадянської зрілості?

Відомий письменник Федір Абрамов в одному з публічних виступів зауважив, що в таких випадках він якнайменше звинувачує молодь. Насамперед винні батьки, які вже не перше десятиліття наполегливо утверджують відомий афоризм: «Ми погано жили, нехай поживуть хоч наші діточки». «Так ось, дорогі батьки...— застерігає письменник,— ваші діти не житимуть добре, вони житимуть погано, тому що ви таким чином виховуєте з них поросят і егоїстів».

Така молодь боїться життєвих труднощів і не обходиться без допомоги дорослих навіть у зрілому віці. Як же виховати по-справжньому самостійних молодих людей? Нерідко можна почути думку: якщо хочеш стати дорослим, сідай у поїзд після випускного балу — і гаїда з комсомольською путівкою на Далекий Схід. У цьому, звісно, є своя логіка. Але чому вважають, що, вступаючи в життя, юнак чи дівчина можуть проявити себе тільки на Далекому Сході? Хіба не можна випробувати свої сили на заводі чи будові в своєму місті, на роботі в рідному селі?

Соціальні обов'язки молодих визначає їхнє становище. Випускник школи, учень професійно-технічного училища, технікуму, студент вузу, молодий робітник... Може, головним критерієм соціальної зрілості є опанування якоїсь постійної професії і досягнення в такий спосіб економічної самостійності? Однак і цього, виявляється, ще недостатньо. Адже нерідко вміння заробляти гроші поєднується у людини з дивовижною моральною нерозвиненістю, з духовним убозтвом.

Громадянське виховання — серцевина, стержень усієї виховної роботи. Його основною умовою є моральна зрілість. Дорослими стають тоді, коли внутрішньо дозрівають до глибокого сприйняття всіх тих важливих справ, якими живуть наші люди, рідна країна, увесь

прогресивний світ. Ось чому формування соціальної зрілості — це багатогранний процес поступового залучення молоді до суспільного життя, пов'язаний з успішним завершенням освіти, вибором постійної професії, свого місця у житті.

ЩОБ ДОБРЕ ВЧИТИСЯ, ТРЕБА... Насамперед виробити певні принципи, без яких не переступити порога зрілості. Таких принципів у навчанні немало, навряд чи є потреба називати всі, досить спинитися на основних.

Найперше — це виховання глибоко усвідомленої допитливості, постійного інтересу до знань. Успіху в навчанні можна досягти лише тоді, коли хочеться вчитися, коли відчуваєш радість і гордість від того, що пізнаєш світ, життя, людей... Щасливий той, хто від природи допитливий, хто прагне якнайбільше знати, щодня, щохвилини осягати нове. А як бути, коли немає допитливості? Як зробити, щоб навчання приваблювало?

Кажуть, давньогрецький учений Архімед відкрив свій знаменитий закон, купаючись у ванні. Як був, навіть не обтершись, мудрець вибіг на вулицю, радісно вигукуючи: «Еврика!» («Я знайшов!») Статечні перехожі дивилися на нього як на дивака. Вони ніколи не дозволили б собі так необачно вибігати на вулицю і тішитися, наче мале хлоп'я, відкриттям якогось там закону фізики, але ж вони й не відкрили жодного закону.

Заслуговує похвали той, хто розуміє радість Архімеда, хто з юних літ обирає собі за принцип: день без творчої думки, без хоча б маленького відкриття — даремно прожитий. Хто усвідомлює: марнування часу, пусті розваги, легкі задоволення призводять до убогості думки й душі.

Виховання допитливості не відділити від виховання любові до книги. «Книга вчить, як на світі жить», — каже народна мудрість. Читати, щоб мислити, пізнавати, захоплюватися могутністю людського розуму — яке прекрасне заняття! Книга збагачує знаннями, очищає

морально, дає можливість спілкуватися з красою і величчю людського духу. Коли цього не розумієш — сидіння над підручником неминуче перетворюється в зубрячку, притупляє розум, обертає навчання в тяжку повинність.

Якщо в школі учень байдуже проходить повз книжку, якщо з її сторінок йому не відкриваються інтелектуальні обрії світу,— то цьому учневі школа небагато дасть і піде він у життя з порожньою душею.

Не менш важливий принцип — ясна мета навчання, нагромадження знань, необхідних для того, щоб стати високоосвіченим спеціалістом народного господарства, приносити найбільшу користь рідній Вітчизні. Саме таку мету ставить перед нашою молоддю реформа загальноосвітньої школи, науково-технічний прогрес.

Відомий учений О. Ю. Шмідт ще юнаком склав життєву програму: докладно визначив, які книжки треба прочитати, які науки опанувати, які проблеми розв'язати. Та коли підрахував час, необхідний для здійснення запланованого, виявилось, що потрібно... 150 років. Учений прожив 64. З них п'ятдесят — праця, праця і ще раз праця. Наполеглива, цілеспрямована. Чи виконав він свою програму? Так, стоп'ятдесятилітню програму він виконав за півстоліття!

Помиляється той, хто гадає, що ця програма вченого — особлива, не кожному під силу. У нас створено всі умови для всебічного розвитку молоді. Звичною стала для нас обов'язкова середня освіта. Кожен юнак і дівчина мають право на вищу освіту. Активно працює розгорнута мережа книжкових видавництв, бібліотек, театрів, концертних залів, небаченого впливу на нашу свідомість набули засоби інформації. А головне, постійно зростаючий добробут радянського народу дає можливість кожному широко користуватися цими благами.

За таких умов будь-яку неосвіченість, нерозвиненість,

невихованість з повним правом можна розглядати як моральну ваду.

Учитися нелегко. На щастя, людину створено так, що навіть найбільші труднощі видаються їй легкими, коли вона трудиться не тільки для себе, а насамперед для інших — рідних і друзів, знайомих і незнайомих, для свого народу.

Дуже важливо ще змалку пізнати, яке то велике щастя — давати радість батькам. Неприпустимо завдавати матері й батькові прикрощів поганими успіхами в школі, — вони не заслужили такої невдячності.

Ще принцип: взаємини між учнем і учителем повинні бути перейняті глибокою повагою до праці. Немає таких учителів, які б не прагнули збагатити учня знаннями, розвинути його здібності, застерегти від лихого, вивести на світлу дорогу, щоб він став справжнім громадянином, патріотом соціалістичної Вітчизни, людиною з благородною душею, неспокойним серцем, ясним розумом, чистою совістю, золотими руками. Не поважати, не шанувати вчителів може тільки той, хто не шанує своєї матері й батька.

Учень, який поважає себе і хоче, щоб його поважали вчителі, не забуває виконувати домашніх завдань, не зриває уроків, не бешкетує на перервах. Він вчасно приходить до школи — це його обов'язок, а не жест ввічливості щодо вчителя. Той, хто лінується вчитися, запізнюється, порушує дисципліну — не поважає і вчителя, і своїх товаришів, і самого себе.

Кожен клас має свій мікроклімат. У переважній більшості в них панує міцна дружба, взаємоповага. Однак ще трапляються класи, де верховодить чванлива «еліта», що вважає інших своїх товаришів «сіреними мишками». Це завдає великої шкоди вихованню учнів. Чи треба казати, що така зверхність, зарозумілість — свідчення дуже низької культури. Адже однокласники — це передусім товариші. Вони повинні чемно звертатися одне до

одного, дякувати за допомогу, стежити за своєю зовнішністю, допомагати тим, хто відстає засвоювати складні розділи програми. Практично нема такого правила ввічливості, яке не стосувалося б тою чи іншою мірою шкільного середовища.

ЯК БОРОТИСЯ З ЛІНОЩАМИ. Що таке лінощі, пояснювати нікому не треба. Для школяра, його батьків і вчителів це справжнє лихо. І, як кожне лихо, воно має свої причини. Ледарем ніколи не стає той, хто змалку навчився долати труднощі, хто усвідомлює, що в житті ніщо нікому легко не дається. І за все тяжко розплачується той, хто звик до неробства і марнування часу, до того, що за нього все роблять старші, кому здається, що він житиме вічно у світі дитячих розваг і забаганок. Ледарство виростає з неробства й безтурботності.

Лінощі псують людину, вона втрачає почуття власної гідності. Нерідко можна стріти учня, якому байдуже, що про його успішність та поведінку думають інші. Це перший кандидат у ледарі — люди духовно убогі, жалюгідні, які викликають лише зневагу. Ліниві завжди бувають людьми посередніми. Більше того, неповага до праці породжує неповагу до людей.

Особливо огидна вада — лінощі думки. Від них бере початок фізичне неробство, а далі вже рукою подати до моральних збочень. З нероб частіше виростають злодії, п'яниці, літуни, всякі пройдисвіти — нікчемні люди.

У щоденному житті людини не повинно бути неробства, бездумного марнування часу. Не повинно бути дня без цікавого заняття, продуктивної праці, творчої думки. «Я б убив себе, якби хоч один день не працював», — казав Лев Толстой.

Надійний спосіб подолати лінощі — перейнятися клопотами дорослих. Виробити, скажімо, звичку вранці вставати з ліжка одночасно з батьками, допомагати по господарству або повторювати домашні завдання. Від

того дня, як ви встали разом з батьками вдосвіта і попрацювали хоча б годину,— ви вже не ледар.

До того ж уранці за годину ви незрівнянно краще впораєтесь з такими завданнями, які після уроків потребували б щонайменше двох годин стомливого сидіння над книжками та зошитами. А звичка вставати на світанку і одразу ж, не зволікаючи, братися до праці неодмінно прислужиться вам і згодом.

Перемоги в особистому житті, як відомо, починаються з перемог над самим собою. Слід навчитися примушувати себе робити те, що не хочеться, але треба. Юний тракторист Марцьєс — герой роману В. Василевської «Ріки палають» змалку гартував свою волю. Багато років привчав себе прокидатися в призначений час і довів це до небувалої точності. Він наказував собі: «Прокинешся о сьомій годині без двадцяти хвилин, о шостій без п'яти, о сьомій без восьми». І прокидався. А ще Марцьєс цілий рік щоранку обливався теплою водою. Спочатку було важко схоплюватися з теплої постелі,— все тіло тремтіло від холоду, йому перехоплювало подих, вода пекла, наче вогнем. Але він швидко розтирався рушником, поки не почервоніє вся шкіра, робив на килимку зарядку і з радістю помічав, що з кожним днем стає дужчий, витриваліший і тілом, і духом.

Цей простенький приклад засвідчує, що кожен при бажанні може навчитися панувати над собою, силою волі привчити своє тіло радіти з того, чого воно спочатку боялося, від чого тремтіло. Можна приборкати гнів, роздратування — і це дає відчуття перемоги над собою, бо не гнів володіє вами, а ви ним. Можна гартувати волю ще інакше: ніяких сигарет, вина, солодошів, ніяких поганих звичок! Треба бути загартованим, дужим, уміти керувати своїм тілом і своїми почуттями. Тоді кожен, хто поставив перед собою таку мету і наполегливо йде до неї, зможе долати будь-які перешкоди. Це необхідно, коли хочеш стати справжньою люди-

ною. Але якщо юнак чи дівчина сьогодні запалюються такою метою, а завтра, прокинувшись уранці, легковажно заспокоюють себе: «А-а, куди квапитися? Ще встигну...» — стати працелюбною людиною, досягнути своєї мрії вони навряд чи зможуть.

Мабуть, нема школи, в якій не було б так званих трудних учнів. Неслухняні, всім невдоволені, вони крутяться або дрімають за партами, зривають уроки, заважають іншим учням, чекають дзвінка як єдиного порятунку від остогидлого навчання. Таким можна тільки поспівчувати, бо навчання для них — тяжка повинність.

Млявість, інертність сприйняття можна вилікувати цікавою, захоплюючою працею, як кволість м'язів виліковують фізичними вправами. «Тренуючи своє тіло, людина стає здоровою, витривалою, спритною; так само слід тренувати свій розум, свою волю», — писав Максим Горький.

Велике значення тут мають знову ж таки цікаві книжки. Жива думка, фантазія, пробуджені читанням, розвивають розум, допомагають більше бачити в навколишньому світі захоплюючого, манливого, глибше за-своювати знання. Треба вчитися читати швидко, але не механічно. «Не вміючи швидко і свідомо читати, — застерігав В. О. Сухомлинський, — ученя не встигає думати».

Важливо також дотримуватись правильного режиму навчання і відпочинку. Здавалося б, чим більше часу ученя витрачає на підготовку домашніх завдань, тим краще він навчається. На практиці нерідко виходить навпаки: чим насиченіший робочий день учня шкільними завданнями, чим менше часу лишається у нього на ігри, прогулянки на повітрі, тим імовірніше перевантаження, перевтома і відставання.

Підліток повинен брати активну участь у роботі гуртків, спортивних секцій, допомагати дома батькам. У нього має залишатися час і на розваги, зустрічі з ровесни-

нами. Зрозуміло, що в розвагах теж треба знати міру. Коли ж такої міри нема, то це може призвести до великого лиха. Ось лист дівчини, надісланий до редакції однієї з молодіжних газет:

«Мені подобалося подвійне життя, вдень у школі — відмінниця, активістка, увечері — «кльова» дівчинка, провідна роль у компанії, тобі все дозволено. В мене була престижна кличка, я ходила по дискотеках, барах, у темних провулках біла дівчат. У дев'ятому класі раптом зрозуміла, що те друге життя стало основним, я котилася далі вниз. Це трапилося тоді, коли вбили «шефа» — хлопця, який був мені дорогий. Четверо на одного. Не важко уявити, що ждало й мене, подругу «шефа». Прийшла я тоді серед ночі додому і не впізнала маму! На десять років постаріла моя мама за два роки, поки я «під градусом» тинялася по місту з усякими телепнями. Так ось, подивилася я на маму — ніби шмат розпеченого заліза проковтнула. Від одного маминого погляду вмиє протверезіла. Скільки в ньому було болю і гіркоти... Немов щось обірвалося в мені. Більше я не зустрічалася з компанією друзів. То «друзі пляшки». Ми з мамою переїхали в інше місто, я вчуся в школі, де нічого не знають про мое минуле. Тримаю себе в руках, а так важко не зірватися, не повернутися до колишнього. Самотність, безнадія, усвідомлення власної нікчемності — найстрашніше на світі. Нудно так жити...»

Люди працьовиті, духовно багаті ніколи не скаржаться на нудьгу, у них безліч захоплень, планів, вони зайняті, їм постійно бракує часу, їх найбільше непокоїть, що роки минають, а ще стільки задумів не здійснено. А люди ліниві, духовно убогі не витримують на самоті й півгодини. Нудяться, не знають, куди себе подіти. Отож і шукають розваг часом у компанії «друзів пляшки».

Наведемо ще один лист:

«Мені незабаром шістнадцять, навчаюся в дев'ятому класі. У дворі будинку, де я мешкаю, біля під'їздів часто збираються по вечорах мої ровесники. Я теж іноді виходжу посидіти з ними. З цими хлопцями, звичайно, весело, вони грають на гітарі, розповідають смішні історії... Та щоразу мені з голови не йде думка: «Невже не можна зайнятися чимось іншим, окрім бренькання на гітарі? Адже це триває, як правило, до півночі. А люди приходять з роботи втомлені, їм треба відпочити, а не слухати виття під гітару, пересипане брудною лайкою».

Справді, чому б цим хлопцям не заповнити свій вільний час корисними справами, книжками, спортом, туристичними подорожами, фотографією чи музикою, але по-справжньому, опанувавши нотну грамоту і техніку гри хоча б на тій же гітарі чи іншому інструменті?

«Я сам колишній «трудний», і моє щастя, що поїхав до Києва вчитися й зустрів добрих друзів, які мені багато в чому допомогли,— пише до редакції юнак, який збагнув, що його поведінка негідна порядної людини.— Ми часто сперечалися, і в тих суперечках народжувалася моя свідомість, я став замислюватися над своїм минулим. І тепер, коли приїжджаю додому на канікули, мене не впізнають. Колишні друзики бурчать: «Зазнався — в Києві вчиться...» А я просто став іншим».

Добре, коли не затягується трудний вік. Коли підліток чи юнак вчасно схаменеться, очиститься від морального бруду сумнівних компаній, усвідомить високе призначення людини на землі, знайде своє місце в житті.

ДУША ТРУДИТИСЯ ПОВИННА. На порозі зрілості кожен вчиться оцінювати самого себе з позицій моральності. У підлітків з'являється важлива особливість мислення: прагнення співвідносити все побачене в навколишньому світі, вивчене в школі, прочитане в книжці

із своєю особистістю, з внутрішнім світом своїх думок, почуттів, переживань. З усього побаченого і почутого вони виділяють думки, які стосуються їх особистих інтересів, потреб, поглядів.

Справжнє самоутвердження в пору юності — це активна праця душі, пошук особистого життєвого ідеалу. Найголовніше в цю пору — щоб душа не була пустою, щоб у серці утвердилася глибока віра в наші святині, а високі моральні принципи стали єдиним дороговказом у житті.

Людину в собі треба будувати. Кожен з нас — будівничий, скульптор, який творить самого себе. І наслідок залежить від обдарованості та праці. Але помиляються ті, хто гадає, що коли підліток робить щось потрібне й корисне, то добрі почуття і прагнення вже самі формуються в його серці. Насправді все відбувається не так просто. Праця без морального виховання, писав А. С. Макаренко, стає нейтральним процесом. Важливо є тільки та діяльність, яка бере свій початок з праці душі.

Праця душі починається з об'єктивної, чесної оцінки самого себе, того, чим ти живеш, що тебе хвилює, тривожить. Це роздуми про те, що ти робиш, про твої успіхи в навчанні, у праці, про ставлення до батьків, учителів, друзів і недругів, про те, що вже досягнуто і чого ще треба досягти. Це і здатність співпереживати, боліти болями інших людей, насамперед матері, батька, друга.

Дуже важливо, щоб у кожного юнака і дівчини була чітка життєва позиція, власна думка. Той, хто вступає в життя, повинен усвідомлювати: такі його риси потрібні суспільству не менше, ніж його праця.

Хто хоче бути освіченою, культурною, порядною людиною, той повинен вимагати цього насамперед від самого себе, мобілізуючи свої власні сили, розум, волю, працелюбність, високі моральні якості, чесність перед

собою і людьми. Ніхто не допоможе людині сягнути досконалості, якщо вона сама не буде активно мислити, вчитися, гартувати характер і волю, постійно займатися самовихованням.

Самовиховання, праця душі не дадуть бажаних наслідків без усвідомленої потреби і вміння наказувати самому собі. «Жодне слово не вимовляється в школах так часто, як слово «повинен»,— писав В. О. Сухомлинський.— Щодня мільйони разів в устах наставників звучить: ти повинен, ви повинні. Але водночас не так уже часто вимовляється або мислиться: «Я повинен».

Дуже добре, якщо є звичка щодня зранку наказувати собі: «Сьогодні я повинен допомогти батькові по господарству, відвідати хворого товариша... прочитати книжку... принести старенькій сусідці води...»

З такої звички, виробити яку не так уже й важко, виростає благородне почуття обов'язку. Насамперед перед собою. І перед батьками, вчителями, друзями. З таких щоденних, хай і невеличких добрих справ формується велике почуття синівського обов'язку перед Батьківщиною.

Перші його паростки виникають із щирого бажання зробити щось приємне для батьків. Той, хто замолу не відчував вдячності до батьків і практично нічим не засвідчив цієї вдячності, з роками стає бездушним, безсердечним. Про яку вихованість тоді говорити?

Якщо в юності ви не збагнули важливості обов'язку, то всі знання про ввічливість і тактовність, про те, якими ви повинні і не повинні бути,— всі ці істини, багато разів почуті від батька, учителів, наставників,— не дійдуть до душі, не схвилюють її. А найгірше — вони не стануть переконаннями, позицією в житті.

До наказу собі: «Я повинен», «Я повинна» треба ставитись, як до веління власної совісті. Годі й говорити про високу культуру, якщо людина сама собі нічого не наказує.

ЧЕРПАЮЧИ З ОКЕАНУ ЗНАНЬ. Є певний обсяг відомостей з основ наук, який неодмінно треба опанувати випускникові середньої школи.

Фрідріх Енгельс писав, що освіченою людина може вважати себе лише тоді, коли опанує всю світову філософію. Саме з філософії, психології, педагогіки, літератури і мистецтва починаються витoki найцікавішої, найгуманнішої з наук — людинознавства.

Ясна річ, випускникові середньої школи висот людинознавства з наскоку не сягнути. Багатьом для цього замало й цілого життя. Йдеться лише про вироблення за роки навчання в школі комплексу міцних нахилів і навичок, без яких не тільки людинознавства, але й багатьох інших важливих висот у житті не досягти.

Найголовніший з нахилів — любов до систематичного, вдумливого читання. Мистецтво читання дуже складне. «Не всякий, хто читає, в читанні силу має», — каже народна мудрість. Великий Гете признався, що оволодів мистецтвом читання тільки десь під вісімдесят років.

Пам'ятайте: хто в шкільні роки не виховав у собі любові до читання, у наш час бурхливого наростання потоку інформації дуже швидко відстає, не може втриматися на рівні освіченої людини. Соціологи підраховали: щоб не відстати від вимог науково-технічного прогресу і бути ерудованим спеціалістом, щодень треба перечитувати не менше двох газет, журнал і до двохсот сторінок наукової, суспільно-політичної або художньої літератури. Це можливо при умові, якщо опанувати метод швидкісного читання.

Природну здатність блискавично засвоювати текст мали О. Пушкін, М. Чернишевський, М. Горький. Наполеон прочитував дві тисячі слів за хвилину. Бальзак — удвічі більше: до двохсот сторінок тексту за півгодини.

Кожен сам повинен визначити свій рівень культури роботи з книгою. Навряд чи варто, скажімо, прочитувати за три години «Війну і мир». «Не на користь книж-

ку читати, коли вершки лише хапати»,— застерігає народна мудрість.

Не менш важливим навиком є вміння чітко, красиво писати.

Наступна вимога до випускника впливає з попередньої: треба вміти правильно, послідовно, чітко й логічно викладати перед співрозмовником свої думки. Не «починати з кінця», не плутатись у другорядних деталях, а логічно зводити окремі явища і факти до основних законів природи і суспільства.

Дуже важливо, щоб кожна теза, яку ви висловлюєте в розмові, дискусії чи суперечці, була логічно обгрунтована.

Випускник школи повинен мати міцні знання про об'єктивні закони природи і суспільства й робити на основі їх правильні висновки. Певно ж не можна вважати себе освіченим і культурним, не будучи обізнаним з основами марксистсько-ленінського вчення. Людина з середньою освітою повинна розумітись на літературі і мистецтві, знати основні закони фізики і біології, зокрема генетики, мати уявлення про будову матерії і всесвіту, про те, як відбувається, наприклад, хімічна реакція.

У наш технічний вік соромно не знати хоча б у загальних рисах, як видобувають нафту, прокатують сталь, як працює атомний реактор. Бажано, щоб кожен випускник умів керувати автомашиною, трактором, мотоциклом, полагодити побутові електроприлади, розетки й вимикачі, замінити спалені запобіжники в телевізорі, магнітофоні, скласти велосипед, працювати з комп'ютерною технікою...

Не завадять, звичайно, й інші відомості та вміння із сфери науки і техніки,— як на чий смак.

А от знати історію своєї Вітчизни, славне минуле свого народу неодмінно треба.

І, нарешті, випускник школи повинен глибоко засвоїти основні правила етики, ввічливості, доброго тону,

тактовного, культурного поводження з людьми,— настільки глибоко, щоб вони стали його внутрішнім переконанням.

ДЗЕРКАЛО ЧИСТОТИ. Внутрішня чистота людини пов'язана з її зовнішньою чистотою. «Важко уявити,— писав А. С. Макаренко,— щоб людина брудна, неохайна зовнішньо могла бути чистою внутрішньо». З дитячих років треба виробити в собі органічну нетерпимість до бруду, безладдя.

На жаль, така звичка буває далеко не в кожного підлітка, ба навіть не у всіх дорослих. Є люди, які ніби й не помічають, що в них нечищені нігті, неохайний одяг і взуття, брудні речі особистого користування. На кригічні зауваження вони з дивовижною легкістю відповідають, що все це, мовляв, дрібниці, які не мають суттєвого значення.

Тим часом зовнішній вигляд людини — дзеркало її культурності.

Вода, мило, зубна щітка доступні кожному. Не так уже й важко навчитися правильно користуватися ними. Неприємне враження справляє неухайність окремих підлітків до своєї зовнішності. Як надмірна крикливість вигляду, що не свідчить про гарний смак і викликає думку про односторонню націленість людини на свою зовнішність, так і неохайність — ознаки невихованості.

Основи гігієни треба опанувати змалку, постійно догримуватись їй, виробляти стійкі навички догляду за собою. Брудні руки, жовті зуби, заросле першим ріденьким пушком обличчя юнака, нігті з «трауром», пом'ятий, нечищений одяг свідчать про неохайність, про байдужість, неповагу до самого себе і до тих, хто поруч.

Не слід лінуватися встати вранці на п'ять хвилин раніше, щоб добре вимитися до пояса або й прийняти душ. Зате цілий день ви будете відчувати себе бадьорими, працездатними. Увечері, перед сном, також треба взяти собі за звичку митися.

Особлива увага — гігієні ротової порожнини. Нечищені, занедбані зуби скоріше псуються і можуть бути причиною важких захворювань. Чистити зуби слід щоранку, а також увечері після їди. Щонайменше двічі на рік їх має оглянути зубний лікар.

З обличчя людини ми складаємо своє перше враження про неї. Не всіх, звісно, природа наділила вродою. Але гарне обличчя — не обов'язково вродливе. Досить, щоб воно було привітне, лагідне, освітлене внутрішньою душевною красою. Отож уже змалку треба стежити за собою. Не кривлятися, не гримасувати, не кліпати очима, не морщити носа і таке інше, щоб не спотворити природний вираз обличчя.

Ретельного догляду потребують руки. Немало важких захворювань можна запобігти, якщо не забувати мити руки перед їдою. Протягом дня доводиться торкатися багатьох забруднених предметів, відчиняти дверки дверей, в автобусі, трамваї, тролейбусі чи метро триматися за поручні, — скільки мікробів попадає в організм, якщо після цього немитою рукою брати, скажімо, хліб чи іншу їжу.

Нігті обрізають спеціальними ножицями вдома, а не лезом бритви в школі чи на роботі. Коли зламається один, підрізають і інші, бо нігті різної довжини мають непривабливий вигляд. Найкраща форма нігтів — овальна. Негарно, коли вони загинаються, наче кігті в хижака.

Цілком зрозуміло, що добре виховані юнак чи дівчина виходять на вулицю неодмінно акуратні, охайно, зі смаком одягнуті. Юнак повинен голитися щодня, дбати про чистоту волосся.

У дівчат гарна зачіска, доглянуті руки і нігті — то не розкіш чи мода, а елементарне піклування про свою зовнішність.

Гарні зачіски бувають передусім у тих дівчат, які виробили звичку щоранку ретельно розчісувати волосся.

Гребінці і щітки — це речі, призначені тільки для особистого користування, так само як і зубна щітка, бритва та інші предмети туалету. Непристойно просити у когось гребінець, щоб причесатися.

Доглянуте, акуратно зачесане волосся — окраса молоді людини. Гарно зачесана дівчина, навіть скромно вдягнена, має привабливий вигляд. Неохайна зачіска, скуйовджений чуб можуть зіпсувати враження від найелегантнішого костюма. Зачіска і одяг повинні гармоніювати одне з одним.

До чистого, без плям, добре випрасуваного одягу пасує таке ж чисте взуття.

Підтримувати в чистоті і порядку одяг та взуття треба ще й тому, що так вони краще зберігаються.

Для культурної людини власна гігієна — внутрішня потреба. Навряд чи можна уявити собі виховану людину, яка не стежила б за чистотою тіла, охайністю одягу. Ні модний костюм чи сукня, ні вишукані парфуми, ні коштовні прикраси не приховують неохайності, скоріше навпаки — підкреслять її.

ПОСТАВА. ХОДА. ГРАЦІЯ. Вдома, серед рідних та близьких можна вибирати собі будь-яку зручну позу. В товаристві, однак, негоже стояти і сидіти недбало. В тому, як людина стоїть, сидить, ходить, виявляється її вихованість, повага чи зневага до інших, з цього судять про її культурність.

Погляньте, як іноді йдуть по вулиці люди: один дуже схожий на своїх далеких предків — нахилений уперед тулуб, опущені плечі, руки безпорадно метляються десь біля колін. Інший чвалає так, ніби штовхає поперед себе важкого візка. Той човгає ногами по тротуару, а та погойдує стегнами, як цирковий рисак. Дехто, засунувши руки глибоко в кишені і згорбившись, прошкує, понуро втупившись байдужим поглядом у вибоїни тротуару, ніби має намір перелічити їх. Кожен по-своєму «оригінальний»...

Звичайно, для постави і ходи нема якогось конкретного взірця. Вони відповідають індивідуальності людини. І все ж окремі дефекти можна виправити.

Дівчатам у цьому допоможе відчуття грації.

Уявімо, що дівчина ходить важко, ніби приляпуючи всією ступнею, опускає ногу на підлогу з п'яти. Якщо вона хоче бути зовні милошою, їй слід потренуватися, щоб вробити іншу ходу: ставити ногу майже на носок, не хитатися з боку на бік, не тягнути підшву по землі, ступати не занадто широко, але й не тюпати. І хода стане граціознішою. Варто також уважніше приглядатися на вулиці, на святкових вечорах, в кіно, телепередачах, як ходять, рухаються молоді елегантні люди, артисти.

Особливо ж у цьому допоможе спорт. Не завадить і навчитися танцювати.

До юнака поняття «грація» навряд чи застосовне. Тут більш доречно поняття «елегантність». Але воно теж включає вміння носити костюм, вміння тримати поставу, вміння ходити.

Для декого розмовляти стоячи проста мука. Він не знає, куди подіти руки, як поставити ногу. Розмовляючи, не треба вертїти на пальці якусь дрібничку чи тримати руки в кишенях, бо це ознака поганого виховання. Але й в розмові руки не повинні брати надто активної участі. Можна дозволити собі тільки скупі жести, що підкреслюють сказане. Стояти треба по можливості прямо, не сутулитись. Ні в якому разі не братися руками в боки і не схрещувати їх на грудях, як роблять ті, хто свариться. В приміщенні можна легенько обпертися рукою об спинку крісла, край стола чи знайти якусь іншу відповідну опору.

Пальці завжди треба тримати вкупі. Непристойно показувати пальцем на когось.

Ідучи вулицею вдвох, бажано по можливості підлажуватися під ходу супутника. Якщо супутник не може

ступати такою широкою і легкою ходою як ви, не треба його ні підганяти, ні обганяти, найкраще в такому разі намагатися йти з ним у ногу.

Пригадаймо, скільки разів батьки і вчителі наказували нам: «Сядь правильно!» А як сидіти правильно? Виявляється, далеко не всі ми вміємо правильно сидіти.

Придивіться, в яких позах сидять люди в автобусі або кінотеатрі, як вони тримають ноги. Один витягнув їх далеко вперед, інший сховав під сидіння. Той сидить, поклавши ногу на ногу, а далі ще хтось, згорбившись, обхопив ногами ніжки сидіння. Це, звичайно, прояв індивідуальних, але не похвальних звичок.

Стілець та крісло зроблено для того, щоб на них сидіти. Розлягатися на стільці чи в кріслі, може, й приємно, однак не дуже гарно. Але й сидіти боязко на краю стільця — теж не слід. Мабуть, не треба наголошувати на тому, що гойдатися на стільці — невиховано.

Сидіти правильно — це насамперед тримати ноги на підлозі, коліна вкупі, одну ступню виставити попереду другої або легко схрестити в кісточках, тулуб — прямо, не втискатися в стілець чи крісло, наче хочете в нього врости, але й не сповзати на край, не соватися, немов на голках, не класти праву ступню на ліве коліно. Не тримайте голову так, ніби вона насаджена на кілок, і не хитайте нею з боку на бік. Не розставляйте лікті піками і не притискайте їх злякано до боків. Не перебирайте без кінця гудзиків, не поправляйте зачіску, костюм чи плаття. Сидіти правильно — означає сидіти просто і природно.

Сідати і вставати з стільця треба так, щоб не створювати шуму. Негарно, коли людина постукує ногою по ніжці свого, а тим більше чужого крісла, — це нікому не подобається. Ноги можна витягнути перед собою тоді, коли це нікому не заважає. Враження невихованого справляє юнак, що сидить, розставивши ноги і спираючись долонями на коліна.

Чи можна дівчатам сидіти, заклавши ногу за ногу? Колись таку позу вважали дуже зухвалою. Сьогодні окремі дівчата сидять, заклавши ногу за ногу, навіть тоді, коли спідницю аж ніяк не назвеш довгою. І все ж варто пам'ятати, що в присутності старших так сидіти не ввічливо. Це саме стосується і юнаків.

Постава під час ходи має бути природною. Якщо загалом не рекомендується задирати носа перед іншими, то на вулиці голову можна і треба тримати високо. Негарно, коли голова втягнута в плечі або скривлена набік. Руки не повинні безпорадно висіти вздовж тіла, однак і розмахувати ними, як на парадному марші, теж ні до чого. Рухи мають відповідати ритму ходи. Перебільшене розмахування руками і розгойдування плечима та стегнами не прикрашають ні чоловічої, ні жіночої ходи.

Молодість мріє бути красивою. А як стати фізично досконалим, коли у вас невеликий зріст, або незграбна будова тіла, або кволе здоров'я? І ще багато яких «або»?..

Серед старшокласників немало фізично нерозвинених, кволих юнаків. Сутулі, вузькоплечі, на тоненьких ногах або надмірно товсті, що відразу задихаються, досить лише прискорити ходу. Нема сумніву, що сила руки такого юнака поступається перед силою руки молодій дівчини-гімнастки. Який мужчина, захисник жінок, сім'ї, виросте з такого юнака? І чи можна назвати його культурним, вихованим?

Недостатньо фізично треновані і дівчата, серед яких є і такі, які вважають розвинуті м'язи не красою, а вадою. Вони уникають фізичних навантажень. А спорт для них просто не існує.

Недостатність активного руху, безперервне сидіння над підручниками, біля телевізора з усіма його негативними наслідками чимраз відчутніше накладає свій відбиток. Такий спосіб життя Лев Толстой, який сам лю-

бив спорт — їздив на велосипеді, верхи на коні, катався на ковзанах,— називав справжнім горем.

Як же стати фізично досконалим? У цьому найбільше може допомогти спорт — цей добрий чарівник нашого часу.

Рідко хто від природи має гарну поставу і статуру. Стрункі, гнучкі дівчата, мускулясті юнаки — це насамперед люди, які займаються спортом. Отже, культуру тіла, як і культуру в найширшому розумінні цього слова, творить школа — регулярний, цілеспрямований процес тренування і навчання.

Юнак чи дівчина, добре фізично розвинені, набагато легше і швидше схоплюють, опановують будь-який гарний рух чи жест, найскладніший танець. Їх рухи завжди гармонійні, розкуті, а жест пластичний, широкий.

Заняття спортом корисні всім, незалежно від статі. Треба тільки перебороти власні лінощі — найбільшу перешкоду не лише в спорті, а й у всьому житті.

Поруч люди

Ніяка причина не вибачає неввічливості.

Т. Г. Шевченко

ЯКЕ СЛОВО ТИ ПРОМОВИШ... Прикре враження справляє випускник школи, який погано володіє рідною мовою. Видатний педагог К. Д. Ушинський писав, що рідне слово — основа розумового розвитку і скарбниця всіх знань.

Вихована людина дбає про чистоту і культуру мови, кожне слово вимовляє виразно, говорить стримано, спокійним тоном. «Поводитися з мовою будь-як,— писав

Лев Толстой,— значить і мислити будь-як: неточно, приблизно, неправильно». За скорою мовою важко стежити, від повільної стаєш нетерплячим.

Навіть дуже змістовна розмова багато втрачає, якщо мова співбесідника засмічена грубими, невиразними, неолоадними словами, коли наголос, інтонація ріжуть слух. Недоречно під час розмови часто вживати слова-паразити «от», «знаєш», «так би мовити», не кажучи вже про непристойні слова.

Неввічливо виявляти своє ставлення до теми розмови вигуками «ага», «еге», «пхе», «гм» та іншими. В таких випадках, як кажуть, краще розумно мовчати, ніж нерозумно розмовляти.

Навряд чи слід брати приклад з тих, у кого мова засмічена вуличним жаргоном і всілякими покручами типу «рубати» замість «їсти», «вколювати» замість «працювати», а також висловами-штампами, що претендують на метафоричність: «здрастуйте, я ваша тітонька», «балет закінчено», «кіна не буде»... Хто любить рідну мову, той не спотворює її.

Не варто звичайним словам надавати якогось таємничого змісту й несподіваного звучання,— люди можуть сприйняти це як намагання бути оригінальним.

Характер бесіди визначають не тільки словниковий запас і граматична побудова речень — не менше важить і її тон, інтонація. Співрозмовника може образити не зміст сказаного, не окреме невдале слово, а сама інтонація. Звичайне слово «так», вимовлене різною інтонацією, може означати і запитання, і ствердження, і визнання. Це, здавалося б, нейтральне слово може бути і приємним, і образливим.

Певною мірою тон розмови свідчить і про вдачу людини, показує — вихований чи невихований співбесідник. Тон при спілкуванні важить не менше, ніж міміка, жест і поза. Ні поганий настрій, ні пережита неприємність не дають права бути неввічливим з співрозмовником.

Зверхній, самовпевнений тон свідчить лише про переоцінку власної персони і неповагу до тих, хто поряд.

В будь-якій розмові корисно дотримуватись народної мудрості: «Як гукнеш, так і відгукнешся».

КОМУ «ТИ», А КОМУ «ВИ». Підлітки кажуть одне одному «ти» і звертаються просто по імені. Таке звертання найбільш прийнятне. Дружне «ти» панує серед студентів, спортсменів та в інших молодіжних колективах. На «ти» звертаються до дітей та підлітків старші люди, батьки. Часто кажуть «ти» і діти батькам.

Але на Україні, особливо в селах, збереглася гарна традиція звертатися до батьків на «ви». В її основі — і повага, і добровільне визнання того, що ти батькам не рівня. Навряд чи варто відмовлятися від цієї доброї традиції.

У старі часи «ви» було звертанням нижчого за станом до вишого. «Тикали», навпаки, вниз по ієрархії. Паризька комуна вперше впровадила звертання «ти» і «громадянини» — це було ознакою рівності всіх людей. Великий Жовтень утвердив горде слово «товариш». Соціальні причини для вдаваної ввічливості чи навмисних грубощів зруйновано назавжди.

І все ж слід уважно обміркувати й зважити, з ким ми можемо бути на «ти». Таке звертання, тим більше поза межами сім'ї, аж ніяк не може бути випадковим. Погано виховані люди іноді помилково вважають, що «тикаючи», роблять нам честь і що ми не тільки не повинні на них ображатися, а навпаки, маємо бути вдячні їм за особливе довір'я і симпатію до нас. Ще неприємніше чути, коли молоді кажуть «ти» набагато старшим за них, а тим більше жінкам, у яких сивина в косах...

Перехід від «ви» до «ти» має різні форми. Є правило, що більш довірливу і дружню форму звертання пропонує старший молодшому. Із свого боку молодший може попросити старшого казати йому «ти», навіть якщо сам

він і не переходить із старшим на цю форму звертання.

Між юнаком і дівчиною, які добре знайомі, звертання на «ви» видається трохи неприродним. У такому разі юнак може попросити у дівчини дозволу казати їй «ти». Якщо дівчина погодиться, то й вона може так звертатися до юнака. Рівноправність між чоловіком і жінкою усунула багато всяких умовностей, однак дівчині все ж варто добре подумати, кому вона може казати «ти».

Точно встановити, коли і за яких обставин перехід на «ти» доречний, неможливо. Найбільше це залежить від характеру людини і від обставин. Замкнута людина не терпить «панібратства», близьку дружбу зав'язує рідко і трудно. А є люди, яким після першої ж зустрічі кожен стає другом, і звертатися на «ви» для них зайва церемонія. Водночас трапляються випадки, коли близькі товариші довгі роки кажуть один одному «ви», хоча кожен з них ладен за друга піти у вогонь і в воду. Форму звертання визначає, зрештою, щирість почуттів, дружба, взаємоповага.

ЯК ЗВЕРТАТИСЯ ДО СТАРШИХ. Звертання має правильно і тактовно виражати ті взаємини, що склалися у нас між людьми. Із словами «товаришу», «громадянку», «дівчино», «юначе» можна звертатися тільки до незнайомих — продавця в магазині, кондуктора в троллейбусі, перехожого на вулиці чи останнього в черзі за квитком у кінотеатрі. Але ніколи не можна казати слова «юначе» і «дівчино», звертаючись до літніх людей, — це нечемно.

Іноді легше взагалі обійтися без звертання. Коли, наприклад, у незнайомого перехожого ви запитуете, як потрапити на якусь вулицю чи до якогось закладу, то можна обійтися лаконічним висловленням прохання. Але при цьому не забудьте сказати: «Пробачте» й «Будь ласка»...

Якщо хочете ввічливо до когось звернутися, то називайте його по імені або по імені і по батькові. Звертан-

ня «товаришу» поєднується переважно із звертанням на «ви».

У звертанні до шановних людей часто використовують їхні вчені чи почесні звання (доктор, кандидат наук, Герой Соціалістичної Праці, лауреат Державної премії, народний артист УРСР, майстер спорту), назви посад (директор, завідуючий, редактор, майстер), звичайно поєднуючи ці титули із звертанням «товаришу», без прізвища: «товаришу директор», «товаришу агроном». Але не буде нечемним і звертання на прізвище із словом «товаришу» або просто на ім'я та по батькові.

У приватному житті титули при звертанні не вживаються, вони доречніші в службовій обстановці, при офіційних зустрічах. Не слід вживати при звертанні титули, що означають рядові посади («товаришу друкарка», «товаришу комірник»). У таких випадках тактовніше називати людей на ім'я й по батькові або на прізвище, із словом «товаришу».

Інтелігентні люди не хизуються своїми званнями. Якщо хтось, маючи високе звання, намагається підкреслити перед вами свою недосяжність, то культурним його називати не можна, незважаючи ні на які титули.

Правильне звертання в кожному конкретному випадку завжди є проявом уваги до людини, ставлення до неї, а це цілком закономірно допомагає створити бажану атмосферу загальної чемності.

Висновок ясний: як пошануєте іншу людину, так і вона пошанує вас. Поважайте інших так, як би ви хотіли, щоб вони поважали вас.

Шанування старших — закон нашого життя. Поважати старших треба тому, що у них більше заслуг перед людьми, рідною країною, вони мудріші, досвідченіші за молодих. Повага до старших прищеплюється в родині і починається з поваги до найближчих нам людей — батька й матері.

УМІЙТЕ БАЧИТИ СЕБЕ. Є немало людей, які тео-

ретично добре знають правила поведінки і все ж справляють враження невихованих, бо не вміють бачити себе ніби збоку, очима інших. Їхні дії і вчинки видаються нам егоїстичними або наївними. Про таких кажуть, що їм бракує психічної культури.

Кожна молода людина повинна навчитися стежити за своєю поведінкою, об'єктивно аналізувати свої вчинки, перевіряти себе: чи бачить вона в собі, в людях, явищах природи й суспільного життя головну суть, чи тільки поверхові, другорядні деталі? Чи розуміє зміст того, що каже? Чи може точно висловити словами те, що думає? Наскільки глибоко, пізнаючи навколишній світ, вона здатна переживати такі почуття, як радість, захоплення, подив, сум, тривогу, гнів, обурення, ніяковість, докори сумління?..

Виховання чутливості до слова та його відтінків — одна з передумов гармонійного розвитку особистості. Від культури слова, емоцій, моральності до психічної культури — такий шлях до гармонії розуму і серця.

З усіма сферами духовного життя тісно пов'язане виховання культури волі. Той, хто готується переступити поріг самостійного життя, має навчитися ставити перед собою досяжну мету і долати труднощі на шляху до неї. Процес від визначення мети до її досягнення відкриває широке поле для самостереження й самооцінки.

Важливе місце в психічній культурі посідає виховання пам'яті. Чим глибше ви вдумуєтесь у зміст того, що вивчаєте, чим ясніше уявляєте суть фактів, явищ, подій, тим глибше вони запам'ятовуються. Водночас у процесі дослідження й аналізу нових і нових фактів відбувається й виховання пам'яті, що дуже важливо для боротьби із забудькуватістю погано вихованих людей.

Випускник школи повинен мати більш-менш чітке уявлення про власний темперамент, характер, уміти правильно оцінити свої здібності, нахили, інтереси, покликання. Психічна культура в цих сферах духовного

життя нерозривно пов'язана з культурою моральною, з ідейно-політичною, громадянською активністю людини.

Пізнати і об'єктивно оцінити самого себе нелегко. Видатний французький письменник В. Гюго влучно сказав, що кожна людина має «три характери: той, який їй приписують; той, який вона сама собі приписує; і, на-решті, той, який є насправді».

Давньогрецький лікар Гіппократ ще за чотириста років до нашої ери поділив усіх людей за темпераментом на чотири групи: холерики, сангвініки, флегматики і меланхоліки. Мудрець одразу завбачливо зазначав, що жодної з цих категорій не буває, так би мовити, в чистому вигляді. Навпаки, все тут страшенно перемішано й заплутано. Найбезнадійніша річ на світі — пробувати точно визначити свій темперамент. А що вже казати про характер!

«Дивно і незрозуміло, — писав В. О. Сухомлинський, — чому в час самоутвердження особистості школа дає учневі так мало знань про людину: про людську психіку, мислення й свідомість, про емоційну, вольову і творчу сфери духовного життя». Випускникові школи соромно не розумітися бодай на тих різновидах темпераменту, які визначив ще Гіппократ. Знання ці потрібні йому насамперед для того, щоб стежачи за власною поведінкою, порівнюючи її з поведінкою інших, уміти правильно визначати переваги і вади власної вдачі, знайти спосіб подолати ті вади. Не менше потрібні вони йому для того, щоб глибше зрозуміти психіку інших, свідоміше, тактовніше до них ставитись і при можливості допомогти їм позбутися окремих негативних рис характеру.

Типи темпераментів загалом відомі випускникові школи.

Холерик — енергійний, запальний, галасливий і метушливий. Легко збуджується і так же легко заспокоюється. Справляє враження неврівноваженої людини, яка спершу діє і лише потім замислюється над власними

рчинками. Надмірна активність холерика нерідко потребує обмеження.

Сангвінік — надзвичайно емоційний, позбавлений твердості характеру. Від сміху легко переходить до сліз. Любить життя, шукає в ньому насамперед розваг і насолод. Друзі поважають його за життєрадісність, щедрість на вигадки і витівки. Сангвінікові треба тактовно вказувати на його непослідовність.

Флегматик — повільний, байдужий до бурхливого молодого життя, не любить поспішності і хвилювань. Йому властиві спокій і незворушність. Не терпить холериків, а вони не сприймають його. Намагається уникати сміливих рішень, активних дій. Зате в складних, небезпечних ситуаціях це найбільш надійна людина.

Меланхолік — постійно похмурий, нудний, невдоволений собою і всім, що його оточує. У власних помилках і невдачах завжди звинувачує інших. Тримається осторонь колективу. Меланхолік особливо потребує чуйного ставлення, вірної дружби і підтримки.

Звичайно, люди різняться між собою не тільки типами темпераменту. Насправді ми набагато складніші. Кожен від природи вирізняється яскраво виявленим неповторним психічним складом, особливою настроєністю нервової системи. Та ще, як вважають учені, майже у половини всіх людей ця настроєність має незначні, але помітні відхилення від загально визнаної норми. Прояви тих відхилень можуть бути такі незначні, що їх трудно й помітити. І все ж учені розрізняють чотири основні типи відхилень: демонстративний, педантичний, застрягальний і збудливий. Вони нерідко зустрічаються в житті, і їх треба вміти розрізнити, щоб не тільки краще пізнати самого себе і позбутися власних негативних рис, якщо ви їх у себе помітили, а й правильно розуміти інших людей і тактовно з ними поводитись.

Демонстративний тип. Якщо ваш товариш любить сам себе вихвалити, скрізь прагне бути першим,

схильний постійно підкреслювати свої позитивні якості і вчинки навіть тоді, коли про них не питають або коли їх нема, то сумніву не може бути: у нього демонстративна вдача.

Люди з відхиленнями цього типу завжди прагнуть показати себе не такими, якими вони є насправді, а такими, якими їм за даних обставин вигідно себе показати. Нерідко в них, як кажуть, хвальби повнії торби, а в торбах порожньо. В товаристві вони, як правило, почувують себе впевнено, не ніяковіють, з дитинства охоче і виразно декламують вірші, з успіхом грають у шкільних виставах. Часто вони мають акторські здібності, буйну фантазію, з допомогою дотепно вигаданої небилиці легко викручуються з будь-якої халепи.

Виховані люди ніколи самі себе не розхвалюють. Власна похвала принижує людину. Людина з відхиленнями демонстративного типу легко переступає через такі внутрішні гальма й дістає задоволення від похвали самій собі. У народі про таких кажуть: «Хвалилася вівця, що в неї хвіст, як у жеребця, та ніхто тому не вірив». Але таку людину це не бентежить. Якщо навіть у товаристві її поведінку сприймають неприязно, пропускає це повз увагу, аби лиш бути помітною. Вона завжди живе моментом, добре вміючи «тримати палець на пульсі». Постійне бажання бути першою нерідко висуває перед нею суто егоїстичні прагнення — здобути престижну професію, посаду з високим заробітком, мати гарну, обставлену найсучаснішими меблями квартиру, автомашину найновішої марки, дачу, модно одягатися. Не знаючи внутрішнього стриму, буває смішною, попадає у комічні ситуації. Як застерігав Гете: «Найсмішніше бажання — це бажання подобатися всім».

Пригадайте гоголівського Хлестакова. Або Остапа Бендера з роману І. Ільфа і Є. Петрова «Дванадцять стільців». Це блискучі зразки героїв демонстративного типу.

Праця душі
починається з
об'єктивної,
чесної оцінки
самого себе

Яке слово ти промовив,
таке й у відповідь
почувати

Крайче
розумно
мовчати,
ніж нерозумно
розмовляти.

... на світі було б куди
жити, якби люди різнилися
тільки типами темпераменту.
Насправді ми набагато складніші.

Психологію таких людей бажано добре знати, проявляти щодо них певну твердість і тверезий підхід. А якщо ви помітите і в своїй вдачі якісь із цих рис, варто зробити відповідні висновки й для себе: не женись за похвалою, краще намагайся гарно поводитись, і тоді тебе похвалять інші.

Педантичний тип. Серед ваших знайомих і друзів неодмінно є хлопць або дівчина, які все, що їм доручають зробити, виконують занадто акуратно. Вони, як правило, дуже бояться, що не впораються із завданням, і часто через це панікують. Коли трапиться помилка чи виправлення у домашньому завданні, переписують заново всю роботу. Усні завдання повторюють по кілька разів, доки визубрять напам'ять. Але й цього їм видається замало. Досить забути якесь слово, і вони ще раз перечитують задане. Але навіть такі ретельні репетиції їм мало допомагають. У класі це переважно тихі, мало помітні, завжди невпевнені в собі учні.

Для педантичних труднощі починаються там, де надмірна точність, як виявляється, зайва, стримує темпи виконання завдання. На відміну від людей демонстративного типу, які вміють уникати труднощів, педанти часто самі їх собі створюють. Такі люди серйозно страждають під тягарем відповідальності: неможливість усе виконати так акуратно і точно, як цього вимагає їхнє сумління, робить їх нещасливими.

Людина такого типу дуже нерішуча. Вона постійно сумнівається в успіху своєї праці, в умінні довести роботу до завершення і тому боїться складних завдань, відчуває страх перед новими дорученнями, тратить на це стільки психічної енергії, що в неї і справді не лишається сил на активну роботу. І як наслідок — неминуче відставання від товаришів, що обертається для неї новими ускладненнями.

Надмірною, нав'язливою ретельністю відзначаються педантичні жінки. Частіше і довше, ніж треба, вони при-

бирають у квартирі. Особлива чистота має панувати на кухні. Перебирання круп у них перетворюється на якийсь урочистий акт. Посуд миють по три рази, але обіду вчасно не зварять, бо їм заважає віник, яким без видимої потреби підмітають раз у раз підлогу. Неспокійна вдача спонукає їх навіть серед ночі вставати, щоб перевірити, чи закрито газовий кран, а вранці, йдучи на роботу, повернутися, щоб поглянути, чи вимкнута праску і світло, чи добре замкнено двері, хоч жодного разу вони не забували зробити ні того, ні другого. Отож для педантичних осіб і трудова діяльність, і побутові турботи так ускладнюються, що звичайні для всіх радощі життя нерідко оминають їх.

Особливо яскраво змалював представника педантичного типу Гоголь у повісті «Шинель». Чиновник Акакій Акакійович боїться будь-якого завдання, складнішого від механічного переписування ділових паперів. Окрім службового обов'язку, для нього не існує нічого — ні втіх, ні розваг. Якщо документ був важливий, він переписував його кілька разів.

І все ж педантичні люди заслуговують на співчуття, на чуйне і тактовне ставлення до них. Зважаючи на те, що багатьом з нас відчутно бракує не тільки надмірної, а й елементарної ретельності, чіткості, пунктуальності в роботі та побуті, що підкреслена акуратність — це одночасно і сумлінність, треба позитивно ставитися до такої риси характеру. Педантична особа заслуговує на повагу вже за те, що вона любить своє діло, глибоко усвідомлює свої обов'язки. А любов до порядку ніколи не була вадою.

З а с т р я г а ль н и й т и п. До цього типу відхилень можна віднести шекспірівського Отелло. Справді, герой надто чутливий і вразливий до особистої образи, важко її переживає, ніяк не може забути. Страшна підозра в невірності коханої Дездемони немов «застрягає» в його свідомості, внаслідок чого він глибоко страждає від не-

справедливої образи, хоча зовні цього до певного часу не виявляє.

Люди такого складу, як правило, не забувають особистих образ, тому їх часто характеризують як злопам'ятних і мстивих людей. Крім того, їх називають надто чутливими, хворобливо уразливими людьми. Образи в таких випадках передусім торкаються самолюбства, ураженої гордості, честі.

В юні роки особи застрягального типу вирізняються певними досягненнями в різних сферах, бо вони наполегливо шукають задоволення своїх честолюбних задумів, але з віком випередити інших буває чимраз важче, і з'являється нав'язлива готовність на когось звалювати вину за власні невдачі.

Заслуженому визнанню таких людей нерідко заважають їхні конфлікти з навколишнім оточенням. Вони норовливі і не терплять заперечень, що викликає справедливе нарікання друзів і знайомих.

Особи застрягального типу можуть виступати в ролі поборників правди, «фанатиків справедливості», носитися з «надцінними» ідеями, вони здатні на «кохання, сповнене ненависті», на непогамовані ревності. З-поміж таких людей виходить найбільше скаржників, любителів судової тяганини. Риси незгідливості проявляють вони і в побуті.

Позитивна риса людей застрягального типу — їхня здатність заступатися за інших, коли до них ставляться несправедливо. Самі вони вважають таку рису цінною і пишаються нею. І риса ця справді цінна, якщо тільки нею не зловживати.

Однак надмірне честолюбство, гонористість, зарозумілість — страшна сила, яка діє всередині нас і проти нас самих. Найчастіше вона нам шкодить. Той, хто носить в душі клубок таких пристрастей, рідко буває щасливим.

Збудливий тип. Особа цього типу справляє враження примітивної, відзначається невисокою інтелектуальною активністю. Вона понура, байдужа. Отож у розмові неохоче, нерідко роздратовано відповідає на запитання, бо їй не до смаку, що доводиться давати відповіді на запитання, які її не цікавлять.

У сім'ї, в школі, а потім і на роботі з таких вайлуватих тугодумів постійно кепкують їхні енергійніші, скорі на дотепи товариші, їм чіпляють образливі прізвиська, кидають просто в очі глузливі слова або й свідомо проваюють для потіхи на вибух гніву.

Збудливі особи обох статей в юності, трапляється, тікають з дому, легко поривають з сім'єю. Іноді вони роблять це, щоб хоч якийсь час не ходити до школи. Що буде далі — для них не має значення. Підлітки, що втікають з дому, часто стають на злочинний шлях.

Неприємні події, розладнані почуття можуть штовхнути цих людей на необачні вчинки, на злочин і навіть самогубство. У стані збудження вони неспроможні стриматися, і довколишнім про це слід пам'ятати.

Моральні принципи, правила доброго тону для таких осіб не мають великої ваги. Коли збудливих переїмає гнів, вони можуть вдатися до бійки, до рукоприкладства. Буває, що рукоприкладство в них випереджає слова, бо такі люди взагалі не дуже схильні розмовляти, хіба що обкласти когось брутальною лайкою.

Серед збудливих осіб немало п'яниць. Коли їм хочеться випити, не думають про свою репутацію.

Персонажі збудливо-застрагального типу зустрічаються в творах Ф. Достоевського. У «Братах Карамазових» це, звичайно, Митя, життя якого минає в п'яних оргіях. Він погрожує вбити рідного батька й одного разу таки побив його мало не до смерті. В стані афекту вбиває слугу і сам вирішує застрелитися. Така ж некерована збудливість характерна для вбивці Рогожина з роману «Ідіот». Він привласнює батькові гроші, нава-

жується вбити князя Мишкіна і, нарешті, у нападі нестримних ревнощів вбиває кохану жінку...

Проте було б неправильно вважати збудливих людей безсердечними, бездушними, жорстокими. У спокійному стані вони навіть відзначаються прихильністю до інших, дбають про своїх дітей, люблять тварин і завжди готові подати іншим допомогу. Вони мають нахил переважно до фізичної праці і можуть досягнути в ній неабияких успіхів.

Чи ж можна якимось облагородити таку вдачу? Безперечно. Варто прислухатись до поради, яку дав ще дві з половиною тисячі років тому Піфагор: «У полоні гніву не слід ні говорити, ні діяти». Виховані люди вміють стримувати свій гнів, лють, роздратування, не давати волі пристрастям. Бо «те, що розпочато в гніві,— застерігав Лев Толстой,— закінчується в соромі».

Можна назвати й інші, дрібніші типи психічних відхилень. На них, як і на традиційних типах темпераментів, вихована людина повинна добре розумітись. В повсякденному житті це дуже важливо — не піддаватися бурхливій, але часто пустій енергії демонстративного холерика, не принижувати гідності педантичного, нерішучого сангвініка, не зачепити честолюбства злопам'ятного меланхоліка, не доводити до люті вайлуватого флегматика.

Важливо це і для пізнання самого себе (адже якась із перелічених негативних рис може бути притаманна і вам — отже, з нею треба боротись) і для пізнання своїх друзів, знайомих та близьких. Таке пізнання дає можливість доброзичливо, тактовно ставитися до людей з природними вадами. Якщо ваш друг чи подруга мають нахили до самодемонстрування, хіба ви не допоможете їм стримуватися від цього? Хіба не посприєте нерішучому педантові наважитися на серйозний крок у житті, а вразливому правдолюбцеві — позбутися надуманих кривд? Якщо ви з добросердим розумінням поставитесь до людини

збудливого темпераменту, то впевнитесь, що вона може бути дуже вірним, самовідданим другом.

Підліток на порозі самостійного життя повинен уміти розрізнити збочення й морального характеру, які здебільшого породжені у деяких людей егоїстичними інтересами й прагненнями, і відповідно ставитися до них.

Улесливі і лукаві. Це люди нещирі. Про таких кажуть: «У вічі — як лис, а поза очі — як біс». Улесливий нашіптуватиме вам тільки приємне, догідливо по-такуватиме. На уроці математики мимохідь шепне, що ви затьмарите славу Ейнштейна, у спортивному залі — що ви неодмінно будете чемпіоном світу, на вечорі танців — що ви неперевершений артист...

У лукавого, кажуть, «слова масні, а пироги пісні». На жаль, юні, довірливі душі легко дають зачарувати себе і такими «пирогами», під впливом оманливої похвальби втрачають здатність до об'єктивної самооцінки. Лукавий словами любить, а ділами гудить. Він «у ноги кланяється, а за п'яти кусає». Тому з улесливими, лукавими людьми слід поводитися суворо і принципово, а саме: недвозначно дати зрозуміти, що їхні компліменти вам неприємні. Ну а якщо друзі раптом виявлять таку ганебну рису у вас? Щиро попросіть їх допомогти вам позбутися її.

Недовірливі. Люди надмірно обережні, на кожному кроці їм вбачається небезпека. Вони завжди в тривозі, пильно стежать за тим, щоб не виказати свої слабкі сторони, а тому дуже боязливі й нерішучі. В кожній незнайомій людині вбачають насамперед недоброзичливця, якого слід остерігатися, в кожній добрій пораді — підступний задум, спрямований їм на шкоду. До таких людей треба мати добре серце, намагатися тактовно подолати їхнє недовір'я, переконати в своїх добрих намірах і ні в якому разі не допускати, щоб їхні побоювання справдилися.

Надміру скромні люди не наважуються звер-

тати на себе увагу, тримаються осторонь, уникають контактів з товаришами, але не тому, що в них лихе на думці, а тільки через невпевненість у собі. Це добрі, щирі люди, вони багато знають, уміють, завжди сумлінно виконують свої обов'язки й доручення. Вони бувають зворушливо вірними друзями, відчувають глибоку вдячність до тих, хто їх розуміє і захищає від насмішок усяких базік. Такі люди заслуговують всілякої підтримки, гідної оцінки їхніх знань, здібностей. Їм особливо потрібне ваше чуйне ставлення і довір'я.

Властолюбні. Цим не закинеш надмірної скромності. Вони над усе ставлять тільки своє «хочу» і тільки йому підпорядковують усі помисли. Прагнуть верховодити, добиватися визнання. Не визнають заперечень і критики, бо вважають, що добре лише те, що роблять вони. Звичайно, насамперед для себе.

Спілкуватися з властолюбними нелегко. Вони не терплять тих, хто не кориться їм у всьому й беззастережно. Як бути в таких випадках? Не дозволяти, щоб властолюбний нав'язував вам свою волю. Коли ж ніяка логіка цих «верховод» не проймає, слід заручитися підтримкою друзів, колективу, громадської думки.

Заздрісні. «Чесна людина нікому не заздрить», — писав М. Горький. Заздрість породжує ненависть і ревності, інтриги і зраду. Важко назвати іншу ваду, яка б так шкодила людині, як заздрість, бо той, хто нею поіннятий, не тільки страждає сам, а й позбавляє радості інших. Заздрісні не так радіють тому, що їм дано, як побиваються за тим, що їм не дано.

Прислухайтесь до поради В. О. Сухомлинського: «Не заздри, а радій тому, що твій товариш досяг успіхів. Але, радіючи його успіхам, прагни обігнати його».

Вередливі. Люди, яким бракує сили волі, характеру, нерідко стають нестерпно вередливими. Від їхніх примх ніхто не застрахований. Вередливій людині важко догодити, вона може без видимої причини нагрубля-

нити вам, хоча хвилину тому вважала себе за вашого найщирішого друга. Найрозумніше — не надавати значення перемінам настрою такої людини. Її примхи, на щастя, минають так само скоро, як і виникають. Але, спостерігаючи вередливих, варто зробити для себе висновок: хоч би яким поганим був ваш настрій, він не повинен відбиватися на інших.

Запальні. Мати справу з запальною людиною так само небезпечно, як їхати на мотоциклі без гальма. Запальному важко бути тактовним і стриманим. Нерідко він і сам це розуміє і щоразу гірко кається, коли в хвилину нестямного обурення образить друга. Із запальними найкраще поводитися стримано, тактовно, виявляючи певну поступливість. Однак після чергової сутички треба все ж дати зрозуміти, що їхня нестриманість нікому не до смаку.

Чваньки. Певні, що без них світ запався б, що ніхто не має і не може мати стільки розуму, сили, енергії, можливостей, як вони. Поводяться так, ніби їм усе доступно, вони все можуть і вміють зробити, досить їм лиш пальцем поворухнути. Тільки вони знають що й до чого, тільки вони мають конче потрібні ділові зв'язки і впливових знайомих.

Англійський філософ Ф. Бекон писав про чванькуватих, що вони викликають презирство мудрих, захват у дурнів, є ідолами для паразитів і рабами власної зарозумілості. Найсмішніше те, що чваньки всесильні лише на словах, а на ділі рідко кому можуть допомогти. На їхню похвальбу не варто звертати уваги, протиставивши їй власну ініціативу і діловитість, зрозуміло, дотримуючись правил доброго тону.

Знати різні типи характерів треба хоч би для того, щоб брати приклад з кращих і щасливо обминути гірші. Виховуючи характер, орієнтуйтеся передусім на таких людей, які справді дають гідний приклад.

КОГО ВВАЖАТИ СУЧАСНИМ. Сучасний стиль, су-

часні манери, сучасний рівень... Як розуміти поняття «сучасність»? Може, це мода? Завтра час змінить оцінки, настрої, з'явиться нова мода, новий стиль поведінки — і людина сьогоднішня автоматично стане завтрашньою?

Один вважає: бути сучасним — це встигати захоплюватися усім новим тільки тому, що воно нове. Це завжди бігти за модою — у вбранні, творчості, знаннях, щоб похизуватися перед іншими новим піджаком, оригінальною зачіскою чи глибиною ерудиції. Інший, навпаки, віддає перевагу традиціям, вважаючи, що все нове — це добре забуте старе, а іноді й гірше. Отож піддає його огульній критиці.

Наївно думати, ніби для того, щоб бути сучасним, досить лише засвоїти прикмети часу. Тільки безнастанна боротьба, праця і творчість перекидають мости з минулого в майбутнє, творять новий час, нову епоху. Це і є, мабуть, ключем до розуміння поняття «сучасний».

Бути сучасним — велика відповідальність молодих. На порозі дорослості кожен юнак чи дівчина не можуть не помічати, що далеко не всі люди з їхнього оточення йдуть у ногу з часом. І справді, з погляду вимог часу це оточення залежно від обставин може легко поділятися на три категорії — на людей вчорашніх, нинішніх і завтрашніх. Хоч би який умовний був такий поділ, його суть неважко збагнути.

Вчорашні — це ті, хто й досі керується давніми, віджилими принципами й поняттями, хто не може чи не хоче помічати величезних соціальних, політичних, моральних перемін, що відбулись у світі. Сюди належать передусім недолугі носії націоналістичних поглядів, сектанти всіх гатунків, невинуваті злочинці, замасковані дрібновласницькі душі, зашкарублі індивідуалісти. Вони можуть наряджатися в модні шати, прикрашати себе оригінальними зачісками й оздобами, але сучасними від цього їм не стати.

Нинішні — це люди типу Кіндрата Галушки з п'єси О. Корнійчука «В степах України». Такі герої живуть не тільки в шкільних хрестоматіях — їх немало і серед нас, Нинішніх Галушок однаково лякає боротьба і за нове, і проти старого, віджилого. Нехай усе буде так, як є, аби тільки їм самим було добре. Це люди дрібних, приземлених інтересів, вони не бачать перспективи. Вони хоч і нинішні, але, звісно, зовсім не сучасні.

Нарешті, люди заврашні — ті, про яких писав ще М. Чернишевський. Вони постійно на передньому краї битви із старим, сміливо переносять з майбутнього у сьогодення все найкраще. Серед них — видатні вчені, конструктори, митці, розвідники космічних просторів і земних надр, ентузіасти новобудов, ударники п'ятирічок — герої наших днів.

Здається, неважко визначити, хто з цих людей сучасний. Однак це залежить від того, як юнак чи дівчина усвідомлюють свій громадянський обов'язок, яка у них життєва позиція. Чи шукають вони свою лінію вогню, ту справу, яку можуть виконувати з найбільшою користю для суспільства, чи прагнуть відійти у затінок, знайти «тепле місце», котре дасть найбільше матеріальних благ, спокійне, тихе життя. «Є такі,— писав у романі «Вир» український письменник Г. Тютюнник,— що держава для них — млин з калачами. Вони вважають, що вітер буде млин крутити, а калачі їм прямо в рот падатимуть».

Суттєвою ознакою, показником сучасності є соціальна активність людини, її корисна для суспільства робота. Справжня активність — це ініціативна, творча, самовіддана праця. Вона змушує юнака чи дівчину приносити в жертву власні інтереси, а іноді навіть і життя заради спільної справи радянських людей і дорогих їм ідеалів.

Група делегатів XVII з'їзду ВЛКСМ просто з Кремлівського Палацу з'їздів виїхала на будівництво Байка-

ло-Амурської магістралі. До місця роботи їх доставляли вертольотами — не було доріг. Вони були першопрохідцями, дорога йшла тільки за ними. Труднощі? Відповідальність? Величезні. Вони могли б відмовитись від цього піонерства, адже кожен залишив кращу роботу, друзів, рідних і близьких. Але вони знали: країні потрібна нова магістраль. Тому слід переступити через труднощі. Бо коли б не переступали через них такі ось чудові хлопці і дівчата, ми б, може, не стали за кілька десятиків років могутньою державою.

Справжня активність несумісна з показухою, розрахованою на зовнішній ефект. Є серед молодих такі, що всіх повчають, до чогось закликають, а як тільки треба взятися до діла — залишаються осторонь. Розрив між словом і ділом В. І. Ленін вважав одним з найогидніших пережитків старого суспільства.

Справжній сучасник наполегливо добивається мети, активно виробляє в собі імунітет проти зла. Адже ніхто не гарантований, що прикий випадок не зіткне його з бездушністю, егоїзмом, бюрократизмом або й підлістю...

Нерідко ми вважаємо: чим молодший, тим сучасніший. Проте головну роль тут відіграє не вік. Великі люди, про яких ми кажемо, що вони обігнали свою епоху, навіть у похилому віці були сучасніші від мільйонів своїх молодих сучасників. І сьогодні багатьох з них ми вважаємо прогресивнішими, ближчими до нас, ніж деякі наші молоді сучасники. Щоб бути сучасним, треба нести в собі думки і почуття тих, хто боровся, жертвував собою для майбутнього ще до нас.

Іноді враження сучасної справляє вишукано, ефектно одягнена людина. А познайомишся ближче, і поймає розчарування. Звичайний обиватель, хапливий до всього, що «престижне». Розповідають, нібито з метою експерименту біля книгарні пустили чутку, що за кілька хвилин тут почнеться передплата на зібрання творів Росінанта. Миттю утворилася черга. «Книголюби» не

повірили перехожому, що кінь Дон Кіхота літературною творчістю не займався...

Міщанство, яке включає в себе верховодне всезнайство, псевдоінтелігентність і духовну убогість, не має нічого спільного з поняттям «сучасність».

В юності, як ніколи, дуже хочеться звернути на себе увагу, самоутвердитися. Дослідження психологів засвідчують, що найчастіше за модним і престижним женуться невпевнені в собі юнаки та дівчата, які вважають, що коли вони не будуть «на гребені хвилі», то їх не помітять.

Тим часом люди розумні, мислячі, з почуттям власної гідності утверджують себе працьовитістю, майстерністю, інтелігентністю, принциповою позицією. Правда, для цього треба докласти немало зусиль. Лінії духом, легкодумні обирають інший, легший шлях, що, як їм здається, веде до успіху,— погоню за тим, що нині модне і престижне серед їхніх ровесників, у молодіжній компанії.

Сьогодні винятково сучасними є такі якості, як працьовитість, порядність, освіченість, відданість комуністичним ідеалам. Звичайно, вони були сучасні й раніше. Тепер же завдання полягає в тому, щоб ці якості стали стійкими у більшості юнаків та дівчат.

Головна моральна проблема сьогодення — здатність кожного вміло підпорядкувати свою діяльність громадянському обов'язкові. Головний критерій сучасної людини — її здатність свідомо, самовіддано підтримувати спільну справу.

Що допомагає нашій молоді бути сучасною, стійко долати різні перешкоди, труднощі, міщанські спокуси? Насамперед велич суспільної мети, перевіреної історією. Справедливість і прогресивність самих основ нашого ладу. Ідейна переконаність, традиції колективізму, що ввійшли в плоть і кров радянського народу. І величезна сила масового героїзму людей минулого і сьогодення.

Роздумуючи над тим, з чого починалася наша сучасність, пригадайте початкову фразу з «Вершників» Юрія Яновського. Як лютували шаблі в степу під Компаніївкою, де зішлись в смертельному двобої два світи, і коні бігали без вершників, і небо «округ здіймалося згору блакитними вежами».

З високих веж Жовтня нам і належить усе розглядати, пізнавати, порівнювати і серед пережитого знаходити здорове, корисне, що знадобиться на шляху до майбутнього.

ТАКТ — ЦЕ РОЗУМ СЕРЦЯ. Іноді від молодих можна почути, що на виховання гарних манер їм бракує часу, умов і можливостей, що ось закінчать школу, училище, інститут, тоді вже «візьмуться за себе». Інші гадають, що хто-хто, а вони зуміють себе показати в товаристві. А дехто розмірковує, що, мовляв, з іноземними дипломатами їм кави не пити,—отже, нічого й переживати.

Такі міркування неправильні. Щоб бути чемним, не треба особливих умов і можливостей. Ця якість виховується в процесі навчання, праці, відпочинку протягом усього життя.

Взаємна ввічливість — вимога нашого життя. Скільки ще нам псують нервів, скільки зайвих хвилювань завдають безкультур'я, хамство, цинізм! Гарні манери мають бути у кожного. Якщо вони стануть внутрішньою потребою, то допоможуть значною мірою поліпшити наші взаємини.

Самі тільки зовнішні ознаки формального етикету, хоч би які вони були витончені, не мають ніякої цінності, якщо в основі їх не лежить повага до людей. За зовнішньою коректністю і галантністю може приховуватись егоїст і негідник.

Згадайте Чичикова з «Мертвих душ» М. Гоголя. Він вишукано привітний, уміє підтримати будь-яку розмову, говорить і не тихо, й не голосно, а виразно, з гідністю,

справляє враження людини винятково чемної і культурної, але за своєю суттю — шахрай.

Справжня повага людей — це праця разом з ними і для них. Здорова людина, що не хоче працювати, хоч би якою елегантною та вишуканою вона була, виявляє неповагу до всіх нас. Зрозуміло, що й ми не можемо її поважати.

Серед молоді трапляються такі білоручки, які цураються роботи, намагаються пожити за рахунок батьків або держави. З першого погляду вони навіть можуть справляти враження порядних. Але це тільки маскування. Насправді вони зовсім не ввічливі, бо не поважають навіть своїх батьків, які змушені їх годувати та одягати. Це егоїсти, що прикриваються показною, вдаваною чемністю.

Дехто іноді сприймає ввічливість як скритність, нещирість, а грубість — як одвертість і прямоту, як ознаку цільності характеру. Молоді люди, що так міркують, навмисне вдаються до різкого тону в розмові, лаються, кидають просто в очі старшим нечемні слова і при цьому зухвало вихваляються, що, мовляв, «ріжуть святу правду». Але вони тільки показують цим свою невихованість, духовну убогість. «Бути грубим,— писав М. Г. Чернишевський,— значить забувати власну гідність».

Добрый тон — то цілий комплекс взаємин людини з суспільством і не слід його зводити до елементарних подробиць: таких, як, наприклад, уміння правильно тримати виделку, їсти рибу або галантно подати руку знайомій дівчині, яка виходить з тролейбуса.

У нас створено всі економічні та правові основи й можливості для того, щоб у стосунках між людьми завжди панувала справжня повага і взаєморозуміння. Повага ця визначається дуже важливою особливістю: у громадян першої в світі соціалістичної держави добре розвинуто високе почуття власної гідності.

Свою гідність ми повинні оберігати як найдорожчий

людський скарб. Прикро, коли дехто з нас не усвідомлює цього. Висока гідність і скромність — це ті риси характеру, що завжди прикрашають людину. Ці риси мають бути у кожного радянського юнака, у кожної дівчини, у кожного молодого будівника комунізму. Висока гідність людини неодмінно включає внутрішню повагу до інших людей, постійну готовність зробити їм добру послугу, допомогти у житті.

Ввічлива людина так само шанує і оберігає гідність інших, як і свою власну. Хто не оберігає чужої гідності, той не дорожить і своєю власною. Без цього не може бути мови і про культуру поведінки. Між внутрішньою і зовнішньою культурою повинна бути єдність. Внутрішня культурність проявляється в манері поведінки, в таких формах, як привітність, уважність, люб'язність, чемність, шанобливість, витримка, обачність. Додержання норм доброї поведінки — невід'ємна риса вихованої людини.

Ввічливість єднає нас, викликає почуття душевного задоволення, взаємної радості і симпатії. І навпаки, грубість, нетактовність, хоч у якій формі вони проявляються, роз'єднують навіть друзів, викликають почуття неприязні, антипатії.

Скромним, вихованим може стати кожен. Грубих, нескромних людей від природи не буває. Адже вміння чемно поводитись, бути ввічливим не передається у спадок, воно виникає в процесі навчання, виховання і самовиховання.

Між тактовністю і ввічливістю є й деяка відмінність. Кожна тактовна людина — ввічлива, однак ввічливий не завжди буває тактовним. Хто тактовний — неодмінно обачливий. А скільки дурниць ми робимо через необачність!

Наприклад, є люди, які не відчувають гумору, звичайний жарт сприймають за образу. З такими людьми краще розмовляти тільки серйозно і про серйозне. До

нервових треба ставитись лагідно, до образливих — підкреслено тактовно, до грубих — спокійно У чемності, кажуть, краще пересолити, ніж недосолити.

Тактовна людина відчуває, про що саме і де можна говорити, а про що краще не згадувати, утримується від зайвих порад і зауважень, не помічає, коли хтось допустив необачність або навіть нетактовність. «Добре виховання, — писав Чехов, — полягає не в тому, що ви не проллєте соус на скатертину, а в тому, що не помітите, коли це зробить хтось інший».

І навпаки, скільки гіркоти завдають нам люди, які чомусь не зважають на те, що їхня **приєднаність** не завжди **приємна** іншим. Закоханим хочеться **побути** на самоті, а до них в'язне третій зі своїми **недоречними** розмовами. В сім'ї незлагодя, а тут раптом з'являється непроханий гість і сидить допізна. Вже ніч, а хтось на повну потужність вмикає магнітофон або сп'яна горлає на вулиці...

Психологи дійшли висновку, що поведіння невихованої людини, скажімо, хулігана — це наслідок багатьох вад: пустої пихатості, глупоти, зарозумілості, неповаги до інших.

Всяка надмірність у поведінці, навіть у скромності і люб'язності, привертаючи до себе зайву увагу, переходить у нетактовність.

Нетактовність у ставленні до людей може проявитись навіть у нашому зовнішньому вигляді. **Непристойно**, наприклад, у неохайному, брудному одязі приходити в кіно, до театру, на збори, в гості та й взагалі з'являтися на людях. Не прикрашає нікого й ультрамодний одяг, химерно накручена зачіска чи недбала хода. Недарма вважається: коли людина крикливо одягається, то їй, певно, більш нічим себе показати.

Одягатися, звичайно, треба зі смаком, але без виклику. Вихована людина поводитьсь так, щоб не привертати до себе зайвої уваги. Підкреслення своїх зовнішніх не-

реваг перед іншими вже само собою нетактовне. Навіть ввічливість буває образлива, коли підкреслюється.

Такт — це чуття міри. Без міри, як відомо, і ліки перетворюються в отруту. Як важливо мати це чуття і наскільки приємнішим стало б наше життя, якби чуття міри нас не зраджувало. Проте такт — не тільки чуття міри. Це також уміння передбачати, як люди поставляться до твого вчинку, сказаного слова.

Тактовна людина завжди дисциплінована, пунктуальна, акуратна. Вона дотримує свого слова, вчасно приходиться на збори чи ділову зустріч, не примушуючи нікого чекати на себе. Всяке запізнення без поважних причин є неповагою до людей.

Важливою формою тактовності є люб'язність, готовність вислухати, застерегти іншого від можливих помилок та прикрощів.

Молодь іноді переоцінює свої знання і досвід, легко-важно ставиться до досвіду старших. Часом молодим людям здається, що батьки, взагалі старші, не розуміють їхніх запитів, бажань, потреб. Здебільшого такі думки неправильні. Висловлюючи їх, молоді проявляють нетактовність щодо старших. Старші свого часу теж були молодими і цілком можуть зрозуміти нинішніх юнаків та дівчат. Багато з того, що потрібне або непотрібне в житті, старші знають краще від молодих. Це, звичайно, не означає, що вони ніколи не помиляються, бувають і їхні міркування неправильні, але то не дає підстав не поважати старших.

Слова ввічливості слід вимовляти шанобливо, щоб вони не набрали протилежного значення. Тон, як кажуть, робить музику. Слово «вибачте», сказане непри-вітно, може здатися вимушеним, промовленим з обов'язку, а не від щирого серця. Слово «дякую» можна сказати таким холодно-байдужим або в'їдливым тоном, що воно буде гіркою образою для того, кому адресоване.

Чемність виявляється і в стриманості. Не личить

на нетактовність відповідати нетактовністю. Звісно, у взаєминах з людьми не треба дотримуватися якогось всепрощення, мовчки терпіти образи. Йдеться лише про форму. Можна і треба висловити своє негативне ставлення до нетактовного вчинку, але без крику і лайки, не виходячи за межі пристойності.

Якщо ми будемо надмірно пробачливими, скажімо, до порушників громадського порядку, то проявимо неввічливість щодо інших людей. Тим часом у житті нерідко трапляються випадки саме такої зайвої пробачливості щодо п'яниць чи хуліганів, які ображають наші найкращі почуття, жіночу гордість, дівочу скромність. Будь-яка делікатність щодо порушників норм соціалістичного співжиття не має нічого спільного із справжньою ввічливістю, бо вона зневажає інтереси колективу.

Уявімо таку сцену. На одній із зупинок в електричку зайшов п'яний молодик. Повалившись на сидіння, він почав вигукувати на весь вагон брутальну лайку. Всі мовчали.

Посмілившавши, хуліган причепився до сусідки поруч — молодій дівчинці, яка читала книжку. Присікався, щоб сказала, як її звати, дала свою адресу, а коли вона одсунулась, почав обкладати її лайкою. І знову всі промовчали.

А як доречно було б приструнити хулігана, може, навіть вивести з вагона. Адже поряд було стільки молодих дужих хлопців, які б могли це зробити. Та вони не хотіли встрявати в «історію», вдавали, що їх те все не обходить.

Добровільне людське співжиття неможливе без взаємної пошани, ввічливості і тактовності, без уважного, бережного ставлення одне до одного, без чуйності, доброзичливості і взаємодопомоги. Ввічлива, тактовна людина завжди привітна, люб'язна, готова допомогти іншим, поділити з ними радість і горе. Для такої людини, писав М. О Добролюбов, характерне бажання в усьому

діяти так, щоб дати якнайбільше добра і радості іншим людям чи принаймні нікому з них не зробити неприємності.

Ввічлива людина ставить інтереси колективу вище від власних інтересів, глибоко поважає інших і робить усе можливе, щоб їм було легше, краще і приємніше жити, щоб уберегти їх від зайвих роздратувань, незаслужених образ та всіляких прикрощів.

Основою ввічливості і тактовності, в нашому розумінні, є повага до людини праці, піклування про її здоров'я, відпочинок, спокій і настрої.

За порогом рідного дому

Шануй сам себе, пошанують і люди тебе.

Народне прислів'я

НА ВУЛИЦІ. Перш ніж вийти на вулицю, не забудьте оглянути себе в дзеркалі — чи все гаразд у вашому зовнішньому вигляді? Чи не треба поправити зачіску, хустку, краватку, комірець, почистити костюм, пальто, шапку, взуття? Панчохи і шкарпетки завжди мають бути чисті і цілі. Плаття, сорочка — випрасувані.

Особливо ретельно повинні стежити за своїм зовнішнім виглядом дівчата. Слід зважити, що зачісуватися, підфарбовуватись, пудритись на вулиці не бажано. Якщо ж уже на вулиці ви помітили якийсь нелад у своєму туалеті, відійдіть набік і непомітно поправте що слід.

На вулиці треба бути ввічливим і спостережливим: виявляти повагу до пішоходів, поступатися дорогою старшим людям, жінкам, особливо коли вони з дітьми.

Вулиця і тротуар служать усім. Тому кожен повинен поводитися так, щоб не заважати іншим. Загальна люб'язність — головний принцип взаємостосунків перехожих. Є люди, які це добре розуміють, але є й такі,

що цієї люб'язності чекають завжди від інших. Здебільшого то погано виховані молоді люди, котрі хочуть не тільки привернути до себе увагу, а й несвідомо прагнуть скинути з себе, як вони вважають, «вуздечку» ввічливості, що скоує їхню волю.

Ввічлива людина, дотримуючись правил, ходить по правій стороні тротуару, звільняючи ліву половину для зустрічних. Звичайно, при цьому треба зважати на ширину тротуару. Ні дружна родина, ні гурт найвірніших товаришів не повинні займати весь тротуар, примушуючи таким чином зустрічних людей звертати з нього на проїжджу частину вулиці.

Прогулюватися втрьох або вчотирьох у ряд можна тоді, коли ви нікому не заважаєте. Зустрічних обходять з правого боку.

Йти вулицею слід з такою швидкістю, з якою рухається потік пішоходів. Уповільнивши ходу, ви заважатимете тим, хто йде позаду, і вас почнуть штовхати. А як підете швидше, то, обганяючи передніх, штовхатимете їх.

Мами та бабусі з дитячими колясками користуються певними перевагами, але й вони не повинні заважати іншим людям. Не слід возити коляски по три в ряд і загороджувати перехожим дорогу.

У вузьких, тісних проходах треба почекати, доки пройдуть ті, кому по праву належить пройти першим. Поступаючись дорогою, іноді доводиться зійти з вузького тротуару на проїжджу частину дороги. Але робити це треба, повернувшись обличчям до зустрічного.

Проходячи через натовп людей, що стоять на тротуарі чи іншому місці, не забудьте сказати: «Дозвольте», «Пропустіть, будь ласка». Іноді, звичайно, може статися, що ви ненароком штовхнете когось. Але якщо ви ввічлива людина, то негайно вибачитесь. Досить сказати: «Пробачте. Я не хотів». Навчитися цього неважко, а придасться воно вам не тільки на вулиці.

Звертаючись до перехожого з якимсь питанням, треба спочатку вибачитись, що ви його затримали, а потім не забути подякувати за те, що вам приділили увагу. А якщо вас про щось запитують, відповідайте коротко і ясно, не плутайтесь у довгих поясненнях.

У великих містах, де на перехрестях встановлено світлофори, переходьте вулицю тільки на зелене світло. Переходячи в недозволеному місці, перебігаючи перед рухомим транспортом, ви наражаєтесь на смертельну небезпеку.

На вулиці нетактовно звертати на перехожих надмірну увагу. Іде, скажімо, висока людина, і всі вп'ялися в неї очима, демонструючи свою невихованість.

Так само не слід придивлятися до людей, у яких можуть бути вади в одязі або сліди якихось хвороб на обличчі. В таких випадках вихована людина вдасть, що нічого не помітила, або тактовно допоможе перехожому непомітно поправити щось у туалеті.

Сумку чи портфель носять, не розмахуючи ними, щоб не зачепити перехожих.

Парасольку і палицю завжди тримають гострим кінцем донизу. Розкриту парасольку слід держати над головою так, щоб вода не стікала на перехожих. Якщо з вами під парасолькою іде ще хтось, подбайте про те, щоб супутник не змок. У громадському транспорті мокру парасольку тримайте так, щоб вода з неї не стікала на сусіду-пасажира.

На прогулянці чемний юнак не дозволить собі йти попереду дівчини. Це допустимо лише на поганій або небезпечній дорозі. На вулицях з інтенсивним автомобільним рухом негоже, щоб дівчина йшла біля проїжджої частини.

Негарно протискатися між двома перехожими, що йдуть поруч. Ходити під руку нині вже трохи старомодно, а на вузьких тротуарах і незручно. Інша річ у парку, місцях для гуляння, коли дівчина чи жінка може опертися

на руку свого супутника. Звичайно, на слизькому місці, поганій дорозі можна підтримувати за лікоть супутницю або старого.

Кумедний вигляд мають люди, які, йдучи по вулиці, читають, ласують морозивом, або вишнями, чи насінням, випльовуючи під ноги перехожим кісточки й лушпиння. Морозиво чи пиріжок можна з'їсти на вулиці, ставши осторонь. Непристойно їсти морозиво в переповненому автобусі, тролейбусі, вагоні метро тощо.

Загравати на вулиці з незнайомою дівчиною вважається зухвальством. Дівчина має йти своєю дорогою, не звертаючи уваги на залицяння, або відбутися кількома холодними словами.

Супроводжуючи двох дівчат, юнак може йти посередині і, отже, виявляти однакову увагу до обох супутниць. Але це не зовсім так. Місце в центрі найпочесніше, і юнакові не личить самочинно його займати. Крім того, звертаючись до однієї супутниці, він неминуче буде повертатися спиною до другої, що, звісно, нечемно. Юнак має йти скраю, передусім з лівого боку.

Не слід на вулиці бурхливо виявляти свої почуття — ні сварки, ні надмірні привселюдні ніжності закоханих стороннім не подобаються. Непристойно голосно розмовляти на вулиці, сміятися, насвистувати, наспівувати і таке інше. Усі ці та інші погані звички не свідчать про добру вихованість.

ЯК З КИМ ВІТАТИСЯ. Найпоширеніше виявлення чемності — це вітання, потиск руки, уклін. Воно повинно бути люб'язним, виразним, спокійним, відповідати місцевим звичаям.

Ми вітаємося з рідними, друзями, знайомими, з кожним окремо або з багатьма водночас у громадських місцях і в інтимній обстановці. Звичайно, не всі це роблять однаково. Але вітання не повинно бути ні штучно підкресленим, ні байдужим, ні улесливим, ні холодно-зверхнім.

Чоловік вітається, трохи вклоняючись, жінка, плавно нахилиючи голову. З друзями здороваються, звісно, сердечніше й тепліше, ніж з простими знайомими. При цьому привітно дивляться в очі, виявляють дружнє ставлення. Приємно чути, коли, вітаючись із старшими, молоді називають їх по імені та по батькові: «Добрий день, Ганно Семенівно». Більш вільне «Привіт, Петре» або «До завтра, Катрυσю» можуть дозволити собі лише юні друзі.

А з ким, власне, треба вітатися? З усіма, з ким ми особисто знайомі. Такими ж знайомими слід вважати і людей, які живуть в одному з нами селі, будинку, вчать-ся в одному закладі чи працюють в одній установі,— тобто сусідів, однокурсників, співробітників, тих, з ким часто зустрічаємось по дорозі на роботу, кому в чомусь допомогли чи від кого дістали допомогу, а також з усіма, кого ви раді зустрічати й бачити. Ввічливість вимагає привітатися кивком голови з сусідами, якщо ви їх помітили у вікні чи на балконі квартири.

У наших селах зберігся звичай вітатися при зустрічі з людьми зовсім незнайомими. Це дуже хороший звичай, але, на жаль, він поступово відмирає. У місті було б дивно бачити людину, яка на вулиці кланяється всім перехожим.

Звичайно вітаються з тим, хто йде назустріч, коли майже порівняються з ним. Навіть найкращому другові не можна махати руками чи шапкою і кричати через вулицю: «Привіт, старий». Спочатку треба перейти вулицю. Трапляється, що люди, раз уже поздоровкавшись, через деякий час зустрічаються знову. Вітатися повторно чи ні — залежить від їхніх стосунків.

Хто вітається перший? Чоловік перший вітає жінку, молодший старшого, підлеглий керівника. Приємне враження справляє дівчина чи молода жінка, коли сама привітає літнього чоловіка, а не чекає, доки він уклониться їй. Той, хто заходить до приміщення, вітається

перший. Так само перший вітається, а потім прощається той, хто підходить до знайомих. Якщо серед них є чужий, йому теж треба вклонитися.

Серед молоді приблизно одного віку, як правило, не виникає проблем щодо того, хто має здоровкатися першим. Однак старших слід вітати так, як це заведено між дорослими.

Іноді старший перший привітає молодого, хоча мало б бути навпаки. Наступного разу молодий повинен бути уважнішим. Якщо хтось через неухважність не привітався з вами, не вбачайте в тому недобрый знак. Інша річ, якщо знайомий навмисне не відповідає на ваш уклін. Тоді й ви маєте право перестати з ним вітатись, але краще прямо з'ясувати стосунки з цим знайомим.

Якщо ви когось із знайомих переганяєте на вулиці, на сходах, у коридорі, не забудьте привітатися. При цьому повертаються обличчям до того, кого вітають,— неввічливо здоровкатися через плече.

Вітатися, чекати привітання, відповідати на нього слід легко, невимушено, з приємною усмішкою на лиці. Буває, один з тих, що зустрілися на вулиці, ще здалека «свердлить» гострим оком знайомого, підкреслює, що він жде привітання і, не дочекавшись його, насуплено проходить мимо. Нічого не трапилось б, якби він привітався перший, коли бачить, що знайомий чимось заклопотаний. Але бути на вулиці таким неухважним, щоб не помічати знайомих, теж не годиться.

Іноді потрібно здороватися першим і з незнайомими людьми. Наприклад, коли заходите в якусь установу, купе вагона, сільський клуб, у приймальню лікаря, коли у магазині підходите до вільного продавця за прилавком та й в інших випадках. Якщо на вулиці хочете попросити незнайомого дати вам якусь пораду чи зробити послугу, то спершу ввічливо привітайтеся.

Коли вас знайомлять з дівчиною, не слід чекати, щоб вона вклонилася перша. Першим вітаються із знайо-

мим, навіть молодшим за віком, якщо він перебуває в товаристві жінок.

Із знайомими вітайтеся і тоді, коли не знаєте, чи помітять вони ваш уклін. Не біда, якщо не дістанете відповіді. Непристойно вдавати, що не помічаєте знайомого.

Гість, заходячи до квартири, завжди здоровається з тим, хто йому відчиняє двері, навіть коли це дитина. А взагалі, спочатку вітаються з господинею, потім з господарем дому, а тоді з усіма іншими — спершу з жінками, потім з чоловіками. Якщо серед присутніх є старша за віком людина, яку ви глибоко шануєте, то після вітання з господарями треба вклонитися їй. Якщо серед гостей є ваші рідні чи близькі, з ними теж треба поздороватися, щоб не виявити до них неповаги: мовляв, своя людина, обійдеться й без вітання.

Не менш важливо вміти чемно відповісти на привітання. Якщо з вашим супутником хтось вітається, то і ви повинні відповісти легким укліном, хоча особисто, може, й незнайомі з ним. Дівчата в таких ситуаціях відповідають на уклін незнайомих, коли він адресований персонально їм.

Часом буває, з нами помилково вітається зовсім незнайома людина. Треба чемно відповісти і не робити з чужої помилки веселої пригоди. Може трапитись, що й ви помилково вклонилися незнайомому. Ніхто вас за це не назве невихованим, але надалі старайтесь бути уважнішим.

Заведено вітатися з працівниками сфери побуту, які вас часто обслуговують, у магазинах, їдальнях, перукарнях, майстернях, з водіями таксі, рейсових автобусів, стюардесами, провідниками, вахтерами.

Поширеною формою вітання є мовчазний уклін головою. Так вітаємо знайомого, який проїжджає мимо в автомашині. Злегка схиляють голову в поклоні, заходячи до їдальні, клубу, червоного кутка. Сідаючи до столика,

за яким уже сидять люди, з ближчими можна привітатися словами, а з тими, хто далі, — кивком голови. Коли йдуть, прощаються теж так само. Ті, що сидять поряд, відповідають на привітання.

З людьми заслуженими, відомими у вашому місті чи селі, заведено вітатися першими, хоча, може, ви особисто і незнайомі з ними. Це буде виявленням вашої поваги до них.

Найпоширеніші вітання: «Здрастуйте», «Доброго ранку», «Добрий день», «Добрий вечір», «До побачення», «Бувайте здорові», «Прощавайте», «На добраніч» і т. д. У відповідь звичайно кажуть ті самі слова. Вітаючись, треба добирати найбільш доречні для даної ситуації слова. Нечемно говорити «Добрий день» людині, яку спіткало непоправне лихо, чи зичити «Доброго ранку» в надвечір'я.

Треба пам'ятати і про тон вітання — він важить не менше, ніж те, що кажуть.

Молодіжна форма вітання трохи відрізняється від дорослої: в ній більше довірливості й простоти, менше офіційності, поклонів. Серед молоді поширені такі слова, як «Привіт», «Салют» та інші. За допомогою таких слів юним легше долати почуття незручності, коли доводиться вітатися привселюдно. Однак з часом це їм набридає і вони починають здороватися, як того вимагають правила доброго тону.

ВІТАННЯ ЖЕСТОМ. Вітання словом може бути доповнене жестом. Здається, що тут складного? Та придивіться уважніше на вулиці, як часто при цьому простому вітанні поводяться нетактовно. Іноді юнаки, вітаючись, мають звичку щосили штовхати один одного в плече, спину, ляпати по руці. Може, це їм і подобається, але збоку має негарний вигляд.

Одна з поширених форм вітання у чоловіків — знімання головного убору. Так поводяться, коли заходять до якоїсь установи, в кафе, в чужу квартиру. Вітаючись

на вулиці, деякі чоловіки надто високо піднімають капелюха, і це справляє кумедне враження, або, навпаки, недбало торкаються пальцем крисів, навіть не глянувши на знайомого, а це вже нечемно.

Головний убір знімають легким жестом, вільною рукою, але бажано тією, яка не заслоняє зустрічного. Порівнявшись із знайомим, убір надівають. Хутряну шапку, берет, плетену шапочку та інші убори, які потім нелегко надіти, скидати для вітання не заведено.

В мороз чи дощ і сніг можна, вітаючись, і не знімати головного убору. Адже ввічливість і такт визначаються не тим, як високо ви підняли капелюха, а всією вашою поведінкою. Культурна людина вміє належно вклонитися, і не знімаючи капелюха.

Дівчині легше вітатися — досить тільки гарно нахилити голову і люб'язно всміхнутися. Проте вона повинна уважно ставитися до вибору форми вітання. Коли між дівчиною і юнаком немає особливо близьких, родинних чи службових взаємин, то цілком достатньо, якщо вона привітно кивне йому головою.

Спортсмени — велосипедисти, хокеїсти, вершники та інші головних уборів не знімають, а вітаються, злегка нахиливши голову.

А взагалі, здороватись треба тактовно й ввічливо і так, щоб не заважати перехожим.

ПОТИСК РУК, ПОЦІЛУНОК. Подавати руку доречно, коли знайомимось, зустрічаємось або прощаємось, поздоровляємо когось чи висловлюємо співчуття. Старший перший подає руку молодшому, жінка — чоловікові, керівник — підлеглому. Правда, останнім часом цього правила дотримуються не завжди, особливо серед молоді. І все ж певні умовності є.

Так, подають тільки праву руку, лише в окремих випадках, відповідно вибачившись, можна подати ліву. Рука неодмінно має бути чиста. Якщо вже так сталося, що у вас не зовсім чисті руки, то краще обмежитися сло-

весним вітанням і загальним поклоном, аніж подавати знайомому зап'ястя чи лікоть.

Потиск рук повинен бути приязним, невимушеним, без фальшивих театральних жестів, вдаваної бадьорості або млявої байдужості, які лише засвідчують, що ви не вмієте або не хочете вітатися. Подану руку легко стискають усіма пальцями і на мить затримують. Тиснути руку з усіх сил, допомагаючи собі ще й лівою рукою, довго трясти, не відпускати, незважаючи на спроби знайомого вивільнитися,— нетактовно. Особливо галантно потискають тендітну жіночу руку. Рішуче, сердечно і міцно — правицю друга або знайомого ровесника, з яким приємно зустрічатися. Цей жест доповнюють легким поклоном і привітним поглядом у вічі тому, з ким вітаються.

Не прийняти руки, поданої для потиску, навіть у стародавні часи вважалося проявом ворожості. Не слід подавати руку через стіл, через плече, розслабленою, з розчепіреними пальцями або тільки кінці двох пальців, як то колись робили пани.

Не подають руки в рукавиці тим, кого поважають. Правда, взимку, в мороз, при обопільній мовчазній згоді добрі знайомі можуть ручкатися і в рукавицях. Проте подавати руку в рукавиці тому, хто без неї, або гарчково скидати свою, коли старша людина чи керівник не скидає,— не годиться.

Дівчина може подавати руку юнакові і в рукавичці, але юнак повинен завжди при цьому скинути рукавицю. Однак вітаючись із старшим чоловіком, дівчина чи молода жінка мають скинути рукавичку.

Чоловіки подають руку стоячи. Друзі не дотримуються цього правила лише в інтимній обстановці. Дівчата, жінки можуть здороватися і ручкатися сидячи, якщо вони приблизно одного віку. В інших випадках літня жінка може сидіти, а молода все-таки повинна встати.

Коли юнак, вітаючись, подає руку дівчині, що сидить, то їй вставати не обов'язково, але він сам не повинен сидіти, коли дівчина подає йому руку. Дозволити собі це, люб'язно вибачившись, можуть тільки старі і хворі.

Учні, студенти, співпрацівники, які щодня зустрічаються, можуть обходитися без щоденного ручкання — словесним вітанням.

Поцілунок є виявом сердечних, щирих взаємин між рідними та близькими, між подругами і вірними товаришами, незважаючи на стать. Але як вітання він до речний не в кожному середовищі і не в кожній ситуації. Здебільшого так вітаються, зустрівшись після тривалої розлуки або надовго прощаючись.

Дівчата при зустрічі підставляють юнакам شوку, а самі ледь позначають поцілунок або взагалі утримуються від нього. Цілуватися привселюдно, забувши про все на світі, — непристойно.

Залишився звичай цілувати руку жінкам. Але роблять це не на вулиці, а в приміщенні під час радісної зустрічі, на знак глибокої поваги та особистої симпатії до жінки. У щоденному спілкуванні цілувати руку жінці не заведено.

Юнак іноді цілує руку дівчині після танцю, виказуючи в такий спосіб вдячність їй і, можливо, свою симпатію. А взагалі вашу репутацію добре вихованої людини не буде зіпсовано, якщо ви уникатимете цієї форми виявлення поваги до жінок.

Дівчина теж повинна зважати, хто, де і як «прикладється» до її руки. Якщо такі поцілунки їй неприємні, то вона має тактовно, але твердо дати зрозуміти це.

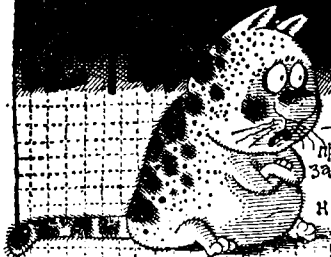
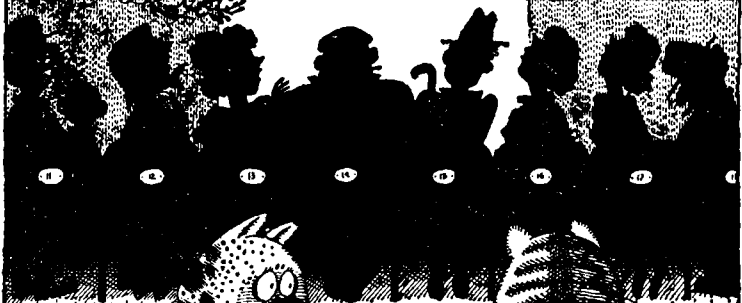
І все ж у кожного з нас є дорога людина, якій ми завжди, за будь-яких обставин, і вдома, й на вулиці можемо шанобливо поцілувати руку. Це наша мати.

В АВТОБУСІ, ТРОЛЕЙБУСІ, ТРАМВАІ. «Будемо брати на абордаж! Я пробиваюся першим, — сказав

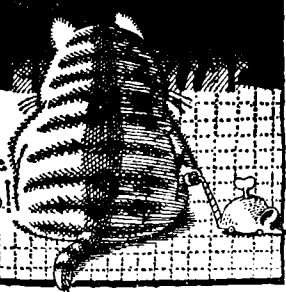
Погані звички
не свідчать
про добру
вимованість.

Вітатися треба ввічливо, приязно
успіваючись.

Автомобіль
не розкіш, —
а засіб
пересування.

—Цілуватися
привселюдно,
забувши про все
на світі, —
не пристойно.

дебелий парубок у джинсах своїй подрузі,— а ти позаду попрацюй ліктями. Краще погано їхати, ніж добре йти...»

Ця розмова не з детективного фільму. Войовничі заклики «брати на абордаж», «на таран» ще можна почути іноді в години «пiк» на багатолюдних зупинках міського транспорту, на перонах приміських поїздів. Зрозуміло, що від людей культурних таких закликів не почувеш.

На зупинці треба мати витримку почекати, доки автобус, тролейбус, трамвай, катер зупиняться і з них вийдуть пасажирів. Чоловіки, молоді, не повинні штовхатися попереду інших, адже у вагоні їм усе одно доведеться поступитися місцем літнім людям, інвалідам, жінкам з дітьми, яким, коли в цьому є необхідність, слід навіть люб'язно допомогти зайти у вагон.

А буває і так: у салоні повно вільних місць, а пасажирів товпляться на вхідних майданчиках, не проходять усередину. Культурна людина завжди завбачлива і поводитиметься так, щоб не заважати іншим.

Якщо юнак сідає у вагон з дівчиною, то першою заходить вона, а з вагона першим виходить юнак, щоб допомогти зійти своїй супутниці. Незнайомій жінці, яка їде без супутника і потребує допомоги, треба її тактовно надати, не чекаючи, доки про це попросять.

Знайомій жінці чоловіки, звичайно, завжди поступаються місцем. Незнайомій, особливо старшій, теж. Робити це слід чемно. Підводячись, сказати кілька слів, а іноді краще й нічого не сказати, особливо коли місцем поступаються літнім людям. Однак жінці, що ввійшла у переповнений салон, не слід кидати сердитим оком на сидячих, робити колючі зауваження на їхню адресу, домагаючись, щоб їй поступилися місцем. Буває, що чоловік їде додому втомлений після зміни, погано себе почуває або хворий, отож його не повинні мучити докори сумління, що він сидить, а поряд стоїть молода жінка,

котра, як свідчить її святкова сукня, їде до театру чи в концерт, де сидітиме цілий вечір.

Та коли вже чоловік люб'язно запропонував молодій жінці місце, негарно його привселюдно образити відмовою. Треба подякувати і сісти. Якщо ж від запропонованого місця відмовляються, дякують за люб'язність і пояснюють причину відмови.

Інша річ, коли юнак чи дівчина, «замріявшись», не помічають старших. Їм варто нагадати про обов'язок звичливості.

З інституту Оксана поспішала додому. Мати веліла не запізнюватися: сусіди справляли новосілля і запросили їх на знайомини.

В автобусі Оксана зайняла зручне місце й безтурботно поринула в свої дівочі мрії: яку сукню надіне на вечір, з ким випаде там познайомитись. Не зауважила, коли на одній із зупинок в автобус увійшла і стала якраз біля неї літня жінка з важкими сумками в руках. Пасажири попросили дівчину поступитися місцем. Та Оксана вдала, ніби не чує: невелика, мовляв, пані — якщо з торбами носиться, то може й постояти...

Увечері Оксана з матір'ю й батьком подзвонили до нових сусідів. Двері відчинилися — і на порозі стала жінка, яку Оксана так образила своєю нечемністю в автобусі, а на столі було чадування з тих самих важких сумок...

Оксана ладна була провалитися крізь землю. Мати вихваляла перед новою сусідкою свою доньку, яка вона вихована та скромна, і вчиться добре, і вдома допомагає. І кожне її слово, як насмішка, стьобало дівчину. А сусідка спокійно, розуміюче дивилась їй просто в очі. Той погляд надовго запам'ятався Оксані...

Часом потрібен гіркий урок, щоб людина зрозуміла: причина багатьох її неприємностей і невдач у житті — елементарна невихованість.

Пакети, сумки можна класти на сидіння, коли вони

нікому не заважають. Якщо вільних місць немає, речі беруть собі на коліна або кладуть на полицю, на підлогу. Сидять так, щоб не турбувати інших пасажирів.

Не можна розвалюватися на сидінні і займати його самому, якщо воно розраховано на двох. Якщо ви їдете з дітьми, подбайте, щоб вони не заважали іншим пасажирам, не забруднювали сидіння. Навряд чи можна назвати вихованою матір, яка замість того щоб, сівши на звільнене місце, посадити дитину собі на коліна, вмощує її на сидіння поряд, а інші пасажирки змушені через це стояти.

За проїзний квиток кожен платить сам. Якщо ви купили квиток своїй супутниці і вона захотіла повернути вам гроші, треба спокійно взяти їх. А втім, ваша знайома не повинна особливо наполягати на цьому. Квиток зберігайте до кінця проїзду в такому вигляді, щоб його не соромно було показати кондукторові чи водієві, причому в будь-яку хвилину, не гаючи часу на пошуки в усіх кишенях.

Не гідно порядної людини їздити «зайцем», затівати з кондуктором сварку через копійчаного квитка.

Давно помічено: розумний вчиться жити на помилках інших людей, нерозумний — на власних. Саме на власних помилках вчать ті відчайдушні молодики, які намагаються заскочити в трамвай, тролейбус, автобус, коли він уже рушає з місця, або наздогнати їх. Така поспішність може призвести до лиха.

У громадському транспорті не їдять і не курять, не струшують на сидіння сніг або дошові краплини з одягу, не кидають під ноги проїзних квитків. Не рекомендується роз'їжджати в міському транспорті хворим на грип, щоб не заразити інших пасажирів. Якщо обставини змусили вас їхати, то, кашляючи і чхаючи, не забувайте прикривати ніс і рот хусточкою або рукою.

Негарно безцеремонно розглядати пасажирів, розмовляти так, щоб вас чуло піввагона, особливо про службо-

ві та інтимні справи, вітати знайомих через весь салон, називаючи їх по імені, ніби рекомендуючи всім пасажирам.

Пам'ятайте: транспортні засоби — всенародна власність. Псувати, забруднювати сидіння не гідно культурної людини.

У ПОЇЗДІ, ЛІТАКУ, НА КОРАБЛІ. Їхати залізницею легше і приємніше тоді, коли пасажир поводить себе коректно і ввічливо.

Проїзні квитки краще придбати заздалегідь, щоб в останню хвилину не кидатися нервово з пакунками й чемоданами від каси до каси.

У дорозі важко з великим багажем. Тому слід добре подумати, які речі брати з собою, а без яких можна обійтися. Проїзні квитки, документи кладуть так, щоб під час посадки в транспорт не треба було ритися в чемоданах, шукати їх.

Заходячи до вагона, чоловік допомагає жінці, молодший — старшому.

У вагоні кожному належить одне місце. Пасажир, що вже знайшли свої місця, а також ті, хто їх супроводжує, не повинні тупцяти у проході, заважаючи іншим. У спільному вагоні вітатися з сусідами не заведено, але, заходячи в купе, вітаються з супутниками. Розкласти речі на сидіннях, створюючи враження, що все купе зайнято, — нетактовно. Вихована людина, навпаки, при потребі і своїм місцем поступиться іншим.

Іноді в спільному вагоні не всім пасажирам вистачає місць. У таких випадках молоді здорові люди повинні принаймні час від часу звільняти місця для тих, хто стоїть. Про елементарну вихованість забувають ті, хто помилково вважає, що право сидіти мають передусім транзитні пасажирі. Мовляв, хто перший прийшов, той і сів.

Дехто не може сидіти спиною до напрямку руху поїзда. Якщо вам байдуже, де сидіти, і вас попросять

помінятися місцями, то треба люб'язно погодитись. Старим або хворим зручніше сидіти біля вікна, де свіже повітря, тож молоді люди ввічливо міняються з ними місцями, коли їх про це попросять.

Вихована людина ніколи не відчинятиме у вагоні вікна без згоди інших пасажирів, не чадитиме сигаретами навіть у чоловічому товаристві. Відчиняти вікна для провітрювання купе доцільніше на зупинках.

Далека дорога, звичайно, втомлює, пасажирові хочеться влаштуватись зручніше. Однак не слід витягати ноги через весь прохід, класти їх на протилежне сидіння. Якщо більшість ваших супутників хочуть спати, слід погасити світло, припинити голосні розмови. Додаткові зручності можна дозволити собі лише в тому разі, коли є вільні місця і ви нікому не заважаєте.

Не бажано брати в дорогу страв з гострим запахом, а також рідких, що залишають незмивні плями. Ще вдома їжу треба загорнути у чисті салфетки чи папір, щоб у поїзді ви могли їсти, не порушуючи правил гігієни. Порожні пляшки, консервні банки, залишки їжі, папір кидають у ящики для сміття в кінці вагона, а не шпурляють через вікна, не засовують під сидіння.

Якщо сусід по купе вирішив перекусити, негарно дивитися, що і як він їсть. Так само не слід категорично відмовлятися від частування, що він вам запропонує, як і йому не годиться при цьому бути надто настирливим.

Найкраще обідати у вагоні-ресторані. В поїзді не рекомендується гучно веселитися, співати, насвистувати, особливо коли ви їдете з незнайомими людьми.

У дорозі люди часто люблять розмовляти. Правда, тактовна людина не буде набиватися у співрозмовники, розповідати про катастрофи на залізниці, про свої інтимні справи, хвороби, обмовляти своїх знайомих. Якщо розмова для вас нецікава, найкращий спосіб припинити її — заглибитися в читання газети чи книги.

На ніч пасажирів підготовляють усе, що може зна-

добитися, аби потім не ритися в темряві в чемоданах і пакунках, не турбувати інших. Коли ваші супутники переодягаються, треба вийти з купе. В свою чергу ті, що вже вклялися спати, повертаються обличчям до стіни, поки переодягаються інші. Розгулювати в піжамі по вагону непристойно. Вранці теж одні пасажирів по черзі одягаються, інші чекають у коридорі.

На жаль, трапляється, що пасажирів, особливо молодіжні компанії, в поїзді поводяться невиховано: до пізньої ночі «обідають», грають у карти, співають, бігають по вагону, відчиняють, не питаючи ні в кого згоди, вікна, зухвало розмовляють із старшими. Цілком очевидно, що цим молодим людям не прищепили поваги до інших людей ні батьки, ні вчителі.

Під'їжджаючи до своєї станції, пасажирів заздалегідь складають речі, щоб не було поспіху в останню хвилину. Тим, хто їде далі, бажають щасливої дороги.

Матерям з дітьми, старим і хворим допомагають вийти з вагона навіть у тому разі, коли вони про це не просять. Покидаючи вагон, ввічливі пасажирів висловлюють вдячність працівникам транспорту за обслуговування.

На кораблі вам відводять місце в каюті, за столом, на палубі, а пасажирів натомість зобов'язані чітко виконувати всі розпорядження службового персоналу. Море споконвіку не любить людей недисциплінованих.

Подорож на кораблі триває, як правило, довго, і це вимагає від пасажирів особливої коректності і чемності у взаєминах із супутниками. Великий корабель — наче плаваючий готель: на ньому є читальний зал, кінозал, ресторан, бар, інші приміщення громадського призначення. Тут відповідно діють такі самі правила доброго тону, що і в інших громадських місцях, з тією лише різницею, що водночас треба чітко дотримуватися традиційних на кораблях звичаїв і розпорядку. Наприклад, якщо ви збираєтеся в морську туристську поїздку-

круїз, то не завадить прихопити вечірній костюм: на лайнері вас чекає цікаве культурне дозвілля.

На кораблі у декого буває морська хвороба. Той, з ким таке трапалося, повинен своєчасно спуститися в свою каюту, щоб не привертати до себе зайвої уваги пасажирів. До речі, тепер створено засоби від морської хвороби, і ними можна запастися перед відплиттям.

В аеропорт пасажири повинні прибути завчасно, щоб устигнути виконати необхідні формальності з квитком, документами, багажем. Перед польотом пасажири спокійно чекають, поки бортпровідниця відведе їх до літака. У салоні всі займають зазначені в квитках місця. Але, якщо ви хочете зробити приемність своєму супутникові, можете поступитися йому місцем біля вікна.

Якщо під час польоту вам стало погано і довелося скористатись паперовим мішечком, то робіть це якомога непомітніше, щоб не псувати настрою іншим пасажирам. У салоні літака не курять.

МИ І АВТОМОБІЛІ. Користуючись автомобілем, теж треба дотримуватись певних правил поведінки.

У таксі дівчина сідає першою, займає місце на задньому сидінні за водієм. Юнак — біля неї. Коли дівчина сідає в автомобіль, їй не слід «ступати» в нього спершу однією, а потім другою ногою. Зручніше буде, легенько сівши на сидіння, втягнути одразу обидві ноги. Виходячи з машини, так само обидві ноги можна одночасно поставити на асфальт. Якщо юнак за кермом власної автотомашини, то він допомагає дівчині сісти поряд на передньому сидінні.

Взагалі найкраще місце в автомобілі — заднє сидіння праворуч. Воно належить почесному пасажиrowі — старшій жінці або чоловікові. Молодим лишається тільки люб'язно відчинити перед ними двері. Якщо ви їдете з гостями, жінками, старшими чоловіками, то вони сідають позаду, а ви біля водія. Цього правила слід неодмінно дотримуватись, коли дорога довга, складна і

водій потребує вашої поради. А втім, спереду може сидіти і ваша супутниця, якщо вона того захоче.

Робота таксиста нелегка, і її треба поважати. Ніколи не повчайте водія, як він має їхати, не вимагайте підвищити швидкість. Якщо ви дуже поспішаєте, то про це треба повідомити його перед поїздкою. А от попросити знизити швидкість можна. В таксі без дозволу водія не курять. Не можна відволікати увагу шофера зайвими розмовами, але й мовчати цілу дорогу невіжливо.

Виходить з машини першим чоловік, який потім допомагає вийти жінці або старому. Сидіти й байдуже споглядати, як вони невміло смикають двері,— невіжливо. За проїзд платить той, хто запропонував скористатися послугами таксі.

II. МОЛОДІСТЬ—ПОРА ДОСЯГНЕНЬ

Вічна невдоволеність собою

Людино, допоможи собі сама!
Бетховен

ЩО ОЗНАЧАЄ «ЗНАЙТИ СЕБЕ». Ви глибоко за-
своїли те, чого навчали вас батьки, школа, громад-
ська культура. У вас ясна мета в житті, висока психічна і мо-
ральна культура. Якщо це справді так, можна сміливо
ступати на самостійну життєву дорогу. Щастя, коли
людина одразу знаходить своє місце в житті. Та, на
жаль, трапляються і помилки.

У відомого письменника Леоніда Жуховицького є
оповідання «Нецікавий хлопець». Робітник Льоша —
спеціаліст посередній, працює абияк. Хлопець обмеже-
ний — ні особливих принципів у нього, ні вподобань.
Іде на Північ, бо там вищі заробітки. Але гроші йому,
виявляється, потрібні тільки для того, щоб під час від-
пустки пиячити.

В чому біда Льоші? Передусім у тому, що він не
знайшов свого місця в житті, не визначився як особис-
тість.

Що ж означає — «знайти себе»? Адже кожен з нас
завжди є самим собою і просто фізично не може стати
кимось іншим.

Говорячи про «пошуки себе», маємо на увазі розкрит-
тя реальних, але до часу не виявлених можливостей лю-
дини. Знайти себе означає знайти своє місце в житті,
вибрати з усіх форм діяльності саме ту, яка максима-
льно відповідала б нашим нахилам, обдаруванням, нашій
індивідуальності.

Це не так просто. Межі, в яких молодь має можливість вибору професії, способу життя, духовної орієнтації, значно розширилися. У житті багато різних доріг, і вирішувати, котра з них найкраща, кожен має сам. Тут важко застрахуватися від помилки. Бо лише в практичній діяльності з'ясовується правильність чи хибність вибору.

Іноді чуєш від старших: «Що молодим? Ніяких турбот. А тут тобі голова обертом — стільки всякого клопоту...» А тим часом юнак чи дівчина стоїть перед вибором у всіх сферах життя. Вони мають визначити моральний ідеал, вибрати професію, здобути спеціальність, знайти супутника життя. Вони повинні добитися посади, яка б відповідала їхнім нахилам, дочекатися квартири... В них усі труднощі попереду.

Прагнення молоді людини, її вибір життєвого шляху визначається передусім вихованням, впливом соціального середовища. І все ж зробити цей вибір нелегко, він породжує роздуми, сумніви і вагання, характерні для юнацького віку.

Яке мое місце у спільній боротьбі, яка саме діяльність найбільшою мірою розкриє мої здібності? На це питання немає і не може бути відповіді однакової для всіх. Соціальна цінність людини вимірюється тим, наскільки її діяльність корисна для суспільства. Але ця діяльність має неодмінно подобатись і самій людині, відповідати її нахилам і вподобанням.

Визначити свої можливості поза конкретною діяльністю неможливо. Молода людина з обмеженим життєвим досвідом, по суті, не знає себе. Звідси суперечливість самооцінок. Відомо ж, як часто поєднуються в юному віці зовнішня самовпевненість з внутрішньою невпевненістю.

Лев Толстой пропонував оцінювати людину за формулою, у якій чисельник — це об'єктивні її достоїнства, а знаменник — власна оцінка себе. З дробу, як відомо,

той більший, котрий має більший чисельник і менший знаменник. Отже, чим більше набереться позитивних рис характеру у чисельнику і чим менше негативних у знаменнику, тим яскравіша особистість, тим краща людина.

Біда молодого робітника Льоші — героя оповідання «Нецікавий хлопець» у тому, що він не визначився як особистість. Не усвідомив, що в наш час, в умовах науково-технічного прогресу така людина не може досягти успіху в житті. Вона не тільки не поведе за собою інших, не вболіватиме за роботу колективу, а й неспроможна керувати сама собою. Не дивно, що в Льоші не було друзів, він навіть не подобався дівчатам.

Тільки значуща мета у житті, пов'язана з самовідданою працею, корисною для людей, для народу, робить значущою і особистість, яка ставить перед собою таку мету.

На жаль, не всі усвідомлюють це. Нерідко юнак чи дівчина забуває, в який час живе. Після кого живе.

Був на світі Микола Островський, а дехто водить вулицею бульдога, втішаючись тим, яке враження він з собакою справляє на перехожих.

Були на світі титани праці Мікеланджело, Франко, Корольов, а молодий працівник відверто халтурить.

Були герої битви з фашизмом — Гастелло, Матросов, молодогвардійці, а окремі люди бояться власної тіні, не насмілюються сказати правду в очі, не можуть навіть захистити себе, свою гідність.

Десятиліття минули з часу історичного залпу «Аврори», а дехто з молодих — ніде гріха діти! — схиляється перед буржуазною «демократією», культурою, західним способом життя. Зовсім не там, де треба, «шукає себе».

Від такого схиляння до повної втрати людської гідності недалеко. Не секрет, що окремі молоді люди ще

повільно рухаються вперед або тупцяють на місці в своєму духовному розвитку. Однак той, хто прагне бути сучасним, не має права відступати від завойованого. Вибір свого місця в житті є великою відповідальністю молоді, котра не застрахована від загальнолюдських вад. Молодій людині вкрай важливо усвідомити і реалізувати в поведінці свою соціальну, класову, національну сутність.

Ти — громадянин своєї Батьківщини. Це значить, що ти повинен дбати про її благо, про її світле майбутнє, про її всесвітню славу.

Ти — син свого народу. Народ дав тобі мову і культуру. Твої предки жили і трудилися на своїй рідній землі, захищали її від ворогів. Народу маєш віддати свої сили, йому належить твоє життя.

Ти — син свого класу. В нашій країні зникли антагоністичні класи, і класова належність для нас — це причетність до інтересів держави, рідного народу.

Ти — син чи дочка своїх батьків. Вони дали тобі життя й ім'я, виростили і виховали тебе, прищепили уявлення про добре і погане. Твій обов'язок — залишити після себе здорове тілом і духом потомство.

Особистістю стає той, хто спрямовує творчі сили на службу істині, добру і красі, народу і суспільству, у кого міцна віра, світла надія, незгасна любов до життя і людей опирається на мудрість. Це дано кожному.

Особистість усвідомлює, що її становлення і зростання — це наслідок щоденної напруженої праці. Виступаючи по телебаченню, визначний радянський режисер Сергій Образцов на запитання, що допомогло йому стати знаменитим, відповів: «Я ніколи не любив відпочивати...»

Потрібна людина — на потрібному місці

*На дерево дивись, як родить,
а на людину, як робить.*

Народна приказка

ЩОБ ПРАЦЯ ДАВАЛА ВТІХУ. Дорога, на яку ви ступили після закінчення середньої школи, поки що для вас незвідана. Ви стали членом нового, незнайомого вам колективу — виробничого. Вас радо зустріли. Старші товариші навчають вас професії, передають свій досвід, щоб ви даремно не тратили сил на давно вирішені проблеми. Вже те, як вас прийняли, по-дружньому, широко підтримали, коли ви робили перші нелегкі кроки у своїй трудовій біографії, має велике значення для дальшого вашого ставлення до колективу, до праці. І все ж тут зовсім інші, ніж у школі, взаємини, інша атмосфера. Ніхто на вас не дивиться пильним учительським оком, ніхто ретельно не контролює кожен ваш вчинок, і ви самі повинні і відкрити, і утвердити себе в ділі.

Відчути себе впевнено в колективі ви зможете при умові, якщо станете фахівцем високої кваліфікації, майстром своєї справи. Дбати про це треба замолоду, бо, як каже прислів'я, «згаяного часу й конем не доженеш». Вибір фаху практично необмежений — статистика налічує близько п'ятдесяти тисяч професій — і дивно було б не знайти серед них однієї, улюбленої. Та хоч ким ви станете — робітником чи керівником, ученим чи продавцем, артистом чи механізатором, — намагайтеся здобути авторитет спеціаліста високої кваліфікації.

Це дуже важливо, бо поважати себе, бути задоволеним собою, роботою, життям можна тільки тоді, коли в рідній сім'ї, у колективі, серед широких кіл громадсько-

сті здобудете визнання своєї професійної майстерності, працьовитості. Без такої поваги до себе людина психологічно дуже вразлива і нестійка, вона не бачить перспективи — адже авторитет трудівника визначає насамперед його фахова вартісність.

Перемога в своєму ділі, хай скромна, але впевнена, просто необхідна. Ми часто говоримо про те, що люди, які нас годують, одягають, навчають, лікують, повинні володіти професійною майстерністю. Цим людям такою ж мірою потрібне наше високопрофесійне вміння у тому, що ми робимо для них. Без глибокого усвідомлення цього нерозривного взаємозв'язку нема культурної людини.

А для того, щоб стати добрим спеціалістом, майстром своєї справи, треба наполегливо вчитися працювати раціонально і високопродуктивно, вчитися, може, все життя.

У Раднаркомі, в приймальні В. І. Леніна, була вивішена пам'ятка з лаконічною назвою «Як треба працювати». В ній, зокрема, сказано про необхідність навчитися працювати так, щоб управлятися з роботою легко і щоб вона стала постійною життєвою школою. У пам'ятці підкреслюється потреба забезпечити культурну основу праці, культуру виробництва, подано рекомендації, як добитися поліпшення трудового процесу. Особливий наголос зроблено на тому, що культура праці повинна бути справжньою, а не показною.

Дзеркалом індивідуальної культури працівника нерідко є стан його робочого місця. Якщо на столі чи навколо верстата брудно, накидано паперів, окурків, огризків, то це свідчить про те, що працівник — людина невихована, неорганізована і навряд чи може сумлінно й чітко виконувати свої службові обов'язки.

Якщо ви обідаєте не в їдальні чи буфеті, які є на багатьох підприємствах і в установах, а на своєму робочому місці, то повинні подбати про те, щоб не забруд-

нювати стола, не залишати на ньому чи біля нього пакетів з-під молока, обгортки та іншого сміття.

Чому ж виробничій культурі працівника надається такого великого значення? Насамперед тому, що люди, етично не виховані, не тільки самі нездатні організувати себе на роботу, а й заважають продуктивно працювати іншим. Це буває в тих колективах, де не вміють цінувати робочого часу, де не вгаває пустопорожня балаканина, де курять у приміщеннях, вештаються без діла, раз у раз грюкають дверима або, навпаки, забувають їх зачиняти.

До речі, зверніть увагу на двері наших установ, громадських закладів — їдалень, шкіл, гуртожитків, колгоспних контор, сільських клубів. Чому у них такий непоказний вигляд? Великою мірою тому, що рідко хто зачиняє їх тихо, акуратно, здебільшого грюкають так, що не тільки дерево і фарба — метал не витримує. Якби ті двері вміли говорити, вони багато могли б розповісти про нашу невихованість.

Переважаюча більшість людей працюють сумлінно і вміло. Але є ще, на жаль, і немало халтурників, недолуга робота яких не може не викликати зневаги і невдоволення радянських людей. З перших днів трудового життя треба виховувати в собі непримиренність до будь-якої халтурної роботи, до халтурників, хоч би які посади вони обіймали.

Робота — головне діло нашого життя. Треба не тільки добре знати, а й любити те, що робиш, і тоді праця, навіть найпростіша, даватиме втіху. М. Горький казав на схилі літ: «Усе своє життя я бачив справжніми героями тільки людей, які люблять і вміють працювати».

Найкращу частину свого життя людина присвячує роботі. Приємно працювати в колективі, де серед співробітників панує взаємоповага і щирість — запорука гарного трудового настрою, творчої наснаги.

Робота потребує зосередженості, напруження духовних

Держалом індивідуальної
квитки працівника
в стан його робочого
місяця.

Згайного часу
і конем на згоженець.

Ніщо
не обходиться так дешево
і не цінується
так дорого,
як ввічливість.

Висока культура
визначається
ставленням
до жінки.

і фізичних сил. Як свідчить життєвий досвід, найкраще працівник може організувати себе тоді, коли відчуває доброзичливе ставлення до себе безпосереднього керівника, товаришів по роботі. За однакових умов продуктивність праці згуртованих колективів завжди вища.

Ось чому так важливо, щоб кожен умів володіти собою, був стриманим, обачним навіть у гарячих конфліктних ситуаціях, які іноді виникають на роботі. А виникають ті ситуації переважно тому, що по доброті свої ми надто багато вибачаємо людям нетактовним, грубим, наївно пояснюючи їхнє небажання стримувати себе запальною вдачею, розладною житейськими бурями нервовою системою. Насправді вдача тут ні до чого,— така людина просто погано вихована, егоїстична, свідомо не хоче контролювати своїх емоцій.

На жаль, «майстрів» псувати робочий настрій ще є немало. Подбайте про те, щоб вас ніколи не відносили до їх числа.

Інтереси спільної справи повинні об'єднувати, згуртувати, надихати в роботі всіх працівників, незалежно від того, які посади вони посідають і які характер та досвід мають. Людина, яка тільки спритно маскує відданістю спільній справі свої особисті егоїстичні інтереси, завжди отрує атмосферу дружного колективу. Саме під таким кутом зору і слід оцінювати поведінку того чи іншого працівника.

Обов'язок трудового колективу — активно протистояти порушникам дисципліни, законності і моралі, свято оберігати соціалістичний характер людських стосунків. Стосунки між працівниками на роботі залежать від впливу колективу на своїх членів — і не тільки в сфері виробництва, а й у сфері взаємовиховання.

СПІВРОБІТНИКИ. Особливої актуальності сьогодні набуває культура поведінки співробітників з погляду дисципліни праці.

Кожен колектив об'єднує людей різного віку, статі, рівня освіченості й культурності. У кожного працівника свій характер, звички, уподобання. І все ж треба вміти підпорядковувати особисте громадському, можливо, поступитися деякими звичками, які можуть мати небажаний вплив на мікроклімат колективу.

Товариш по роботі повинен бути сумлінним трудівником, ввічливо ставитися до тих, хто поруч, поважати старших, допомагати менш досвідченим виконувати складні завдання. Скромний, чемний і тактовний, він не заважає товаришам пустими розмовами, не прогулює, не пиячить, не курить у робочому приміщенні, не перекладає свою відповідальність на інших, але й іншим не дозволяє байдикувати. Такий працівник ніколи не розпускає пліток про співробітників, не сприяє чварам у колективі, готовий замінити товариша, якщо той захворів, заступиться за колегу, з яким повелися несправедливо. Він не упадає улесливо біля керівників і не поглядає зверхньо на рівних собі. Принциповий, діловитий, справедливий, він тактовно вказує товаришеві по службі на його помилки, критикує інших об'єктивно, але доброзичливо, не перебільшуючи допущені ними хиби.

Для сприятливої атмосфери на роботі велике значення має правильний підхід старших товаришів до молодших, насамперед до новачків. Розвиток наставництва — яскраве свідчення єдності і спадкоємності поколінь радянських людей, душевної щедрості батьків і синівської вдячності дітей.

Однак у стосунках між співробітниками буває немало й такого, що має викликати тривогу. На жаль, не всі сумлінно ставляться до роботи. Дехто працює ввічливо. А в колективі нерідко миряться з ледарями, які своєю неорганізованістю, безвідповідальністю іноді свідомо створюють вигідну для себе репутацію невмілих, не здатних бути активними в роботі; керівники часом з легкою душею перекладають їхні обов'язки на працюю-

витіших. Така безпринципність стає однією з причин розбрату і чвар у колективі.

Не в злагоді з професійною етикою і такі працівники, які поводяться на державній службі немов у себе вдома, зухвало ставлячи свої права вище за обов'язки. Скажімо, медсестра по телефону годину розповідає подрузі про свої амурні пригоди під час відпустки, а тяжкохвора людина не може додзвонитися в поліклініку. Два інженери під час роботи з'ясовують деталі стосунків за принципом «ти — мені, я — тобі», а на будові простоюють бригади, яких вони своєчасно не забезпечили матеріалами.

Дехто вважає, що невихованість — це неодмінно лайка, хамство, фамільярність, що людина, яка люб'язно відчинить перед вами двері, першою привітається, подасть пальто, не може бути невихованою. Але зовні ввічливий ступінь неповаги до співробітників своєї установи, до людей взагалі ще небезпечніший, ніж відверте хамство. Цікаво, що саме такі люди, якщо ви наважитесь зробити їм зауваження, обурено назвуть невихованим неотесою саме вас...

Пам'ятайте: на роботі завжди треба поважати тих, хто поруч. Люди неодмінно відгукнуться на вашу доброзичливість. І тоді вам приємніше і легше працюватиметься.

ХТО І ЯК НАС ОБСЛУГОВУЄ. Мабуть, у жодній сфері людської діяльності економічні і моральні принципи так тісно не переплітаються, як у сфері обслуговування. Щодня ми користуємося послугами працівників торгівлі, транспорту, служби побуту, не рідко буваємо в поліклініці, перукарні, ательє... Там працюють люди з відповідною освітою, практичним досвідом. Лікарі, одержуючи диплом, навіть клятву дають не шкодувати сил і знань для тих, хто звернеться до них по допомогу.

Зразком особистої гігієни, охайності покликані бути медичні працівники. Вихований лікар не носить старо-

го заяложеного одягу, на його білосніжному халаті немає плям, а на рукавах розпоротих швів.

Такі ж принципи вимоги і до моральної гігієни медичного працівника. У хворих нерідко погані настрої, вони примхливі, дратівливі, невдоволені усім на світі. А лікар, медсестра повинні мати виняткову витримку, ні за яких обставин не показувати свого роздратування, а навпаки, вселяти у хворого оптимізм, бадьорість, віру в одужання. Вони покликані бути чуйними, уважними до хворого, зобов'язані берегти таємницю його захворювання, бути готовими до самопожертви в ім'я врятування життя чи здоров'я людини.

І все ж якщо вам доведеться звернутися до лікаря, не забувайте, що він — така ж людина, як і ви. Лікар не володіє якоюсь надзвичайною силою, тому не вимагайте від нього неможливого, не перетворюйте свою тимчасову болячку у світову проблему, майте мужність не вередувати, поводитися з лікарем стримано і скромно. До речі, це допоможе вам скоріше одужати.

Продавці продовольчих магазинів зовні схожі на медичних працівників: у них такі ж білосніжні халати і шапочки, такі ж суворі вимоги до особистої гігієни. Вони мають бути винятково охайні. Однак приходити на роботу в екстравагантній сукні і з такою зачіскою, яка більше привертатиме увагу до себе, ніж до товарів, продавщиці недоречно. Претензійний вигляд має і та продавщиця, яка, мов ювелірна вітрина, вся в золотих прикрасах.

Давно підмічено: ввічливий покупець більше купить, а ввічливий продавець більше продасть.

Несправедливо вимагати люб'язності тільки від працівників прилавка, — люди, які приходять у магазин, теж мають поводитися ввічливо, як і в інших громадських місцях. З продавцем слід привітатися, якщо, звісно, він неперевантажений роботою. Якщо продавець обслуговує іншого покупця, треба тактовно зачекати.

Не в кожному магазині обов'язково щось купують. До товару треба добре приглянутися. Зароблений не-легкою працею карбованець любить, щоб його берегли. І все ж десятки разів перекладати, перемірювати речі, коли ви й не збирались нічого купувати, нетактовно. За гарну покупку належить щиро подякувати.

Деякі покупці мають погану звичку привселюдно ганити товар, якщо передумали його купувати. В наших магазинах ніхто не буде нав'язувати вам того, чого ви не хочете. Але не слід, особливо дівчатам і жінкам, привчати себе без потреби «прогулюватись» по магазинах.

Ще більші вимоги щодо культури поведінки ставляться до продавця. В усіх випадках він має високу професійну етику, яка вимагає від працівника прилавка поваги до всіх покупців.

Неприємно слухати, коли юна продавщиця з хибно усвідомленим почуттям власної гідності привселюдно ганить стару людину за повільність, нерішучість у виборі покупки. Якщо продавець вичитує відвідувачам, зверхньо розмовляє з ними, недбало загортає покупку і подає її через плече, то це свідчить не тільки про низьку його культуру, а й про низький рівень організації торгівлі.

Ввічливість і люб'язність — психологічна основа професії продавця. Його обов'язок — показати покупцеві потрібний товар, допомогти вибрати найкращий, охоче, із знанням справи порадити, як ним користуватися.

Працівник торгівлі зобов'язаний берегти довірене йому народне добро. Розтратник, розкрадач, спекулянт не може вважатися порядною людиною.

Деякі продавці обраховують покупців, приховують під прилавком дефіцитний товар і пропонують його за відповідні послуги. Всі вони знають, що правилами радянської торгівлі такі дії категорично заборонені, але зухвало ігнорують ці правила. Так можуть робити тіль-

ки люди низької культури. І хоч би скільки коштовних пернів начепили вони собі на пальці, культурнішими від того не стануть.

Не менш серйозні претензії можна пред'явити і до працівників ательє, ремонтних майстерень, сантехніків та інших побутовиків.

Та перш ніж нарікати на інших, кожному з нас слід було б подивитися критичним оком на самого себе, проаналізувати власну поведінку на роботі, в громадських місцях. Пригадайте, скільки разів ви настирливо вимагали, щоб вас обслужили позачергово, цінюючи лише власний час і забуваючи, що для інших він не менш дорогий, зчиняли скандал через якусь дрібницю...

У магазині чи в іншому закладі сфери побуту треба поводитися скромно і ввічливо. Тоді й стосунки між службовцями і відвідувачами стануть такими, яких ми бажаємо.

Часто виникають непорозуміння із службовцями, які працюють за перегородкою — в касах, кіосках, ларках, довідкових бюро тощо. Так буває, коли хтось з працівників без усякого пояснення зачинає віконце, перед яким зібралися люди, кудись надовго виходить або починає довгу балачку із знайомим. Певно ж, що культура праці у такого службовця дуже низька.

Кожному, певно, доводилося пережити неприємне відчуття, коли на своє ввічливе запитання дістаєш дуже неввічливу відповідь продавщиці, кіоскера. Звичайно, деякі відвідувачі нервують службовців нескінченними запитаннями, необгрунтованими просьбами. І все ж працівник, приймаючи навіть таких відвідувачів, повинен мати витримку і терпляче й люб'язно пояснити настирливому громадянинуві, чому його справа не може бути вирішена позитивно.

Ніколи не звикайте пробиватися до манливого віконця без черги, бо вам неминуче зроблять зауваження. Лише в окремих випадках, наприклад, біля кас, про-

пускають наперед тих, хто поспішає на найближчий поїзд, автобус, літак чи сеанс кіно, а також тих, кому важко стояти в черзі,— старих, інвалідів, вагітних жінок, матерів з немовлятами.

Коли черга велика і касир квапиться, не затримуйте його питаннями про час прибуття і відходу поїзда, про номер платформи— адже про це неважко дізнатися з розкладу руху поїздів або в чергового по вокзалу.

Взаємна повага службовців і відвідувачів — запорука нормальної роботи наших установ.

ДО ВАС ПРИЙШОВ ВІДВІДУВАЧ. Найпростіший спосіб збагнути поведінку іншого — у відповідній ситуації поставити себе на його місце. Скажімо, ви працюєте в якійсь установі і до вас прийшли відвідувачі.

Вони бувають різні: скромні і грубі, сором'язливі і владні. Одні хочуть дістати пораду чи допомогу і чемно про це просять. Інші, навпаки, дивляться на службовця як на підлеглого і вимагають негайного розв'язання своєї справи. Не всі, звісно, викликають у вас симпатію. Але ви на роботі і повинні бути з усіма чемні, витримані, дбати про добру репутацію своєї установи. Уважно вислухати прохання відвідувача і допомогти, порадити.

Однак серед службовців є й такі, що тільки вдають, начебто уважно слухають відвідувача, а самі тим часом гарячково розмірковують, кому із співробітників його спровадити або в яку іншу установу скерувати, щоб збутися клопоту. Окремі службовці, побачивши відвідувача, починають демонструвати надмірну зайнятість, без кінця розмовляють по телефону, вибігають у сусідні кабінети, ніби заклопотані якоюсь невідкладною справою...

Обов'язки службової особи однакові щодо всіх громадян. Вони полягають у тому, щоб служити інтересам народу, ділом допомагати трудящим, давати їм практичні поради. Службовець має бути однаково ввічливим з усіма відвідувачами, проявляти до одних підкреслену

люб'язність, а з іншими поводитися зверхньо неприпустимо, як і спроваджувати їх, відбувшись загальними фразами.

Привітність і готовність допомогти, компетентність і діловитість — ось риси, які ми хотіли б бачити у всіх працівників державних установ.

Ввічливий працівник діловито, чітко й доброзичливо залагодить справу відвідувача, порадить, що і як треба зробити, пояснить існуюче законоположення, допоможе оформити папери. І поводитися він так незалежно від того, знайомий перед ним чи не знайомий, молода вродлива жінка чи старенька бабуся.

Але ніякі працівники не можуть, певна річ, з ранку до вечора всім однаково люб'язно усміхатися — вони стомлюються, у них псується настрій. Було б несправедливо вимагати, щоб через складну справу відвідувача працівник установи залишався без обіду, гаяв свій вільний час. Він має право попросити відвідувача не курити і голосно не розмовляти в приміщенні, а на прийомі — лаконічніше викладати свою справу.

Такі ж серйозні вимоги і до культури поведінки відвідувача. Той, хто прийшов до установи, повинен поводитися, як гість у домі малознайомого господаря: без дозволу працівників не заходити до кабінету, не грюкати дверима, чемно вітатися з тими, до кого звертається, хвилику почекати, якщо службовець зайнятий невідкладною справою, просьбу висловлювати ясно і коротко.

Добре, якщо відвідувач заздалегідь приготує потрібні документи, ознайомиться з відповідними положеннями та законами. Буває, що не все складається так, як відвідувачеві хотілося б, але він, коли це вихована людина, завжди стримає себе, за пораду чи допомогу ніколи не забуде подякувати.

Виразити невдоволення криком і лайкою негоже. В установах є книга скарг та пропозицій, в яку можна

записати свої враження про такт і ввічливість працівників.

І все ж людська доброта, чуйність і чемність сильніші за будь-які скарги. Чим люб'язнішим ви будете, тим менше непорозумінь спіткає вас.

Втім, і люб'язність нічого не варта, якщо службовці і відвідувачі не вміють дорозити часом. Ось знайома багатьом картина. Ви можете півгодини простояти під дверима «зразкової» установи, вичікуючи, поки її працівники закінчать «п'ятихвилинку». Або згаяти півдня в прийомній керівника, котрий цілком міг би залагодити вашу справу по телефону за дві хвилини. Чи годину прождати якогось службовця, що вдає з себе страшенно завантаженого, а сам в той час чаює з співробітниками.

Справді, чому так часто ми змушені боротися самі з собою, переконувати себе, що наші суворі принципи: призначив час — прийди, пообіцяв зробити — виконай — обов'язкові для всіх? Чи не пора нам сказати відверто одне одному: «Товариші! Давайте звіримо годинники!» Від цього виграє кожен, а в наслідку — всі.

ПРАВО БУТИ СТУДЕНТОМ. З перших днів у вузі треба глибоко усвідомити просту істину: тобі надано право здобути вищу освіту, отже, учись активно і сумлінно, не ледарюй. Помиляється той, хто, ставши студентом, вважає, що диплом спеціаліста йому вже забезпечено і п'ять кращих років життя можна безтурботно пустити на юнацькі розваги, бездумну романтику.

Соціологи поділяють студентів на три групи. Перша — це ті, що відмінно вчать, цікавляться науковою роботою, беруть активну участь у громадському житті вузів. Друга група віддає перевагу своєму духовному збагаченню, цікавиться здобутками культури і мистецтва. А третя — це незначний прошарок студентів, для яких найбільше важать лише різні форми дозвілля, розваг, часом сумнівних. Нерідко вони духовно нерозвине-

ні, поверхові, далекі від вимог, які час ставить перед інтелігентами.

Окремі студенти пропускають заняття без поважних причин і мають звичку зухвало звалювати вину за це на викладачів, які, мовляв, не зуміли зацікавити їх своїми лекціями. Що ж, лекція справді має бути яскравою, захоплюючою, спонукати слухачів до роздумів, самостійного пошуку знань. Але її не можна перетворювати в розвагу, в естрадну програму. Не завжди складні теоретичні проблеми вдається передати в цікавій інтригуючій формі. Отож вимоги треба ставити передусім до себе, щоб знати набагато більше того, про що можуть запитати на сесії.

Студент повинен усвідомлювати, що на підприємствах, у колгоспах, установах працюють його ровесники, які з тих чи інших причин не змогли вступити до вузу, хоч, можливо, заслугоували на це навіть більше, ніж він. Вони працюють за нього, а він байдикує, тобто паразитує на їхній праці. Чи може він після цього назвати себе порядною людиною?

Звичка все робити ретельно, розглядати свої і чужі вчинки крізь призму порядності, повинна стати основою характеру майбутнього інтелігента, стати справою його честі і совісті. Справжній інтелігент — людина активна, діяльна, освічена і добре вихована.

ЖІНКА, ЯКА ПРАЦЮЄ. Максим Горький писав: «Висока культура визначається ставленням до жінки». Особливої поваги заслуговує жінка, яка працює. Жінки чимраз відчутніше добиваються переваги в тих сферах діяльності, де споконвіку панували чоловіки. Їх тепер значно більше, ніж чоловіків, у школах, торговельних, медичних та культурних закладах, у ідальнях, на тваринницьких фермах, а часто й у науково-дослідних інститутах. З великим успіхом жінки працюють у різних адміністративних установах, на виробництві, транспорті, в багатьох інших галузях народного господарства.

Вони працюють поряд з чоловіками і мають однакові права.

На жаль, є жінки, які втрачають повагу співробітників через те, що настійно претендують на різні привілеї. Кожному, можливо, хотілося б виняткової уваги, однак відкрито вимагати цього в інших, користуючися тим, що ти жінка, все ж нескромно. А саме скромність найбільше прикрашає жінку.

Давно відома істина: культура народу — в руках у матерів. Як мати виховає у сина повагу до себе самої, до його сестер, так він ставитиметься до дівчат, дружини, до інших жінок. Юнак, вихований в атмосфері глибокої поваги до матері, як правило, ввічливий і тактовний у ставленні й до дівчат та жінок на роботі, на вулиці, у транспорті.

Рівність прав, одначе, зовсім не виключає чоловічої галантності у ставленні до жінок. Молодий робітник на виробництві, який ввічливо ставиться до співпрацівниці і готовий допомогти їй, проявляє своє лицарське ставлення до неї. Хоч, звісно, повага до жінок не може вичерпуватися поверховою галантністю, — для них набагато важливіше, щоб праця разом з чоловіками була дружня, щоб чоловіки поважали їх, піклувалися про них.

Іноді чоловіки неправильно розуміють суть рівноправності, забуваючи, що й на роботі треба ставитися до жінок шанобливо і ввічливо. З дівчиною, яка працює в одній бригаді або зміні з юнаками, виконує однакову роботу, часом поводяться запанібрата, розмовляють грубо, допускають негідні жарти, навіть не думаючи, як це гнітить їхню подругу.

Найбільше прикрашає жінку скромність. Але ця риза не повинна заважати дівчатам і жінкам відстоювати свою честь і гідність, боротись у колективі, де вони працюють з безкультур'ям, створювати таку атмосферу, яка б відповідала нормам етики і моралі. «Там, де є суво-

рість і вимогливість жінки, дівчини,— писав В. О. Сухомлинський,— юнак стає справжнім мужчиною».

Добрий син завжди охоче допоможе матері, не забуде, хоч би де він був, привітати з днем народження, написати їй листа чи відвідати її.

В свою чергу кожна дівчина, кожна жінка, хоч би де вона була, має триматися так, щоб сама її присутність спонукала чоловіків поводитись пристойно і ввічливо. Без жіночої чарівності й доброти, без того облагороджуючого впливу, який має жінка на чоловіка, світ напевно втратив би свою красу. Нам усім, як писав М. Горький, «треба добре зрозуміти і пам'ятати, що без жінки неможливе здійснення соціалізму».

Перше знайомство

*Дружба і братство дорожче багатства.
Народне прислів'я*

НАВІЩО ЗНАЙОМИТИСЯ? Ми здебільшого знайомимось з людьми, які викликали симпатію або зацікавили нас важливим ділом, щоб мати змогу спілкуватися з ними чи навіть потоваришувати. Дуже часто причиною знайомства, особливо між молодими, є закоханість. Юнак і дівчина випадково зустрілись і вже багато чого промовили одне одному самими очима. А правила ввічливості стримують їх: незручно отак зненацька підійти на вулиці до незнайомого або незнайомої, хоч би як вони сподобались одне одному, і сказати: «Я хочу познайомитися з вами».

Добре, коли знаходиться привід для знайомства. Та наївно думати, що досить поступитися дівчині місцем в автобусі, люб'язно винести з вагона її важку валізу

або допомогти взяти квиток у кіно, і такий привід уже буде. Цього мало.

Не знайомляться з перехожим, якого просять про незначну послугу — дозволу прикурити, показати дорогу, номер будинку, сказати, котра година...

Нетактовно нав'язуватись із знайомством і тоді, коли поряд з вами на лаву в парку, за один столик у ідальні чи кафе, на сусіднє сидіння в автобусі чи поїзді випадково сяде особа, якій ви симпатизуєте. Пристойність вимагає сказати кілька хай навіть незначущих слів, щоб почати невимушену розмову, наприклад: що такого смачного борщу ви ще в житті не куштували або що на он тій горі за лісом геологи знайшли нафту... Після такої приємної бесіди у вас, цілком імовірно, виявляться спільні інтереси і, можливо, виникне потреба зустрітись ще раз. Це й стане приводом для ближчого знайомства.

Юнак не повинен наполягати на знайомстві з дівчиною і тоді, коли в клубі чи на танцмайданчику протанцював з нею танець. Однак не втрачайте надії. Не треба проходити мимо симпатичних вам людей, можливо, навіть мимо свого кохання тільки тому, що у вас нема приводу познайомитись. Кмітливий юнак при бажанні знайде немало способів зав'язати бесіду з дівчиною навіть на вулиці, в автобусі, в черзі за квитками на концерт, хоча це в принципі не рекомендується правилами доброго тону. Наприклад, по дорозі на роботу чи в інститут ви щоранку стрічаєте юну незнайомку, котра мило всміхнулась у відповідь на ваш мовчазний уклін. То чому ж наступного ранку не привітатися з нею, а згодом, при слушній нагоді, не заговорити? Та якщо дівчина відповідь на ваші залицяння холодно і різко — на знайомстві наполягати не варто.

Способів познайомитися з людиною, яка вас цікавить, є не менше, ніж варіантів ходів у шаховій партії. Тре-

Гарне
лицько
серце
кешпокій.

Для виховання потрібен важливий

Не робі
шкідливі дії
що тобі
самого
неприємно.

З манери
розмовляти
можна зробити
висновок
про
рівень культури
і вихованості.

ба лише вміти правильно оцінити позицію і вибрати правильний хід.

Якщо ви справді хочете з кимось познайомитися, то найкраще скористатись допомогою посередника, когось із друзів чи рідних. Але і в цьому разі подбайте про те, щоб ваш намір не видався надто настирливим.

Найчастіше до допомоги посередників вдаються дівчата й жінки. Однак дівчина ніколи не повинна відкрито афішувати своє бажання познайомитися з юнаком або чоловіком. Якщо обставини змушують дівчину чи жінку звернутися на вулиці до незнайомого чоловіка в якійсь важливій справі, то він повинен виручити її, відрекомендувавшись першим. Жінки можуть відрекомендуватися чоловікам самі тільки на службі або під час відвідин якоїсь установи.

Іноді вони вдаються до досить невинного способу непрямого знайомства. Щоб без зайвих формальностей залучити когось до розмови, пропонують, наприклад: «Галинко, чи не хочеш послухати, що розповідає про вчорашню виставу Віктор Іваненко?» Подальше знайомство цих людей залежить від них самих.

ЯК ЗНАЙОМИТИСЯ? Посередник завжди рекомендує юнака дівчині (спитавши попередньо її згоди: «Дозволь, Олесю, познайомити тебе з Сергієм Петренком?»), чоловіка — жінці, молодшого — старшому за віком і становищем, підлеглого — керівникові, молоду жінку — літній, близьку людину — менш знайомій, одну особу — групі людей, жінку або чоловіка — подружжю, молодих — старшим людям. В інших випадках посередник спершу каже ім'я юнака, чоловіка, потім дівчини чи жінки, спочатку молодшого, потім старшого, тобто першим називає того, кого рекомендує.

В окремих випадках дівчину чи молодицю представляють старшому чоловікові, дружину — доброму знайомому або поважній особі.

Знайомство найчастіше починають словами: «До-

звольте відрекомендувати вам...» Ім'я того, кого рекомендують, завжди називають першим. Коли перед вами ровесники (учні, студенти, робітники), досить сказати: «Познайомтесь, будь ласка...» При цьому треба чітко вимовити імена обох.

У молодіжних компаніях не кажуть, знайомлячи супутника чи супутницю: «Це мій друг (подруга)». Таке підкреслення особистих взаємин може не сподобатися іншим. Досить назвати ім'я і прізвище.

Знайомлячись із старшими, чітко вимовляйте своє ім'я і прізвище. Обмежитися лише іменем — неповага до старшого. Але молодь у таких випадках називає тільки ім'я.

Знайомлячи з кимось своїх рідних, можна не називати їхніх імен, але треба чітко сказати, хто дружина, хто сестра, брат, дочка, небіж, а потім відрекомендувати того, з ким знайомлять. Знайомлячи сестру, дружину, батька і матір з людьми, значно молодшими від них, називають першими цих молодших, а не навпаки.

Коли збираються гості, господиня, як правило, спочатку знайомить між собою жінок, господар — чоловіків, а потім обоє — всіх разом. З чарівною усмішкою жінки подають руку чоловікам, ті у відповідь їх потискують, злегка вклоняючись. Якщо юнак помилково подасть руку першим, дівчині слід виручити його — швиденько подати свою руку, мовби нічого недоречного не сталося.

Негарно, коли, знайомлячись, люди поводяться неприродно, манірно. Глибокі поклони, театральні жести, пишномовні фрази тут недоречні. Висловлюватись треба коротко, поводитися просто й скромно.

Знайомлячись, підводяться з місць. Сидіти, коли їм рекомендують молодих, можуть тільки старі та хворі. Жінки теж встають, якщо їм подає руку відома своїми заслугами старша особа. В таких випадках господарям слід якнайлаконічніше назвати заслуги гостя. Після того як знайомство відбулося, розмову починає людина

старша за віком і становищем. Але й молодший не мовчить, коли має що сказати.

Запам'ятайте: слова «Дуже приємно», «Рада познайомитися з вами» кажуть старші люди і жінки, тобто ті, кому рекомендують усіх інших. Було б неповажливо, якби такі слова промовляли юнак дівчині, учень наставникові, молодиця сивому ветеранові. Якщо ви через хвилювання не розчули імені й прізвища, краще перепитати про це, ніж згодом у розмові з новим знайомим переплутати їх.

На велелюдних святах, іменинах, весіллях того, хто запізнився, представляють тільки найближчим сусідам по столу, а знайомство з іншими — то вже клопіт його самого. Той, кого господарі випадково забули відрекомендувати, нагадує їм про це сам або через посередника — спільного знайомого.

Син чи дочка, запросивши додому друзів, повинні неодмінно познайомити їх із своїми батьками. А батьки, у свою чергу, мають поцікавитися, з ким дружать їхні діти.

Відрекомендуватися треба також, коли вперше завітаєте до когось додому, приходите в новий колектив, з членами якого працюватимете разом. Нового співробітника звичайно рекомендує колективу керівник або його заступник. В установі, на підприємстві з великою кількістю працівників, звичайно, неможливо з усіма познайомитись.

Якщо ви прийшли в установу в якійсь справі, треба назвати себе службовцеві, до якого звертаєтесь. Однак службовець, якщо в цьому нема особливої потреби, не відрекомендується відвідувачеві, який, цілком зрозуміло, має знати, до кого прийшов. Листоноша, сантехнік, майстер по ремонту побутових приладів, завітавши до вашого дому, не представляються, а лише називають причину приходу.

Знайомлячи когось, треба зважати і на місцеві зви-

чаї, традиції. Наприклад, зустрівшись із знайомим на міській вулиці, не обов'язково називати тих, хто вас супроводжує. Але в селі в такій ситуації можуть подумати, що ви навмисне «приховуєте» від людей своїх друзів.

А як мають поводитися ті, хто супроводжує когось? Наприклад, ви йдете з дівчиною і вона зустрічає на вулиці свою приятельку. Дівчата здоровкаються, ви теж вклоняєтесь, вітаючи приятельку своєї супутниці, і ввічливо відступаєте вбік. Звичайно, в такому разі супутниця має попросити вибачення за коротку затримку. Коли ж затримка затягується надовго, наступного разу виберайте собі іншу супутницю.

Негоже знайомити статечних людей на ходу. Ті, що знайомляться, повинні зупинитись і відрекомендуватися тактовно і пристойно.

Якщо хтось чемно відрекомендувався вам, то й ви маєте відрекомендуватися йому, хоч це, може, вам і нецікаво. Відмовитися від знайомства, байдуже відвернутися від поданої вам дружньої руки — нетактовно.

До вас прийшли два приятелі, згодом — дві дівчини. Знайомлячи їх, треба спочатку назвати імена юнаків, потім дівчат. Коли на ваші іменини зібралося нешироке коло запрошених, ви знайомите між собою всіх гостей, а новеньких рекомендуєте своїм батькам. Забути когось познайомити — глибоко образити людину.

Буває, знайомлять людей, які вже знають одне одного. В таких випадках хтось із них ввічливо нагадує про це. Краще це зробити юнакові, чоловікові, взагалі молодшому за віком.

Коли знайомите подружні пари, ні в якому разі не «розлучайте» їх, а спочатку називайте імена дружини та чоловіка однієї пари, потім другої, третьої... Новоприбулих гостей слід відрекомендувати тим, які прийшли раніше. Якщо ви завітали до друзів із своїм сином,

якого вони бачать уперше, досить сказати: «Мій син...» — і назвати ім'я.

У ідальні будинку відпочинку чи лікарні, коли ви вперше сідаєте до столика, за яким уже сидять інші її постійні відвідувачі, належить скромно відрекомендуватися.

Отже, можливостей познайомитися, ситуацій, які сприяють цьому, — безліч. А побажання одне: важливо, щоб знайомство було приемним.

Як підтримувати бесіду

*І дзвін без серця нічого не вартий.
Народне прислів'я*

ЩОБ РОЗМОВА БУЛА ЦІКАВОЮ. Слова «Дуже приємно з вами познайомитись» — це й запрошення до бесіди. Хоч як формально вони іноді звучать, стояти мовчки не годиться, тому ввічливість вимагає, щоб нові знайомі перемовилися бодай кількома фразами.

Про що говорити? Культурним людям тем для розмови ніколи не бракує. Це і подія, з нагоди якої ви зустрілися, й новини науки, літератури, кіно, мистецтва, спорту, моди, і захоплення кожного — вирощування квітів чи саду, риболовля, полювання, колекціонування, плетіння чи готування страв тощо... Одне слово, чим людина більше знає, тим цікавіша розмова з нею.

Але при цьому, звісно, слід зважати на місце, де відбувається розмова, на настрої присутніх. Зрозуміло, що тема бесіди двох закоханих відрізнятиметься від теми розмови мисливців, домогосподарок, керівників колективу чи родини за обіднім столом.

Ввічливий співрозмовник уміє цікаво поговорити з усіма, нікому не віддаючи явної переваги, знаходячи тему, цікаву для всіх. У дружньому колі він керується правилом: висловився сам — дай висловитись іншому. Навіть непервершеного дотепника слухають охоче тільки попервах, а далі, якщо весь час говоритиме тільки він, людям стає нудно.

Отож щоб привернути увагу до своєї теми, висловлюйтесь коротко і чітко, викладаючи думки в логічній послідовності. Уникайте в розмові довгих вступів до теми і частих відступів, повторів. Не слід говорити з перебільшеними емоціями або дуже холодно, надто повільно, або так швидко, щоб ніхто й слова вставити не міг.

Завжди треба подумати, що в товаристві можна казати, а що ні. Не слід без потреби говорити про щось неприємне для співрозмовника, наприклад, хворому, що в нього поганий вигляд, жінці — що вона постаріла, господарям — що вони не вміють приймати гостей. Неввічливо розпитувати людей про те, про що вони уникають говорити, що може викликати тяжкі спогади і похмурий настрій.

За столом не говорять про бридкі речі — це може зіпсувати апетит іншим. Недоречно малознайомим людям розповідати про свої домашні чвари, нетактовно проявляти цікавість до чужого інтимного життя. І, звичайно, зовсім не личить у товаристві розважатися плітками, обмовляти спільних знайомих. «Хто інших чорнить, той сам себе ганьбить», — застерігає народна мудрість.

Не варто вибирати надто гострі, наболілі теми, які можуть посварити знайомих, або такі, на яких більшість присутніх не розуміються чи які нікого не цікавлять.

Дехто вважає, що на дозвіллі, в гостях не слід говорити про роботу. Але, як кажуть, про що турботи, про те й розмова. Якщо більшість присутніх підтримують

розмову про службові чи виробничі справи, то вона може бути така ж цікава, як і всяка інша.

Часто в товаристві полюбляють жартувати, розповідати анекдоти, дотепні історії. Це доречно робити тому, хто має почуття гумору, бездоганний такт і смак. Жарти, анекдоти не повинні ображати присутніх несмаком і непристойністю. Іронічна посмішка, двозначний натяк на адресу довірливого товариша нерідко ображають його більше, ніж відверта лайка.

Компліменти теж потребують неабиякого такту. Вони мають бути дотепними, вишуканими, але щирими. Неввічливо було б не сказати комплімент знайомій дівчині чи жінці, яка від щирого серця зробила вам приємність — тільки для вас наділа свою найкращу сукню, приготувала смачний обід, допомогла вам у навчанні чи роботі.

Зовсім не обов'язково завжди погоджуватися з тим, що нам кажуть. Але й незгоду свою не слід висловлювати словами: «Дурниці», «Що ви мелете?», «Брехня». Одні можуть казати те, що їм у дану мить вигідно сказати, інші помиляються, не знаючи суті справи або через наївність міркувань. Та це не означає, що і тих, і других у розмові можна грубо обривати. Досить сказати, що то, мабуть, помилка, непорозуміння, неточна або застаріла інформація.

Вихована людина ніколи не питатиме: «Га?», «Що?», а скаже чемно, не зрозумівши сказаного: «Вибачте, я не зрозумів, недочув...» Саме ці слова мають бути елементарно звичними у нашому словниковому запасі.

Твердження співбесідника не коментують такими словами, як: «Може бути», «Хто ж у цьому сумнівається?», «Це й дитина знає» — то нікому не подобається. Якщо розповідають про те, що вам уже відомо, треба ввічливо вислухати або знайти можливість і переіменити тему розмови.

З манери розмовляти здебільшого роблять висно-

вок про загальний рівень культури і вихованості людини.

Звичайно, не кожен може здивувати співрозмовника глибиною і оригінальністю думки, та це й не обов'язково. Просто людині треба бути такою, якою вона є насправді, пам'ятаючи, що слово чемне кожному приємне.

Тактовний співбесідник не намагається перетворити бесіду у власний монолог, будь-що заволодіти увагою присутніх, дбає і про те, щоб інші теж мали змогу сказати слово, навіть якби їх довелось попросити про це, вміє залучити до розмови і літніх, і молодих. Про останніх часто забувають, і тоді вони почувають себе ніяково. При дітях треба вибирати для розмови відповідні теми, вислови та інтонацію.

Уміння уважно вислухати співбесідника не менш важливе, ніж уміння говорити. Це не означає, що треба сидіти мовчки або демонструвати свою нетерплячість, холодну байдужість до судження іншого. Якщо ви хочете сказати щось істотне — попросіть дозволу це зробити. Той, хто говорить, повинен зважати на ваше бажання. Треба промовчати і в тому разі, коли відчуваєте, що ваші зауваження можуть викликати непорозуміння.

Вихованість виявляється і в тому, як людина ставиться до чужих поглядів, думок. Дехто вважає, що авторитетність власних міркувань у суперечці можна довести тільки непохитною впертістю, що поступитися своєю думкою — означає бути непослідовним і слабким. А є й такі люди, які взагалі не терплять міркувань, що розходяться з їхніми. Тактовний співбесідник, звичайно, може не погоджуватися з думкою опонента, але спростовує її тільки конкретними, обгрунтованими аргументами.

Інша річ, коли йдеться про світоглядні, ідейно-політичні питання. Тоді, звісно, не до компромісів, але від-

стоювати правильний погляд треба аргументовано, переконливо. О. Герцен згадує, що В. Белінський у товаристві був винятково делікатний, скромний і сором'язливий, але накидався на супротивника, мов барс, коли той зачіпав його ідейні переконання.

Правильність поглядів і міркувань коректний співрозмовник доводить не силою голосу, а логікою фактів, переконливістю висновків, дотепними зауваженнями. Він не принижує людину, яка обстоює свої погляди, не на сміхається зловтішно з переможеного супротивника, не дозволяє собі порівнювати співрозмовника з кимось, хто не користується доброю репутацією, не обгрунтовує помилкові твердження опонента його фізичними вадами, утримується від непристойних, грубих висловів, спалахів гніву і роздратування, коли виявиться, що його власні міркування хибні.

За часів царювання Катерини II вельмож, що не відзначалися пристойними манерами, примушували дотримуватися правил розробленого при дворі «Ермітажного статуту». Цей статут дозволяв сперечатися, але без лихослів'я, «розмовляти помірковано і не дуже голосно, щоб у слухачів вуха і голова не заболіли».

Буває, під час дискусії думки різко розходяться або хтось із присутніх, сам того не бажаючи, прикро вразить словом іншого. В таких випадках тактовний співрозмовник повинен зробити все, щоб уникнути сварки, пояснивши, що його невдале зауваження присутніх не стосується, і непомітно перевести розмову на інше. «Від ласкавих слів утихає гнів»,— кажуть у народі.

Добре вихована людина не співає дифірамби в очі співбесідникові і не прагне силоміць витягнути похвалу собі від інших. Не перебільшує, коли говорить про гарні риси присутніх, а старанно зважає все, щоб похвала або критика були заслужені і об'єктивні. І, нарешті, вона скромно мовчить, коли не компетентна в питаннях, які обговорюються.

КРАЩЕ МОВЧАННЯ, НІЖ НЕВМІЛЕ КАЗАННЯ.

Коли людина під час розмови слухає не уважно, нудьгуючи, вертиться на всі боки, перериває на півслові співбесідника, то цим виказує свою неповагу до нього.

Нетактовно розмовляти, тримаючи сигарету в зубах або руки в кишенях штанів, вдавати з себе того, ким ви не є насправді, обіцяти щось таке, чого ви не зможете виконати. Це нікому не робить честі.

Під час розмови не слід дуже голосно сміятися, вигукувати, гримасувати, притупувати ногами, розмахувати руками, поплескувати співрозмовника по плечу, підштовхувати його ліктем під бік, хапати за рукав. Така поведінка може образити будь-кого. Якщо співрозмовник квапиться, не затримуйте його силоміць. Умійте закінчити розмову, коли помітили, що вас не уважно слухають.

Знати, де що сказати,— теж тактовність. У товаристві дівчат не читайте лекції про бондарну справу, а в юнацькому колі — про плетіння на спицях. Не будьте багатослівними: «Де багато слів, там правда губиться». Нерозумно гаяти час на бездумне базікання, від якого ні користі, ні приємності.

Молодь повинна уникати суперечок із старшими, не зчиняти галасу на захист своїх тверджень. Навіть коли старший справді в чомусь помиляється, і ви не змогли спокійно переконати його в цьому, краще перевести розмову на іншу тему. Якщо помилилися ви, не впадайте в надмірну, вдавану самокритику.

У Київській Русі було відоме «Повчання...» Володимира Мономаха своїм дітям. Київський князь висловлює в ньому думки не тільки загальнодержавного і політичного характеру, а й морального, етичного. Наприклад, він повчає дітей князів і дружинників, як поводитися під час бесіди: «При старших мовчати, мудрих слухати, старшим коритися, з рівними собі і молодшими... без лукавого умислу бесідувати, а більше вдумуватися, не

шаленіти словом, не осуджувати мовою, не багато сміятися...»

Недоречно щось буденне, незначне виголошувати надмірно піднесеним тоном, ніби оратор з трибуни.

Нечемно перемовлятися через вулицю, сусідський город або подвір'я, через цех, коридор або з балконів. Але й ставати, розмовляючи, так близько, щоб дихати співбесідникові в обличчя, теж негарно. Той, хто невідривно дивиться в рот співрозмовникові, ризикує зажити репутації обмеженого.

Трапляється, що до двох співрозмовників підходить ще хтось. Виховані люди в такій ситуації, звичайно, не замовкають, не шепочуться і не розбігаються в різні боки, а посвячують знайомого в розмову або непомітно змінюють тему. Спроваджувати того, хто підійшов, негоже. Але й сам він не повинен цікавитися перерваною розмовою.

Якщо його участь у розмові небажана, він одразу це відчує. Набиватись у співрозмовники, підслуховувати, про що говорять інші,— нетактовно.

До неприємних співрозмовників належать зловмисні пліткарі, огудники, нашіптувачі. Вони, як правило, боягузливі і відкрито не виступають, однак злопам'ятні і мстиві, мастаки губити тих, хто бодай ненароком зачепив їхне самолюбство.

Характерно, що досвідчений огудник здебільшого виступає, так би мовити, головним конструктором лише самої ідеї плітки, а її деталі, нерідко просто-таки дивовижні, розробляють його добровільні підручні-пліткарі.

Як тут не згадати відому всім з казки подію в курнику. Причепурюючись, курка зронила перо. Дрібниця, але чим вона обернулася? Хтось пустив чутку, нібито ця курка страшенна кокетка, не випадково, а навмисне скинула перо. І ось уже цілий курник загув, що якась попеляста вертихвістка обдерла на собі все пір'я, аби

сподобатися півневі. А інші кури хіба гірші? Вони теж хочуть подобатись! І полетіло пір'я в курнику, як з драної подушки...

Любителі пліток — люди переважно наївні і обмежені, а це якраз на руку всіляким інтриганам. О. С. Пушкін, якого все життя переслідував злий поговор зоздрісників, якось зауважив: «Лихослів'я навіть без доказів надовго залишає сліди». Тому й не хочуть люди зв'язуватися з такими любителями перемивати кісточку ближньому, вважаючи, що краще не чіпати негідника.

Ні, не краще. Обминати, не займати — означає по-такати злу, поступатися перед ним, замість того щоб боротися проти нього. Тільки непримиренна, дружна, колективна боротьба допоможе позбутися такого соціального зла, як плітки, наговори, лихі чутки. Кожен повинен утримуватися від недоброго слова, ніколи не говорити поганого поза очі, нікого не обмовляти і стримувати від того інших.

Чесна людина каже іншим правду в очі. Звісно, це нелегко. Тут конче потрібна об'єктивність, а її не може бути без знання характерів, уміння аналізувати ситуацію, виділити в темі розмови головне. Бо другорядні обставини можуть заслонити суть, перетворити розмову у сварку, дрібне з'ясування особистих стосунків. Потрібна громадянська мужність, здатність піднятися над власними інтересами, приятельськими міркуваннями. Відвертість, чесність, відповідальність за свої слова — не тільки прекрасні якості особи, це й основа взаємин і на роботі, і в побуті.

Правда, сказана в очі, не має нічого спільного з грубістю, намаганням образити. Але іноді доводиться вдаватися до гірких слів, щоб зловмисник опам'ятався і переглянув свою поведінку.

Є й такі люди, які намагаються ні з ким не зіпсувати стосунків, говорити тільки приємне, а про вади мовчати. Здається, ніби й хороший друг, а насправді покла-

стися на нього не можна: так само промовчить і у вирішальну хвилину.

І ще одне. Треба зважити і на обстановку, в якій говорять ті чи інші слова, дають оцінки, характеристики. Похвальне слово, мабуть, краще сказати вголос, щоб його почули й інші, тоді воно дужче впливає, окрилює. А щось неприємне ліпше висловити віч-на-віч. Якщо ж це не допомагає, винуватця треба назвати привселюдно, щоб усі знали, про кого саме йдеться.

Та найгірше, коли людині в очі кажуть одне, а поза очі — інше. Це принижує і того, хто каже, і того, хто слухає. Так створюється атмосфера недовір'я, недоброзичливості, а то й пліткарства.

Складова частина радянського характеру — прямота, чесність, правдивість, принциповість, відповідальність за слово і діло. У поєднанні цих рис з вихованістю, тактовністю, чуйним ставленням до людей проявляється наша духовна сила, наше піклування про загальне благо.

ІНШОМОВНІ СЛОВА У ВАШІЙ МОВІ. Коли молоді люди сиплють «не нашими» модними словами — «кайф», «шоу», «диско», «панк»... та ще й хизуються цим — якими наївними й кумедними видаються вони вам. А колись же, в шкільні роки, і ви пишалися тим, що знаєте такі слова.

Немало іншомовних слів стали міжнародними. Вони часто з'являються в науковій, технічній чи спортивній літературі, в теле- і радіопередачах. Ігнорувати їх було б неправильно. Деякі слова слід знати тому, що вони не мають відповідного заміника в рідній мові або перекладаються цілим словосполученням, що породжує труднощі при спілкуванні. Коротше кажучи, знання іншомовних слів ще нікому не зашкодило.

Але, вживаючи іншомовне слово, треба правильно його вимовляти, точно знати значення і бути впевненим у тому, що й іншим воно зрозуміле. Ставити співбесід-

ника в ніякове становище невідомими йому словами не-ввічливо. Якщо в рідній мові є відповідне влучне слово, то не варто вживати чуже тільки з бажання похизуватися своїми знаннями.

Неввічливо говорити про присутніх мовою, якої вони не розуміють. У такій же мірі нечемно, коли більш освічений демонстративно підкреслює вишуканою мовою свою перевагу над менш освіченим та ще й зверхньо тлумачить йому кожне слово.

ВИСТУП НА ЗБОРАХ. У школах, вузах, трудових колективах досить часто проводять збори — комсомольські, партійні, профспілкові та інші, на яких обговорюють важливі проблеми, приймають рішення, хвалять працьовитих, критикують тих, хто допускає хиби в роботі.

Починають збори точно в призначений час. Приходити на них треба своєчасно, без запізнення. Вам, мабуть, знайоме почуття невдоволення, яке виникає, коли раз у раз прочиняються двері, хтось заходить, шукає місця, відвертаючи увагу всіх від цікавого виступу товариша. Активність на зборах — свідчення вашого вболівання за роботу. Та якщо вас не зацікавило питання, яке обговорюється, це не означає, що можна нікого не слухати, дрімати, читати книжку чи газету, перешіптуватися з сусідою. Не личить і раз у раз вигукувати репліки з місця.

Кожен учасник зборів має право висловити свою думку щодо порушених питань. Але перш ніж виступати, добре обміркуйте, що ви хочете сказати, щоб та думка була чітка і зрозуміла для всіх. Говорити треба коротко, по-діловому. Якщо вам нічого сказати, то краще не виступайте, не випробовуйте терпцю присутніх надто довгими промовама. Такі оратори не повинні ображати, якщо голова зборів попросить їх дотримуватися регламенту і говорити по суті.

Під час виступу треба прагнути говорити легко, роз-

куто, лише зрідка зазираючи в заздалегідь приготований текст, якщо він є; намагатися зацікавити аудиторію, пам'ятаючи, що зробити це непросто — адже вас слухають досвідчені в роботі і в житті люди. Деякі місця у виступі варто загострити, щоб вони прозвучали полемічно. Навести яскраві приклади, не цуратися і дотепів, якщо вони доречні. Однак ніщо у вашому виступі не повинно викликати подиву чи іронії. Закінчивши, подякуйте слухачам за увагу.

Неприємне враження справляють виступи, в яких повторюється те, про що вже говорили попередні оратори, або такі плутані, що в них неможливо збагнути суті.

Завжди важливо знайти тактовну форму для висловлення критичних зауважень. Іноді нетактовно висловлена критика більше шкодить справі, ніж допомагає. Деякі промовці на зборах перебільшують виявлені хиби в роботі, не пропонують способів їх подолання. Такі люди дістають задоволення від того, що мають можливість покритикувати інших, показати себе принциповими, відданими справі і зійти з трибуни з високо піднесеною головою «поборника правди».

Тим часом критика має бути хоч і принциповою, рішучою, але доброзичливою. Мета її — усунути виявлені вади.

Ніхто не поважає промовців, у яких слова розходяться з ділом. На трибуні зборів вони — полум'яні борці за прогрес, дисципліну, порядок у роботі, а на ділі самі ж на кожному кроці порушують цей порядок. Або на зборах кажуть одне, а після зборів, «у кулуарах», — зовсім інше. Такі дволикі промовці не вболівають за діло, а лиш пристосовуються до обставин.

На зборах треба вміти відстоювати свою точку зору, але робити це слід тактовно і чемно. Ввічливо вислухати опонента, особливо старшого за віком і становищем, не перебивати його, не обурюватися, а дискутувати по

суті. Заперечення висловлювати в такій формі, щоб переконати людей, які дотримуються протилежної думки, що ви маєте слушність. Грубі пересвари, образа людини, що відстоює свою думку, тут не допоможуть. Треба спокійно, послідовно і ввічливо довести хибність позиції опонента і переконливо обгрунтувати свою точку зору.

Кожен повинен уміти захистити себе, відстояти власні переконання.

Поступатися іншим треба, але не задля користі або честолюбства кого б то не було, а тоді, коли ви зрозуміли, що помилилися, що правда не на вашому боці. Ніхто не повинен поступатись і своєю переконаністю та щирістю. Не коритися тому, що вважаємо несправедливим, що принижує нашу гідність і посягає на наші законні права, означає бути чесним перед самим собою.

Перш ніж відкрито виступати на зборах проти порушників соціалістичної законності, трудової дисципліни, всіляких комбінаторів, інтриганів, важливо заздалегідь докладно вивчити, проаналізувати причини і наслідки порушень, знайти ефективні шляхи боротьби з ними. Наївні правдолюби, озброєні замість незаперечних фактів емоціями, чутками та добрими намірами, частіше тільки компрометують в очах колективу і себе, і ту справу, за яку борються.

Якщо вас обрали в президію зборів, не висловлюйте двозначною мімікою або жестами свого ставлення до того чи іншого виступу. Непристойно, сидючи за столом президії, перемовлятися, позіхати, неухважно слухати виступаючих або заклопотано займатися особистою справою. Цим ви подаєте поганий приклад своїм товаришам на зборах.

Телефон—ваш вірний помічник

Абоненти! Будьте взаємно ввічливі.

З телефонного довідника

РОЗМОВА ПО ТЕЛЕФОНУ — ВИПРОБУВАННЯ НА ВИХОВАНІСТЬ. Віч-на-віч ми розмовляємо набагато стриманіше й тактовніше, ніж по телефону. Дехто з молодих помилково вважає, що коли співрозмовник не бачить його, то можна безкарно говорити в мікрофон що заманеться.

Уранці, тільки-но на світ благословилося, дівчина дзвонить подрузі, щоб розповісти, як славно провела вчорашній вечір. Опівночі, ви тільки-но задрімали, знайомий будить дзвінком усю вашу родину, щоб побазікати у справі, котру можна було б спокійно вирішити завтра.

На роботі вам спішно треба виконати складне завдання, а ваш співробітник «повис» на телефоні, розповідаючи, як гарно погуляв на чиемусь весіллі. Ви запросили знайомих на іменини, а вони, скориставшись вашим телефоном і забувши про вас, влаштовують особисті справи. Хтось із знайомих ваших сусідів щовечора просить покликати їх до телефону, перетворюючи вашу квартиру в переговорний пункт. Або дзвонять вам, берете трубку. «Хто це?» — безцеремонно питає чужий голос. Ви розгублено мовчите. «Ви що — німі?..» — грубо приводить вас до тями той же голос.

Користуючись телефоном, треба дотримуватися певних правил. Головне з них: не робити іншим того, що вам самим неприємно. Без нагальної потреби не слід дзвонити на квартиру до знайомого ні пізно ввечері, ні тим більше опівночі або легковажно турбувати людей, коли вони обідають, вечеряють, відпочивають.

Якщо дзвоните комусь на роботу і після 3—4 гудків

ніхто не піднімає трубки, не будьте настирливі: той, кому ви дзвоните, дуже зайнятий або його нема в кабінеті. Якщо ж дзвоните комусь додому, почекайте, доки почувуєте 5—6 гудків, оскільки ваш знайомий може перебувати в іншій кімнаті і йому потрібен час, щоб підійти до телефонного апарата.

Розмова по службовому телефону повинна бути короткою і діловою. Неввічливо змушувати інших людей довго і терпеливо чекати, поки ви наговоритесь, особливо коли робота спішна. Якщо ж це ваш співрозмовник не знає спину, ввічливо поясніть йому все і попросіть передзвонити у зручніший для вас обох час.

Телефоном сусідів можна користуватися тільки зрідка і робити це треба дуже тактовно, у сприятливий час, зводячи розмову до мінімуму, щоб не зловживати любов'язністю добрих людей. Без згоди сусідів не можна давати номер їхнього телефону ні своїм знайомим, ні тим більше чужим людям.

Вам не подобається, коли гості перетворюють вашу квартиру в переговорний пункт? Тож не наслідуйте і ви їхнього поганого прикладу, коли буваєте в гостях, не дозволяйте також своїм знайомим дзвонити вам у квартиру того, до кого ви завітали на чашку кави. Не захоплюйтесь і самі довгими телефонними розмовами, коли ваші гості нудьгують за столом. Інша річ, якщо це викликано спільними інтересами.

Не всі справи можна залагодити телефоном. Наприклад, неввічливо поздоровляти по телефону друзів з днем народження. Неприпустимо в такий спосіб висловлювати співчуття з приводу чиеїсь смерті.

Особливої тактовності потребує розмова з телефонної будки. Дехто за один раз намагається переговорити із знайомими про всі проблеми, ніби не бачить, що за дверима вже зібралася черга. Якщо вам не вдалося додзвонитися одразу, треба дати можливість переговорити іншим і після того ще раз спробувати набрати но-

мер. Ті, хто в черзі, теж повинні поводитися стримано і не заважати розмові інших.

На телефонах-автоматах написано: «Тривалість розмови — три хвилини». Ця вимога стосується всіх розмов. Але чи завжди ми дотримуємось її? А тим часом хтось у цю мить не може подзвонити в поліклініку, викликати швидку допомогу чи аварійну службу.

Вихована людина обережно поводить з телефонним апаратом. Насамперед правильно набирає потрібний номер. Не затримує і не прискорює зворотного ходу диска апарата, бо це призводить до неправильного з'єднання абонентів. Не стукає роздратовано по важелях апарата, якщо відразу не може з'єднатися з абонентом, під час розмови говорить безпосередньо в мікрофон, не кидає щосили трубку на апарат, не залишає її знятою. У вихованих людей навіть телефонні апарати працюють краще і довше.

ЯК ПРАВИЛЬНО РОЗМОВЛЯТИ ПО ТЕЛЕФОНУ?
Набравши потрібний номер, спершу привітайтеся, назвіть своє ім'я або місце роботи, а потім запитуйте того, з ким хочете поговорити. Розмовляти треба спокійно, виразно, не дуже голосно, але й не тихо, щоб вас було добре чути. Пам'ятайте — словами: «Це хто?» починають розмову тільки невиховані люди.

Викликавши довідкову службу «09», не затримуйте телефоністок вітаннями і зайвими розмовами. Слід лише подякувати за повідомлений номер.

Якщо дзвоните подрузі чи товаришеві, треба вміти впізнавати їх по голосу. Самі теж не грайтесь у відгадування, а називайте себе відразу. Коли трубку візьме хтось з їхніх батьків чи співробітників, не мовчіть знічено — спокійно назвіть себе і попросіть покликати до телефону приятеля.

За правилами ввічливості тривалість розмови встановлює той, хто дзвонить. Якщо ви квапитеся, можна, тактовно попросивши вибачення і пояснивши причину,

запропонувати повернутися до розмови в зручний час. На ввічливі прохання не ображаються. Якщо ви розмовляєте з дівчиною або жінкою, то право закінчити розмову належить їм.

Буває, ви не уважно набрали номер і вам відповідає чужа людина. В такому разі треба вибачитись і уважніше ще раз набрати номер. Нечемно було б висловлювати своє обурення, якщо хтось помилково набере ваш номер. Підслуховувати чужі телефонні розмови так само непристойно, як читати чужі листи чи підглядати за кимось крізь замкову щілину.

Службова телефонна розмова має свою специфіку. Незалежно від того, дзвоните ви чи дзвонять вам, спочатку треба назвати установу, підприємство, а потім своє прізвище. Якщо дзвонять по внутрішньому телефону — назвіть цех чи відділ і своє прізвище. Трудова дисципліна зобов'язує нас не гайнувати робочого часу на бездумні розмови.

Міжміська телефонна розмова повинна бути винятково стислою і діловою. Замовляти її слід виразно й чітко, без зайвих пояснень і сперечань з телефоністкою.

«Я вам пишу...»

Добрі вісті не лежать на місці...
Народна приказка

ЛИСТИ. Не відповідати на листа так само нечемно, як не відповідати на запитання іншої людини. Якщо хтось малознайомий напише вам листа з конкретним проханням, достатньо відповідати йому коротко, виконавши таким чином обов'язок ввічливості. А з рідними та друзями листуються постійно.

Колись листи починалися багатослівними вітаннями та побажаннями. Тепер так не пишуть. Тому після традиційного скромного вітання з перших рядків треба викладати суть теми, а вже потім додати менш важливе, цікаві деталі. Робити це слід чітко, в логічній послідовності. Немає думки, яку не можна було б висловити просто і зрозуміло.

Давньогрецький філософ Епікур виклав у листах свої філософські погляди. Збереглися опубліковані листи римського оратора Цицерона. Значний вклад в епістолярний жанр внесли Данте, Вольтер, Руссо. Ломоносов написав «Лист до Шувалова про користь скла» у віршованій формі. У формі листів написано роман Достоевського «Бідні люди».

Широко відоме листування Карла Маркса і Фрідріха Енгельса, з якого, за твердженням багатьох видатних людей, можна легко збагнути основні принципи наукової ідеології пролетаріату. Здається, не було в дореволюційній Росії і в молодій Країні Рад такої важливої політичної, соціальної проблеми, яку б не порушував у листах до соратників і до своїх ідейних опонентів В. І. Ленін.

Навіть у численних листах до рідних, як згадує А. І. Ульянова-Єлізарова, «ми відчуваємо відгуки на ту боротьбу за правильне розуміння марксизму, за правильне застосування його на різних стадіях пролетарського руху, яку він проводив усе життя».

Взірцем для нас є листи Володимира Ілліча до матері. Скільки в них уваги і піклування про її здоров'я, гарячого синівського прагнення, щоб їй краще, спокійніше жилося. «Турбує мене,— пише Ленін у листі до Марії Олександрівни в 1909 році,— що у вас холодна квартира... Коли б ти не застудилася... Чи не можна вжити яких-небудь заходів, може, поставити маленьку залізну пічку?..»

Хвилюють листи Миколи Островського до дружини

Раїси Порфирівни. Найвищі цінності — революція, соціалізм, визволення людства з-під гніту капіталу — виступають у них як його особиста пристрасть.

Нетлінними документами вірності залишилися солдатські трикутники — листи з Великої Вітчизняної війни. Часто їх писали нашвидкуруч, перед боєм. Солдати розповідали про свою віру в перемогу, цікавилися здоров'ям близьких, просили їх берегти себе. До жалю короткою була ця зустріч із рідними. Лунав наказ, і воїни йшли в атаку. Для скількох із них цей лист ставав останнім! Як найдорожчу пам'ять зберігають і нині матері останні слова своїх синів.

Лист до рідних або знайомих має бути простим і щирим. Негоже довго не писати рідним, відбуватися зрідка куцими листівками, звертатися до батьків лише тоді, коли потрібна допомога.

...Поїзд ось-ось мав відходити, і мати, напутивши сина в дорогу, знову нагадала: «Пиши, синочку... Не забувай!» — «Добре, мамо... ти тільки не хвилюйся», — промовив скоріше для годиться син...

Минуло кілька місяців. Якось Миколу викликав до себе замполіт. Повернувся аж увечері зняковілий, червоний. «Що з тобою, Миколо?» — допитувалися здивовані друзі. Та він нічого не сказав. І лише згодом розповів, як суворо зустрів його сивий замполіт, що пройшов усю війну, як запросив сісти до свого столу, як дав ручку, папір і конверт і... наказав писати матері листа. «Вірите, мало не згорів од сорому, — невесело розповідав молодий солдат. — Краще б мораль прочитав чи, зрештою, на гауптвахту посадив...»

Усе, про що ви писатимете в листі, слід добре обмірковувати. Водночас треба уявляти собі, який настрої може викликати ваше повідомлення в того, кому його адресовано. Ніколи не пишть про те, про що пізніше пошкодували б.

Коли ви в поганому настрої, роздратовані, чимось

пригнічені, не беріться за перо. В такому стані ви можете написати те, чого іншим разом ніколи собі не дозволили б.

Закохані, в апогеї благородних почуттів, можуть писати безсмертні листи, прагнучи увічнити на папері своє щастя, мрії і сподівання. Кращі з них наводять у повісті «Що водить сонце і світила...» письменник Є. Богат. Найбільш вражаючі документи людських взаємин, свідчення незрівнянної краси закоханих сердець — листи Грибоедова до юної дружини Ніни Чавчавадзе, Вольтера до Олімпії Дюнуайе, Герцена до майбутньої дружини Наталії Захар'їної, Карла Маркса до Женні Маркс.

Зрозуміло, що листи до коханих не пишуть недбало, кривими рядками, олівцем, не друкують на машинці.

Папір для листа слід вибирати білий, чистий, рівно обрізаний. Особистого листа можна писати і на кольоровому папері. Навіть коли лист складається з кількох фраз, їх треба написати на цілому аркуші, а не на клаптику. Відповідним має бути і конверт.

Ділові папери — заяви, довідки, акти, автобіографії та інше — пишуть тільки з однієї сторони аркуша. Навіть якщо у вас обмаль часу, перш ніж відіслати листа, його слід уважно перечитати. Листа закінчують вітальними словами або висловленням своєї поваги до адресата, завжди підписують від руки, після чого зазначають дату і місце написання.

Листа в установу чи сторонній людині підписують виразно, повним прізвищем і зазначаючи свої професію, посаду або титул і зворотну адресу.

Простора приписка в кінці листа свідчить про вашу покvapливість чи неухажність при його написанні. Але якщо це необхідно, то слід вивести великими літерами P. S. (постскриптуm), дописати, що треба, і поставити свої ініціали.

На конверті точно й виразно зазначають адресу, поштовий індекс і зворотню адресу, інакше той, кому ви пишете, може дійти висновку, що його відповідь вам не потрібна. Це роблять і на той випадок, якщо з тих чи інших причин лист повернеться назад.

Згортають листа текстом досередини і не більше як двічі.

Непристоїно читати чужі листи потай, без дозволу. Тільки у виняткових випадках члени сім'ї можуть прочитати листа, адресованого комусь із рідних під час його відсутності, якщо вони певні, що це буде йому на користь. Виховані люди не кидають прочитаних листів там, де вони можуть потрапити на очі іншим.

Офіційні листи, заяви, відношення, для яких немає окремих бланків, пишуть звичайно на білому папері стандартного формату. Правильно зазначають назву установи, до якої звертаються, своє прізвище, ім'я, по батькові, місце роботи, домашню адресу. Офіційного листа пишуть стисло, по-діловому. Кожна культурна людина повинна вміти правильно оформляти ділові папери.

ЛИСТІВКА. Коротке повідомлення можна надіслати поштовою листівкою. Різні поздоровлення, подяки пишуть від руки. Треба пам'ятати, що на листівках повідомляти про щось суто інтимне, висловлювати співчуття, нарікати на когось не рекомендується. А якщо вже написали щось таке, то доцільніше надіслати листівку в конверті. У вітальних листівках, які ви пишете одразу кільком знайомим, уникайте однакових, шаблонних фраз. Ваш естетичний смак проявляється й у виборі листівки. Намагайтеся знайти таку листівку, щоб вона сподобалась вашому адресату.

ТЕЛЕГРАМА. Це досить поширений засіб спішного повідомлення.

Вітальні телеграми краще надсилати на святкових бланках і заздалегідь, — адже події, з нагоди яких ми

поздоровляємо рідних і знайомих (день народження, шлюб, свято), здебільшого відомі завчасно.

Спішною телеграмою повідомляють про приїзд когось із близьких, особливо радісну подію або про нещасний випадок. Отож перш ніж надіслати спішну звістку, завжди слід добре подумати, чи є в ній потреба, коли, кого і про що ви збираєтесь повідомляти.

Співчуття надсилаємо негайно, як тільки одержали сумну звістку. Ця складна форма повідомлення потребує особливого почуття такту. У такій телеграмі висловлюємо сердечне співчуття членам сім'ї померлого.

Виховані люди завжди знаходять час і можливість подякувати тим, хто щиро привітав їх або висловив співчуття.

ЗАПРОШЕННЯ. У письмовій формі запрошують на урочистий вечір, на ювілей видатної особи та інші торжества. Такі запрошення приємно одержувати, але вони накладають на нас і певні обов'язки. Насамперед треба висловити вдячність за запрошення як за офіційне визнання громадськістю чи знайомими нашого авторитету і прибути на урочини у визначений час. Коли ж немає змоги прийти, то про це треба повідомити, переконливо пояснивши причину.

На весілля гостей запрошують особисто або надіславши письмове запрошення. Близьких родичів і сусідів молодята чи їхні батьки запрошують особисто. Іншим надсилають віддруковані в друкарні листівки. Текст їх має бути чіткий, лаконічний, з точним зазначенням імен та прізвиськ молодих, часу і місця весілля. Ввічливість вимагає, щоб гостей запрошували заздалегідь, не пізніше як за три дні до урочистої події.

Близьких друзів на іменини чи на чашку кави можна запросити і по телефону, точно домовившись про час приходу. Дорогих гостей не запрошують останніми — вони можуть образитись і не прийти.

Культура дозвілля

В театрі повно, ложі сяють...

О. С. Пушкін

У СВІТЛІ РАМПИ. Святково вдягнені, ви прийшли в театр із знайомою дівчиною. Передусим пред'являєте квитки для контролю, здаєте в гардероб верхній одяг, одержуєте номерки, купуєте програму, мимохідь оглядаєте себе в дзеркалі і заходите в зал, щоб заздалегідь знайти свої місця. Якщо ваші місця десь посередині ряду, ввічливо скажіть тому, хто сидить скраю: «Дозвольте; будь ласка, пройти»,— і пройдіть першим. Чоловіки, коли в цьому є потреба, без особливих емоцій підводяться з місць, щоб пропустити вас, жінки можуть не вставати. Добрим людям, які підвелися, щоб дати вам дорогу, слід подякувати.

У партері, амфітеатрі, бельетажі займайте свої місця не пізніше третього дзвінка. В ложу скромні люди заходять, коли в залі починає пригасати світло. До початку спектаклю проходять по ряду обличчям до глядачів, спиною до сцени. Але вже після першого антракту з поваги до гри акторів треба проходити, повернувшись обличчям до сцени.

Вихований юнак безшумно опускає сидіння крісла, допомагає сісти своїй супутниці і лише тоді сідає сам, звичайно ліворуч від дівчини. Якщо виникла потреба помінятися місцями, то роблять це дуже тихо, щоб не турбувати інших глядачів. Опиратися можна тільки на один підлокітник. Не годиться класти руку на спинку переднього крісла.

На чужі місця сідають легковажні люди, яким байдуже, що придуть власники тих місць і перед усім залом попросять звільнити їх.

Після того, як ви сіли, передайте програму супутниці, щоб до початку спектаклю разом переглянути її.

Театральний бінокль призначений для того, щоб краще бачити, що відбувається на сцені. Роздивлятися в бінокль глядачів, шукати в залі знайомих так само не виховано, як і махати до них руками, гукати з балкона в партер, тягнутися через ряди, щоб потиснути їм праву руку. Здалеку вітаються із знайомими легкими поклонами.

Спектаклі і фільми починаються в точно визначений час, і той, хто запізнився, опиняється в незручному становищі. Поводьтеся в таких випадках якомога тихше, щоб не заважати глядачам. Якщо поблизу нема вільного місця, станьте біля входу і дивіться спектакль до антракту.

Коли піднімається завіса, всі глядачі вже повинні сидіти на своїх місцях і припинити розмови.

Добру гру акторів заведено винагороджувати оплесками. Якщо ви вперше прийшли до театру, особливо оперного, і не знаєте, коли і як аплодувати, придивіться до інших глядачів, і вам усе стане зрозуміло. Надто бурхливі оплески видаються фальшивими. Не поривайтеся аплодувати під час монолога актора — це безтактише, ніж перебивати співбесідника. Негоже під час спектаклю висловлювати вголос свою думку про драматурга, режисера і акторів, навіть коли вона дуже дотепна. Будь-які репліки, розмови, сміх заважають іншим. Не можна коментувати вголос помилки акторів, підказувати їм слова або підспівувати. Неприпустимо під час вистави смоктати, смачно прицмокуючи, цукерки, голосно позіхати, шарудіти газетою, тупати ногами, озиратися на всі боки.

Якщо вистава не зацікавила, ввічливість вимагає спокійно дочекатися антракту і непомітно піти з театру. Ніколи не ходіть на вистави, якщо у вас простуда, сильний кашель, нежить, — ви зіпсуєте спектакль для тих, хто сидітиме поряд з вами.

Під час антракту юнак не залишає свою супутницю саму в залі без її згоди, як і вона його. Не треба також церемонно прогулюватись у фойє під руку, пильно придивлятися, як одягнені інші глядачі, які в них зачіски, коштовні прикраси. Курити в театрі можна тільки під час антракту в призначеному для цього місці.

Влаштувати в буфеті театру трапезу, споживати алкогольні напої може хіба що герой сатиричної мініатюри, яку виконує Аркадій Райкін, «У грецькому залі». Непристойно їсти у фойє, в залі для глядачів. Але це не означає, що під час антракту ви не можете почастивати в буфеті свою супутницю чи друга.

Погано виховані глядачі вибігають із залу в гардероб ще до того, як опустилася завіса, підкреслюючи цим неповагу до акторів. Якщо біля гардероба зібралася черга, не слід його штурмувати, краще трохи зачекати у фойє, поділитися із знайомими своїми враженнями від спектаклю. Театр — храм мистецтва, і про це треба завжди пам'ятати. Після вистави юнак повинен провести дівчину додому.

НА КОНЦЕРТІ. Небувалого поширення в останні десятиліття набув легкий музичний жанр. Молодь захоплюється концертами популярних естрадних співаків, вокально-інструментальних ансамблів, різноманітними конкурсами пісні, фестивалями естрадної музики. На цих концертах панує безпосередня атмосфера, характерна для юності. Тут часом і плещуть у долоні в такт музики, і підспівують тим, хто на сцені. Однак це не означає, що в концертних залах можна поводитись розв'язно — горланити модну пісеньку, свистіти, тупотіти, ламати крісла, жбурляти букети квітів в улюбленого співака. Така поведінка навряд чи може свідчити про вихованість молоді людини, яка бажає «прилучитися до музики».

Газета «Комсомольская правда» розповідала про юнака, який під час концерту музичного ансамблю раптом

вихопився на сцену і затіпався мов шалений у танці. Довелося його силоміць вивести з залу. На сторінках газети спалахнула полеміка. Дехто з молодих став на захист такого безпосереднього публічного вихлюпування емоцій. Що тут, мовляв, поганого? Не стримав западу. Якраз те й погано, що не стримав... Адже зіпсував концерт не тільки собі, а й усім.

На концертах симфонічної музики правила поведінки слухачів значно суворіші — власне, такі ж, як і в театрі. Серйозну музику приємно слухати в абсолютній тиші. Тут виразно чути найменший шурхіт — тож намагайтесь не перешіптуватися, не скрипіти сидінням крісла, не клацати замком сумочки, не тарабанити пальцями по підлокітнику.

Враженнями від почутого можна поділитися в антракті або після концерту, звичайно, не вихваляючись своєю компетентністю і не заперечуючи категорично думки інших.

У КІНОТЕАТРІ. Кіно — найдоступніше і найдемократичніше з мистецтв. Саме за це його любить молодь. Перед сеансом можна зустрітися юній парі, добрим друзям чи подругам. І для цього не треба чекати вечора, вбиратися в святковий одяг чи дотримуватися вишуканих манер.

І все ж під час відвідин кінотеатру слід керуватися певними правилами: чемно поводитись, не гомоніти в залі, не робити вголос зауважень про гру акторів, не переказувати сусідові, як розвиватимуться події на екрані. Якщо фільм не сподобався вам, не нав'язуйте ще до його закінчення своєї думки іншим. Адже один і той же фільм може справляти на глядачів неоднакове враження.

Нерідко в кінозалі, де зібралися школярі та молодь, можна почути гамір, хихикання, недоречні вигуки. Є й такі, що лузають насіння, сміють лушпинням, обгорт-

ками з-під цукерок, сподіваючись, що темрява в залі надійно приховає цю невихованість.

Як і в театр чи на концерт, у кіно не ходять, коли простуджені. Кашель, чхання, сопіння дратує глядачів, захоплених подіями, які відбуваються на екрані. Якщо трагічна доля героїв фільму довела вас до сліз, не показуйте всім своєї розчуленості.

Курити в залі, вживати будь-які напої забороняється. Чоловіки завжди знімають головні убори. Жінкам це робити не обов'язково. Але якщо ваш капелюшок заслоняє комусь пів-екрана, краще його зняти. Правила ввічливості і в кіно вимагають бути уважними до інших глядачів.

Кіногероям не заведено аплодувати. Та якщо на урочистому перегляді фільму присутні його автори і виконавці, їх годиться привітати. Негарне враження справляють глядачі, які кидаються до виходу із залу за хвилину до кінця сеансу.

У БІБЛІОТЕЦІ, МУЗЕІ, НА ВИСТАВЦІ. В жодній країні немає стільки бібліотек, а в них стільки читачів, як у нас. Бібліотека — невичерпна скарбниця знань, людської думки.

«Що може бути дорогоціннішим, ніж щоденне спілкування з наймудрішими людьми світу», — захоплено писав Лев Толстой.

Суть людини можна пізнати з того, що вона читає. А її вихованість — із ставлення до книжки.

Справжній читач глибоко шанує книжку, поводить-ся з нею, як із своїм найкращим другом і порадником. Не торкається її брудними руками, дбайливо обгорне, щоб не зіпсувати. Не ламає обкладинку, не загинає «для пам'яті» сторінок, не малює і не пише на них, не гортає їх наслиненим пальцем, не вириває сторінок, не сушить між ними квітів чи листочків для гербарію. Чужу, позичену книжку береже ще більше, ніж свою.

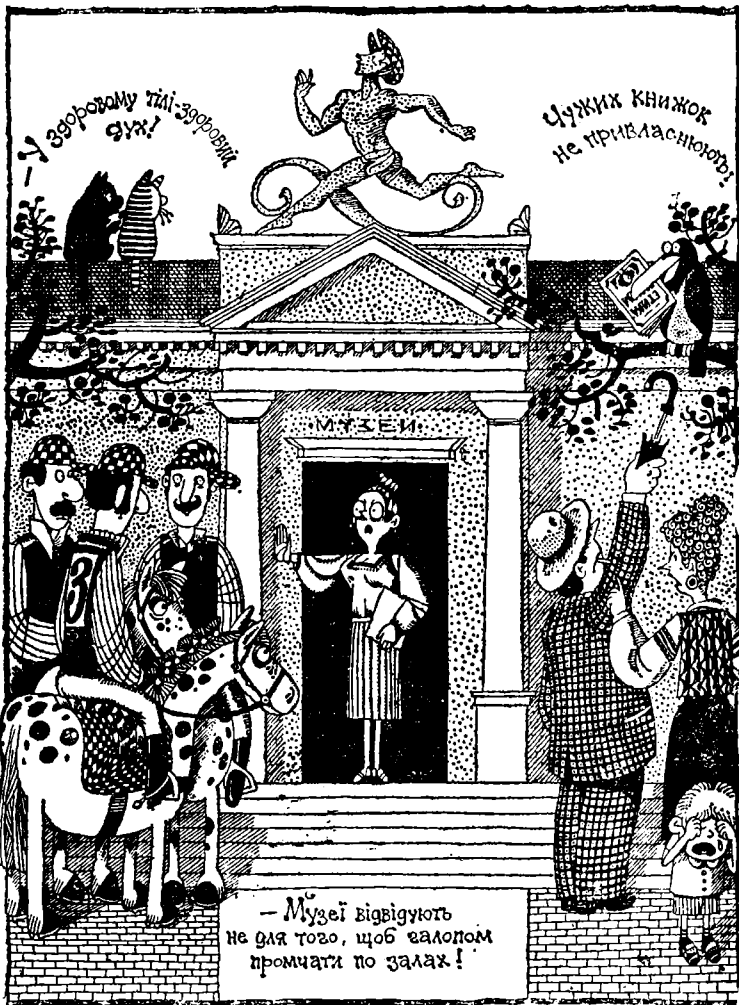
Щоб позначити місце, де слід читати, використовують спеціальну закладку. Підкреслювати щось, робити на берегах помітки можна тільки у власній книжці. Якщо книжка бібліотечна, нотатки рекомендується робити в конспекті чи записнику.

Не варто читати пустих книжок або таких, які можуть мати негативний вплив на свідомість і почуття. Ще мудреці минулого застерігали, що до вибору книжок для читання треба підходити вдумливо, як до вибору друзів і знайомих: погані книжки можуть так само зіпсувати людину, як і погані товариші.

Приходячи до бібліотеки, музею, на виставку, керуються одним спільним правилом — своєю поведінкою не заважати іншим відвідувачам. У читальних і виставочних залах треба поводитись тихо: не влаштовувати обговорення книжок, картин, експонатів, не скрипіти стільцями, не сміятися голосно, не вештатися по залу...

Як ви гадаєте, за який час можна оглянути експозиції незліченних залів Лувра? Одному американському провідисвітові це вдалося зробити за... шість хвилин. Він довго тренувався бігати в приміщеннях у спеціальному взутті, яке б не ковзалося на полірованому паркеті. Досконало вивчив розташування залів Лувра, вибрав найкоротший маршрут, найняв спортивних суддів і кореспондентів. Щоб його витівка вже зовсім не скидалася на крос, визначив кілька шедеврів живопису, біля яких вважав за доцільне на секунду зупинитися і висловити щось «глибокодумне». Біля знаменитої «Джоконди» Леонардо да Вінчі він прорік: «Не збагну, що в ній геніального». Так було встановлено «світовий рекорд» огляду Лувра.

Звісно ж, у музеї ходять не для того, щоб промчати по залах і згодом похвалитися в розмові, що й ви там бували і дещо бачили. Великий музей чи картинну галерею неможливо оглянути за одні відвідини. Тому доцільніше спершу зазирнути до путівника, вибрати

— Музеї віввідують
не для того, щоб валопом
промчати по залах!

окремі зали, історичні епохи, творчість певної групи художників і ознайомитися з ними ґрунтовніше.

У музеї, галереї всі потрібні пояснення вам дасть екскурсовод. У присутності групи відвідувачів вступати з ним у дискусію, виправляти помилки, вдавати, що його розповідь не цікава,— неввічливо. Не слід торкатися руками картин і експонатів, заважати іншим оглядати їх. Екскурсоводам теж не личить водити відвідувачів по залах у такому темпі, наче вони запізнюються на поїзд.

Вихована людина не критикуватиме художника, творчість якого їй незрозуміла або малознайома. Вона уникає манірного показного вираження свого захоплення великими творами мистецтва, не намагається підміняти екскурсовода, навіть якщо написала про ці твори наукову працю. Музеї, картинні галереї відвідують не для самореклами, а щоб духовно збагатитися, прилучитися до невмирущих витворів людського генія.

В ІДАЛЬНІ, КАФЕ, РЕСТОРАНИ. У їдальнях тепер, як правило,— самообслуговування. Страви обережно переносять на вільний стіл, піднос відразу повертають на місце... Якщо є можливість, неодмінно мийть руки. За столом поводяться коректно, дбають про те, щоб не забруднити стола, не впустити на підлогу ложки чи виделки. Не личить шматочком хліба вимазувати залишки в тарілці.

Ідять поволі, але зважаючи, що прийшли не на бенкет. В обідню пору їдальня переповнена, а тому не слід довго засиджуватися за столом. Нетактовно й вистоювати з повною тацею над головою того, хто обідає, недобрим оком стежити за кожним його рухом, чекаючи, щоб він скоріше звільнив місце. Якщо вам щось не сподобалося в їдальні, не слід проявляти своє невдоволення криком, ображати персонал їдальні. Розумніше буде поскаржитися завідувачу або пошукати кращу їдальню.

Не можна назвати вихованим того, хто принохується до страв, голосно, щоб усі чули, ганить їх, сьорбає, плямкає, коли їсть, торохтить посудом і ложкою, показує всім черв'яка, якого виловив у компоті.

Сіль, перець, оцет, яких забракло до смаку, на хвилину позичають з сусіднього стола, чемно попросивши дозволу в тих, хто сидить за ним. У їдальні не курять.

У кафе ви можете зустрітися з друзями і знайомими, пообідати, поговорити, культурно відпочити. Якщо збираєтесь іти в кафе цілою компанією, то доцільніше заздалегідь замовити стіл на визначений день і годину.

Особливо уважно вибирайте місце за столом, коли приходите з дівчиною чи жінкою. Побачивши випадкових знайомих, не поспішайте підходити до них. Можливо, вони зустрілися тут для ділової чи інтимної розмови і ви заважатимете їм. Інша річ, якщо вони самі вас запросять. Все залежить від того, як близько ви знайомі, а також від ситуації, вашого почуття такту.

На побачення, призначене в кафе чи ресторані, юнак приходять раніше від дівчини, молодший — раніше від старшого, той, хто запрошує, — раніше від запрошеного. Чоловік ступає кілька кроків назустріч знайомій і супроводжує її до столу або просто підводиться з місця, коли вона наближається, і допомагає їй сісти. Вигукувати ім'я знайомої через весь зал, махати до неї руками непристойно. Якщо зал не переповнений, не займайте місць за столом, де вже розважаються інші.

Між столиками слід проходити обережно, не турбувати відвідувачів. Щоб сісти на вільне місце за столом, де вже хтось сидить, питають дозволу. Якщо вам відмовили, негоже зчиняти через це сварку, краще пошукати місце за іншим столом. Неввічливо притримувати вільні місця в переповненому залі. Якщо ж хтось хоче сісти на вільне місце за вашим столом, то негарно показувати, що це вам неприємно.

Знайомим, що проходять повз вас, досить вклонити-

ся, не встаючи. Інша річ, якщо хочете заговорити з ними. Той, хто підходить до вас «на одне слово», легким поклоном вітає всіх ваших друзів за столом. Знайомити його з усією компанією не обов'язково. Але якщо те «слово» затяглося, ввічливість вимагає запросити знайомого до столу і відрекомендувати друзям. Той, кого знайомлять, продовжує стояти. При цьому чоловіки підводяться за столом, а жінки лишаються сидіти. Коли представляють жінку, встають усі. Якщо ж вам не хочеться підсідати до чужої компанії, то слід висловити переконливу причину, щоб відмова не видалася образливою.

Ресторан у нас відвідують у більш урочистих випадках. Тому, певно, і правила поведінки тут видаються офіційнішими.

У ресторані пальта, капелюхи, портфелі, парасольки здають у гардероб. Якщо ви супроводжуєте дівчину чи жінку, то треба допомогти їй зняти чи надіти пальто. Рукавички жінка ховає в сумку. Коли ж гардероба немає, то спочатку слід повісити на вішалку пальто супутниці і тільки потім зняти й повісити своє. Класти речі на стіл і крісла — ознака невихованості.

У ресторані, як правило, є окремі приміщення, де можна поправити зачіску, одяг, підфарбувати губи. Робити це у залі для відвідувачів не рекомендується. Бажано приходити в ресторан святково одягненими.

У зал чоловік заходить попереду жінки, шукає вільні місця і підводить до них супутницю, звичайно, не забуваючи поцікавитись, чи подобаються вони їй. Якщо знайти місце не вдається, то правильніше буде звернутися по допомогу до офіціанта, ніж бігати по залу сюди-туди.

Найкращі місця належать старшим і жінкам. Чоловік подає стілець жінці справа від себе, допомагає зручно сісти. Тільки після того, як сядуть усі жінки, сіда-

ють і чоловіки. За малим столиком краще сідати одне напроти одного.

За столом чоловік подає меню жінці, люб'язно прислухається до її порад і зауважень. Так само робить і дівчина, яка прийшла до ресторану із старшими жінкою або чоловіком. Не слід при цьому довго вивчати меню, підраховувати, скільки доведеться заплатити за обід. Коли дівчина робить остаточний вибір, її партнер замовляє офіціантові обід. Якщо ви помилково замовили невідому вам страву, не знаєте, як до неї приступитися, краще непомітно спитати в офіціанта, як її їдять.

Досвідченого офіціанта кличуть поглядом, кивком голови. Вигукувати на весь зал, махати руками, постукувати виделкою по пляшці означає демонструвати власну невихованість. Розмовляти, радитися з офіціантом треба ввічливо, супроводжуючи кожне побажання словами: «Будь ласка».

Добре вихований чоловік люб'язно піклується про свою супутницю — подає страви, пропонує цукерки, фрукти, соки. Жінка теж може піклуватися за столом про свого супутника, якщо вони близькі знайомі, наречені, подружжя, родичі.

У ресторані не бажано пересідати за інші столи, переносити через весь зал прибори, сперечатися з офіціантом про якість страв, критикувати, висміювати привселюдно хиби в роботі персоналу. Якщо ваші претензії серйозні, запросіть через офіціанта до свого столу директора ресторану.

Обов'язок офіціанта — обслуговувати всіх гостей з однаковою увагою незалежно від статі, віку, вартості замовлення. Іноді ще можна бачити, як деякі офіціанти упадають біля «щедрих» клієнтів і «забувають» про тих, хто замовив скромний обід. Накриваючи на столи, вони повинні уникати зайвого гамору, пересварів з відвідувачами, не дозволяти собі образливих зауважень на адресу замовників.

Хто повинен платити в ресторані? Якщо це просто обід, то справедливо, щоб кожен платив сам за себе. Але про все треба домовитися заздалегідь, а не сперечатись у присутності офіціанта. Першою розраховується жінка, потім її супутник. У наш час жінки рівноправні з чоловіками, нерідко й заробляють більше, тому не слід вважати образою своєї честі, якщо ваша знайома хоче заплатити за себе сама. За компанію може заплатити хтось один, потім усі розрахуються між собою. За запрошених розраховується той, хто запрошує.

Офіціант може помилитися при підрахунку. Не буде нетактовністю, якщо ви перевірите рахунок і, знайшовши помилку, вкажете на неї офіціантові. Тільки робити це треба так, щоб не привертати уваги інших відвідувачів.

Знак про те, що з ресторану пора виходити, звичайно подає старший або жінка. Молоді люди можуть попросити своїх супутниць не квапитися додому, але затримувати їх силою було б нетактовно.

З тими, хто залишається за столом, слід гопрощатися. Знайомі чоловіки при цьому встають, незнайомим досить мовчки вклонитися, не підводячись. У гардеробі чоловік першим надіває пальто, а потім допомагає вдягнутися своїй супутниці. Перед тим, як вийти на вулицю, не завадить оглянути себе в дзеркалі, щоб пересвідчитись, що все гаразд.

У ГОТЕЛІ, БУДИНКУ ВІДПОЧИНКУ. Ви прибули в якесь місто і зупинилися в готелі. Тут неодмінно треба дотримуватись устанавленого розпорядку. Поводитись ввічливо, не смітити, не розкидати речей по номеру, не приходити пізно. До сусіда по номеру треба ставитися тактовно.

За готель заведено розраховуватися наперед. Хоч би скільки ви в ньому жили, це не дає підстав для якихось пільг. Якщо вас це не влаштовує, то не обурюйтеся, коли

одного чудового ранку адміністратор попросить вас звільнити номер.

У будинку відпочинку, санаторії треба теж призвичаїтися до заведеного розпорядку дня. Хто прагне додержуватися свого розпорядку, скажімо, вночі гуляти, вдень спати, запізнюватися до столу, заважати відпочиваючим, тому краще проводити відпустку вдома.

З першого ж дня бажано познайомитися з партнерами по столу та сусідами по кімнаті й щоранку чемно вітатися з ними.

За столом не личить ганити страви, які вам подають. Відпочиваючі не повинні брати з їдальні тарілки, ложки, виделки для власного користування або щоб прихопити їх для трапези під час екскурсії. Вкрай негарно, коли хтось із таких «екскурсантів» повертається пізно, не може знайти своєї кімнати, голосно гупає по коридору, заглядає в кожні двері, а потім, втрапивши нарешті у свою кімнату, вмикає на повну потужність гучномовець, а сам негайно засинає. Поводитись так у закладах для відпочинку неприпустимо.

Удома ви не поставите на полірований стіл склянку з гарячим чаєм, не покладете на скатерть запалену сигарету, не лягатимете на ліжко взуті. Так і в будинку відпочинку чи санаторії не можна поводитись безвідповідально, завдаючи шкоди державному майну.

У ресторані і кафе цих закладів до сніданку та обіду приходять у буденному одязі. До вечері пасує більш святковий, модний одяг, тим більше, що після неї звичайно йдуть у кіно, на концерт чи на танці.

Виходячи з готелю, будинку відпочинку чи санаторію, не забувайте здати ключ від кімнати черговій по коридору чи адміністраторові.

ТАНЦЮЮ, ЯК ГРАЮТЬ. Молодь любить танцювати. Щоб мати успіх на вечоринці, не обов'язково знати всі модні танці, досить добре опанувати один, найпопуляр-

ніший. Але це має бути справжнє вміння, музика рухів, а не кривляння.

Останнім часом спостерігається велика різниця між тим, як танцюють люди старшого покоління і молоді. Старші танцюють традиційно, парами, тримаються дуже солідно, підкреслюючи красу танцювальних рухів і поз. Молоді — поодинці, з більшим запалом й імпровізацією, у них все тіло в русі, або ж навпаки — сонно тупцюють на місці.

Та хоч би які зміни відбувалися в стилі танцю, це, однак, не повинно відбиватись негативно на правилах доброго тону. Як було й колись, дівчину запрошує до танцю юнак. Дівчата, жінки вибирають партнера тільки на «білий танець».

На танцях юнак не підпирає понуро одвірки і стіни, а бадьоро оглядає зал і непомітно вибирає партнерку. Щоб запросити дівчину, треба підійти до того місця, де вона сидить. Нетактовно здалека кивати, підморгувати, махати рукою — вихована дівчина лиш відвернеться від такого загравання.

Буває, ви вже рушили до дівчини, яка вам припала до вподоби, але хтось спритніший буквально перехопив її. В такій ситуації не варто зопалу запрошувати її сусідку: вона ж бачила, до кого ви прямували, і така раптова переміна ваших почуттів навряд чи буде їй приємна. Краще спокійно повернути в інший бік залу і там вибрати собі партнерку.

Запрошуючи дівчину до танцю, юнак їй чемно вклоняється. Зрозуміло, він неодмінно повинен мати охайний вигляд: адже дівчина може відмовити тому, у кого брудні руки, нечесаний чуб, сорочка без гудзиків. Неприпустимо хапати партнерку за руку чи за стан і силоміць тягти на середину залу...

Дівчина висловлює вдячність за запрошення прихильним поглядом, милою усмішкою, кивком голови. Спокійно встає, дозволяє взяти себе під руку і повести в танок.

Хоч би яким приємним було для неї запрошення, вона не повинна відверто виказувати своєї радості, так само як і невдоволення, коли партнер їй не сподобався.

Якщо танцюючих багато і юнак не може провести під руку дівчину в коло і назад на місце, він пропускає її вперед.

Кожна пара танцюючих поводить ся ввічливо щодо іншої. Якщо ж усе-таки ви ненароком штовхнули іншу пару, то юнак повинен вибачитися перед нею і перед своєю дівчиною.

Головне в будь-якому танці — краса, естетичність поєтави і рухів. Негарно, коли партнери занадто перегинаються на всі боки, тіпаються, немов у судомі, небезпечно брикають ногами або розмахують ліктями, крутять головою. У традиційному танці непристойно щільно тулитись одне до одного або відхилятися як тільки можна.

Права рука юнака повинна легко лежати на спині партнерки трохи вище пояса. Негарно притискувати єдітнілу долоню до світлої сукні або, навпаки, тримати дівчину одним великим пальцем, а інші манірно відвести набік. Якщо сукня партнерки має глибокий виріз, негоже класти долоню на голу спину.

Ввічливий юнак дбає про те, щоб випадково не підняти сукню партнерки, не збити її набік, не залишити на ній ніяких плям. Дівчина теж не відгороджується від партнера сумкою, не «сушить» у нього на плечі носовичка. І, звичайно, не вигопкує так, як у тій примовці: «Танцювала краков'як — побила ботинки, zostалися на ногах чулки та резинки».

Коли танцюєте, не личить голосно наспівувати або насвистувати мелодію, перемовлятися із знайомими, підганяти оркестрантів. Нетактовно дорікати партнерові чи партнерці, якщо вони не мастаки до танців. Ще гірше в пориві невдоволення кидати їх посеред танцю. Однак

ніхто не осудить дівчину, яка відвернеться від п'яного молодика.

Потанцювавши, юнак повинен щиро подякувати партнерці і відвести її на місце.

Якщо ж дівчина на ваше запрошення до танцю ввічливо відповіла відмовою, не вбачайте в цьому образи для себе, запросіть її ще раз. І коли вона знову відмовить, критично перегляньте свою настирливість. З другого боку, дівчині не годиться без особливої причини бути надто впертою, зловживати своїм правом на відмову.

Не рекомендується запрошувати дівчину, яка весь час танцює з іншим партнером або прийшла на вечір із своїм знайомим. Якщо ж ви прийшли на вечір з дівчиною, то було б нетактовно забути про неї і танцювати з іншими. Чи може бути щось образливіше для дівчини, коли її супутник на очах друзів і знайомих залицяється до інших. Не повинні так робити і дівчата.

Ви прийшли на вечір чи в гості з кількома дівчатами або знайомими парами. Перший танець належить вашій подрузі, але на наступні бажано хоча б по одному разу запросити кожную із знайомих, запитавши при цьому дозволу у її партнера.

Буває, дівчину запрошують на танець одразу двоє. Вона, звичайно, вибирає одного, а другому відмовляє. Якщо ситуація повторюється, то доцільніше танцювати з кожним по черзі або вибрати одного постійного партнера, а другому категорично відмовити, або ж відмовити обом, делікатно пославшись на втому, бажання відпочити. Але ввічливість вимагає, щоб тоді дівчина справді пропустила танець.

Дехто з молодих може скептично поставитись до цих порад, визнати їх старомодними, не зовсім доречними на сучасних танцювальних майданчиках. В оповіданні-етюді Леоніда Жуховицького «Навколо танцмайданчика» дочка з обуренням розповідає матері: «Якби ти ба-

чила, що там робиться! Жах якийсь! Кілька приїжджих приходять на танцмайданчик у найнеймовірніших костюмах, брудні, обідрані. Танцюють босі... Подивилася б ти на їхні вибрики, кривляння, гримаси... Нам з дівчатами стало гидко до нудоти...»

І ще:

«А ось ціла компанія, чоловік п'ять. Одягнуті хлопці нечепурно. Неохайність у них не навмисна, а природна. Сорочки розстебнуті, неprasовані брючини — як проти-газні трубки. Розмовляють голосно, з викликом, і курять з викликом, і недокурки кидають з викликом, і спльовують з викликом, і навіть стоять біля входу з викликом — щоб мимо було важко пройти. Тип знайомий — так звані хлопці з підворіття. Підворіття з собою, зрозуміло, не принесли, але самі з'явилися. Такі звичайно хваляться, що при потребі завжди зуміють захистити дівчину. Однак дівчата до них під захист не квапляться. І хлопці чекають своєї зоряної миті — скандалу, а ще краще — бійки».

Поки інші танцюють, між приятелями тим часом виник гомін: видно, не дочекавшись приводу збоку, вирішили зчинити сварку між собою. Відходять трохи вбік, і починається горезвісна «балачка». У висловлюваннях, звісно, не соромляться.

Що й казати, для таких будь-які етичні правила — старомодні.

Але на танцмайданчик приходять й інші молоді люди: випускники шкіл, студенти, молоді робітники, навіть талановиті фізики й безталанні лірики.

І хоч які різні ці люди — культура поведінки для всіх має бути одна.

Для молоді дуже важливо поспілкуватися, глибше пізнати одне одного. Виховані юнаки під час танцю заводять цікаву розмову, а дівчата люб'язно підтримують її. Цікаву бесіду можна продовжити і в перерві між танцями. Якщо дівчина не підтримує розмови, треба

вклонитись і відійти. Дівчина у відповідь злегенька киває головою.

ВЕЧОРИ ТАНЦІВ. Їх влаштовують з нагоди іменин, сімейних свят. Зі смаком, але скромно накривають на стіл — переважно освіжаючі напої, бутерброди, фрукти, цукерки. Добирають платівки і магнітофонні записи популярних мелодій. І запрошують нешироке коло друзів.

За правилами доброго тону, юнак має неодмінно запросити на танець сусідок по столу. І тільки після цього може танцювати з однією дівчиною, яку він вподобав. Якщо оголосили «білий танець», котрого юнак ще не опанував, він повинен заздалегідь дати зрозуміти це своїм знайомим.

Приятель запросив вас на ювілей своїх батьків. Пам'ятайте: перший танець на домашньому вечорі належить ювілярам. Було б украй нетактовно вихопитися наперед них із своїми претензійними вихиласами. На такому вечорі слід поводитись особливо скромно. За звичаєм треба запросити на танець господиню, її дорослих дочок та й інших жінок. Домашні вечірки можуть тривати до півночі, однак на них не слід вигопкувати так, щоб хата обертом ходила.

Іноді вдома не випадає влаштовувати гуляння, і добра компанія збирається в ресторані. Перш ніж запрошувати потанцювати когось із-за сусіднього столика, правила доброго тону вимагають, щоб юнак виявив увагу до дівчат і жінок свого товариства.

Якщо ж ви прийшли в ресторан з приятелькою, то взагалі не повинні розлучатися з нею. Танцювати з іншими і вам, і їй годиться тільки за спільною згодою.

Після закінчення вечора вихованій юнак знайде спосіб делікатно запропонувати дівчині, з якою познайомився, провести її додому. А дівчина не забуде сердечно подякувати за увагу і піклування про неї.

НА СТАДІОНІ. Загалом любителів спорту можна по-

ділити на дві групи: активних спортсменів і вболівальників. Їхні дороги чимраз частіше перетинаються. Перша група, менша, прямує до спортивних споруд і комплексів, щоб позмагатися в силі, витривалості, майстерності. Друга, значно більша, поспішає за першою, щоб повболівати за улюбленого атлета, підтримати морально свою команду.

Ми любимо спорт як спосіб не тільки ефективного фізичного розвитку, а й насамперед виховання молоді в дусі товарищескості, взаємодопомоги, дружної колективної діяльності. Краса тілесних форм, підкреслював Лев Толстой, завжди має збігатися з поняттям про здорову моральну силу, про діяльну життєву енергію. Недарма ж кажуть, що у здоровому тілі — здоровий дух.

Радянські спортсмени цілком усвідомлюють, що вони репрезентують насамперед моральний, культурний рівень своєї команди, товариства, області, республіки, своєї країни. Якби спортсмени керувалися в змаганні не принципами чесної гри, поваги і ввічливості щодо своїх суперників, а лиш спонуканнями оголеної егоїстичної боротьби за перемогу, то воно втратило б сенс.

Один за всіх, усі за одного — такий головний принцип життєдіяльності команди, товариства. Кожен спортсмен повинен дбати про успіх свого колективу, бо від цього залежить і його власний успіх.

Ввічливими мають бути і вболівальники. Великі змагання збирають десятки тисяч глядачів, поведінка яких великою мірою теж визначає, наскільки організовано й цікаво вони відбудуться.

На стадіон треба приходити не за хвилину до початку матчу, а раніше, щоб знайти свій сектор, ряд, місце. Заборонено брати з собою на трибуни фанфари, алкогольні напої, сумки з закускою і за кожен забитий або пропущений гол виголошувати тост. Та, на жаль, окремі невиховані вболівальники влаштовують на трибунах

пересвари, а іноді й бійки за честь улюбленої команди. Тим часом справедливість зобов'язує навіть найвідданішого своїй улюбленій команді вболівальника бути об'єктивним і відповідно поводитись. Не личить кожен влучний удар футболіста чи хокеїста супроводжувати риком захоплення, а кожен невлучний, — навпаки, образливими вигуками на їхню адресу.

Незгода з рішенням судді не повинна виливатися в хуліганські вчинки. Таким борцям за «справедливість» не місце на трибунах.

Навіть найпалкіші спортивні пристрасті повинні знаходити вихід, не порушуючи правил пристойної поведінки.

ОХ, УЖЕ ЦІ ТУРИСТИ! Запорукою міцного здоров'я є правильний відпочинок після роботи. Одні проводять вихідні, навіть відпустку, за столом, що вгинається від напоїв та наїдків, і власними руками дочасу геть розвалюють свій організм. Інші полюбляють походи по гриби, ягоди, риболовлю і полювання, лижні виласки, туризм і альпінізм.

Отже, можна відпочивати в накуреній хаті, в алкогольних випарах, а можна в чарівному лісі, пронизаному сонцем і сповненому пташиного співу, в горах чи на березі теплого моря.

Туристів з кожним роком стає більше. Це переважно городяни, які шукають можливостей побувати на природі, свіжому повітрі. Туризм загартовує організм, благотворно впливає на нервову систему, дарує людині радіші спілкування з природою.

Збираючись у туристську подорож, треба подбати про похідний одяг і взуття. Вони мають бути прості, легкі й надійні. З собою беруть тільки конче потрібне. Спорядження, що належить усій групі, розподіляється між усіма. Дисципліна і пунктуальність — перша вимога до кожного члена групи. Туризм не терпить неорганізованих.

У поході між юнаками і дівчатами панує невимушений тон. Не заведено, наприклад, щоб юнак, обливаючись потом, ніс два рюкзаки — свій і своєї знайомої, а вона без нічого спокійно простувала поруч. Але під час довгих переходів юнаки допомагають дівчатам — несуть важчі рюкзаки.

Туристський похід — добра школа для всіх, особливо ж для замкнутих, несміливих, вередливих. Він виховує такі якості, як витривалість, готовність подати допомогу іншому, почуття колективізму. В поході кожен повинен дбати про хороший настрій усіх членів групи.

Добиратися до місця стоянки треба до настання ночі, щоб устигнути засвітла напнути намет, запастися питтєвою водою, хмизом для багаття.

Якщо поряд уже стоїть намет іншої групи, з сусідами варто познайомитись і підтримувати добрі стосунки. Але свій намет для зручності намагайтеся поставити так, щоб його вхід не був навпроти входу до намету сусідів.

Кожен має знати, як поводитися з вогнем. Багаття не розкладають у густому сосновому лісі чи серед сухих трав, де може легко виникнути пожежа. Розкладаючи багаття, подбайте, щоб дим від нього не роз'їдав очей сусідам, а аромат вашої юшки не лоскотав їм ніздрів.

Після вечері притомлені туристи завчасу вкладаються спати. Любителі потанцювати під транзистор чи поспівати під гітару повинні зважати на бажання більшості і не шастати до ранку навколо наметів. Кому ясен місяць не дає спати, той може знайти собі для приємної бесіди затишний куточок.

Покидаючи стоянку, багаття заливають водою і закривають дерном. На жаль, деякі «любители» природи залишають після себе різне сміття, недогризки, побиті пляшки, консервні банки, поламані дерева та куші, зруйновані пташині гнізда. Тишу солов'їних гаїв вони лякають брутальними вигуками, свистом, п'яними піснями. Той, хто любить природу, ніколи так не поводитьь-

ся. Він не розцяцьковуватиме своїми «автографами» столітніх дерев, руїн фортець, порогів водоспадів. В історію таким чином не ввійдеш.

Цікава форма відпочинку — автотуризм. Ініціатива організації такої поїздки має належати господареві машини. Не слід умовляти навіть найближчих друзів податись у вихідний на їхній автомашині, наприклад, по гриби. Адже в них можуть бути свої плани. І хоч якою причиною буде вмотивована відмова, і в них, і у вас залишиться неприємне враження. Не наражайте дружбу на такі випробування!

Якщо ж вас запросили в поїздку, можете розраховувати на те, що по вас зайдуть додому, а не призначать зустріч у такому місці, куди годі дістатися з важким рюкзаком. Дуже нечемно примушувати знайомих, які заїхали по вас, чекати, доки ви зберетесь.

Вирішувати, кому де сідати в машині, якою дорогою їхати, де робити зупинки, коли повертатися назад додому — право її власника. Не слід при господарях ганити машину, якщо вона навіть і має дефекти, хвалити нові моделі цієї марки, вказувати водієві на дорожні знаки, намовляти його на обгін інших машин, критикувати за низьку швидкість їзди. Одне слово, на час поїздки власник «коліс» стає керівником маленької групи, і було б недоречно нав'язувати йому свої поради.

Машина для власника — це нерідко його виплекана мрія, радість і гордість. Поміркуйте: чи етично розсідатися на чужій мрії, як на власному дивані, пхатися в неї в забрюханому взутті, забруднювати сидіння, засмічувати недогрізками фруктів, недокурками. Якщо хочете, щоб вас іще запросили в поїздку, то, повернувшись додому, не тільки сердечно подякуйте господарям, а й допоможіть їм прибрати машину.

Колективний виїзд на природу — чудовий відпочинок після напруженого робочого дня чи тижня. Та погано, коли він перетворюється в наскок на природу. Невихова-

ні люди і тут знаходять спосіб проявити свою некультурність. Неорганізований автотуризм, як відомо, завдає чимраз відчутнішої шкоди природі.

...У вибалку між полями металося сполохане стадо диких кабанів з маленькими смугастими поросятами. Ліс, у якому їм належало бути, вузькою смужкою синів на обрії. Чому ж серед дня стадо диких тварин опинилося в полі? Виявляється, в лісі їм просто не знайшлося місця. Під кущами і деревами, сяючи всіма барвами веселки, стояли автомобілі, групами сиділи веселі городяни, чути було гучні розмови, сміх, спів. Літньої пори тільки починають пізнавати прекрасний світ маленькі кабанята, оленята, птаство. Їм потрібен ліс тихий і спокійний.

Не кожен господар автомобіля, потрапивши в ліс, на берег річки чи озера, одразу ж починає ламати дерева, лити у воду бензин. Більшість якраз поводяться розумно і обачно. Та яких би застережних заходів вони не вживали, навала автомобілів на ліс чи водойму негативно впливає на живу природу. Ми завжди повинні пам'ятати про це.

На туристських стежках у лісах і горах стрічаються, як правило, незнайомі люди, але вони вітаються між собою, допомагають одне одному, дають поради, як обминути небезпечні місця, перейти бурхливу річку, скоротити дорогу до мети походу. Під час походу треба бути розсудливим і обережним, щоб не завдати шкоди собі і друзям. На випадок нещастя кожен, хто нагодився в цей час, повинен надати потерпілому посильну допомогу.

Дуже коректно слід поводитись на велелюдних морських пляжах, де чиясь невихованість одразу впадає в очі багатьом.

Якщо ви берете напрокат надувний матрац, шезлонг, лежак, користуйтеся ними обережно, не псуйте, не забруднюйте кремом для загару чи губною помадою. Па-

м'ятайте про тих, хто користуватиметься цими речами після вас.

В обід пляж не рекомендується перетворювати на безкраю скатерть-самобранку, заставлену напоями та найдками.

Поступливість, чемність, увага до інтересів інших у такому скупченні людей особливо потрібні.

У ТУРИСТСЬКІЙ ПОЇЗДЦІ. Зрослий матеріальний і культурний рівень життя, розширення мережі туристських баз дають можливість частіше і з більшими вигодами подорожувати. Придбання туристської путівки звільняє від багатьох дорожніх турбот. Мабуть, не треба доводити, що молодим не варто квапитися в туристську подорож за кордон. Спершу бажано в достатній мірі ознайомитися з повитими славою історичними місцями рідної країни.

Вирушаючи у союзну республіку, завжди пам'ятайте про те, що представляєте свій народ, за добре ім'я якого ви в одвіті. Це означає, що треба знати не тільки правила ввічливості, а й заздалегідь ознайомитись із звичаями і самобутністю того краю, який збираєтесь відвідати.

З винятковою скромністю та повагою оглядають його історичні і культурні пам'ятки. Перед тим доцільно прочитати щось про них у відповідній літературі, щоб не ставити екскурсолові наївних запитань і мати можливість глибше пізнати нетлінну духовну красу братнього народу.

Критикувати звичаї, особливо ті, якими народ пишається, кепкувати з окремих висловів, які видаються вам дивними тільки тому, що ви не розумієте їх, іронізувати з одягу чи манери поведінки місцевих людей негарно і нетактовно. Водночас це не означає, що всім побаченим треба захоплюватись або ганити своє.

Перебуваючи за кордоном, слід поводитись невимушено і гідно.

У зарубіжній поїздки ви теж можете зіткнутися з незвичним. Скажімо, в деяких країнах Сходу суп заведено подавати наприкінці обіду, — такий звичай. Тому в гостях чи в ресторані не слід з цього приводу жартувати і тим більше вимагати, щоб його подали на початку обіду.

У багатьох південних країнах, в тому числі і в наших середньоазіатських республіках гостей полюбляють приймати у дворі, що є немовби продовженням дому. Мусульмани, як відомо, досить суворо дотримуються заборони щодо вживання алкогольних напоїв. У деякі країни їх не дозволяють ввозити навіть як сувеніри. Слід ще раз нагадати: в гостях негоже нав'язувати господарям свої правила, треба зважати на місцеві звичаї, якщо вони не суперечать принципам нашої моралі.

Молодим туристам варто замислитися над своєю поведінкою, щоб застерегти себе від деяких помилок. Не забувайте, що в своїй країні ви — звичайний громадянин серед мільйонів співвітчизників, а за кордоном — представник своєї країни. З вашої поведінки часом можуть скласти думку про цілий народ.

Не привертайте уваги своїм одягом, безліччю значків на лацканах, численними згортками під пахвою, вигуками на вулиці і в громадських місцях. Співати можна тоді, коли вас про це попросять. Не старайтесь відзначитися там, де не відчуваєте певності в досягненні успіху.

Не беріться повчати, краще вчіться самі. Намагайтеся збагнути те, що вам незнайоме, що бачите вперше.

Основна мета туристської поїздки — пізнання життя і культури якогось народу, країни, зміцнення дружби і взаєморозуміння. Часом через невміння поводитись для деяких туристів ця мета лишається нездійсненою.

У поїздку за кордон беруть лише конче потрібні речі. А з одягу тільки те, в чому можна добре почувати

себе і в туристському автобусі, і на вулиці, і в ресторані.

Хоч би куди ви поїхали, шанобливе ставлення до людей, чуйність і тактовність цінуються однаково. Поводьтеся так, щоб до ваших незначних промахів, якщо вони трапляться, інші могли поставитись із поблажливою усмішкою, вбачаючи у вас приємну, культурну людину.

Одяг і прикрашає, і викриває

*Смак — талант, а не так — кольори
Хитромудро примхливої моди.*

М. Дорізо

ЯКБИ НЕ БУЛО МОДИ... Нерідко одного погляду на людину досить, щоб зробити висновок про її смак і навіть загальний рівень культури та виховання. Одяг не «байдужий» до свого хазяїна.

Психологи одноставні в думці, що добре й відповідно до події та пори дня одягнена людина завжди почувається впевненіше. Одне слово, в тому, що стосується одягу, дрібниць не може бути.

Молодь тільки вчиться добирати свій гардероб — життєва мудрість і можливості прийдуть з літами. Але вже тепер вона повинна дбати про естетику своєї зовнішності. Пом'ята сукня, заляпані панчохи на дівчині справляють погане враження. Відірваний гудзик, плями на костюмі, неprasовані штани, діряві шкарпетки, нечищене, стоптане взуття не роблять честі жодному юнакові.

Культурна людина повинна вміти вдягатися скромно чи вишукано, але неодмінно з чуттям міри, добирати речі відповідно до віку, характеру, способу життя, помічати вади у своїй зовнішності і не афішувати їх недо-

речним костюмом, а навпаки, приховувати за допомогою одягу, водночас підкреслюючи все краще в ній.

Учені стверджують, що мода як громадська думка щодо сфери одягу — явище соціальне. Вона виникає як певний тип поведінки, стиль життя окремих людей, соціальних груп, цілих поколінь. Це своєрідний засіб спілкування, взаємного зближення представників одного покоління чи одного рівня культури.

Кажуть, що модник з'являється із... задзеркалля. Справді, десь у п'ятнадцятирічному віці підліток відчуває непоборний потяг до дзеркала. Задивляється в нього насторожено, допитливо, зацікавлено. Дехто починає чимраз більше собі подобатись: в обличчі, поставі йому бачаться чарівні риси знаменитого кіноактора, спортсмена, естрадного співака... Він копіює свого кумира, його манеру розмовляти, ходити, ототожнює себе з ним, приміряє до себе його естетичні смаки. Такий молодик прагне вирізнитися, привертнути до себе увагу. Він мало переймається навчанням, роботою, громадськими інтересами — всі його душевні сили поглинає піклування про власну зовнішність, ілюзія винятковості. Саме тоді гостро відчуває, що йому потрібна мода, без неї він — ніщо.

Інші підлітки — і їх значно більше — поглянувши в дзеркало, доходять висновку, що немає ніякого сенсу прирівнювати себе до романтичних кіногероїв та естрадних красунь. Юність допомагає їм досить легко пережити цю «трагедію», переступити через мотлох ілюзій і обіруч узятися до праці, до боротьби за самоутвердження. Вони, звісно, не відкидають моди, але й не роблять з неї культу. Їх для початку влаштовують робоча спецівка і чоботи. Зате саме з їхнього середовища виростають натури цільні, енергійні, цілеспрямовані люди, які досягають мети.

Кажуть, мода має право на існування лише тоді, коли є витвором однієї особи. Справді, для плагіаторів

вона — самообмеження, бездумне копіювання ширвжитку. Не переконає, не пропонує вибору, а стандартизує все навкруг. Вона то спонукає відпускати гриви й бороди, то стриже всіх наголо, вдягає у широкі чи вузькі штани, короткі чи довгі спідниці, обтяжує ноги «платформами» чи, навпаки, ставить на тонісінький каблук-шпильку, накидає на шию ланцюг з хрестом або транзистором, навчає кількох стереотипних фраз і ефектних поз і врешті перетворює свою жертву на манекен, яскравий зовні, але порожній усередині. Хтозна, чи не для того вона й слугує декому, аби своїм фіговим листком прикрити його духовну бідність.

Проте копіювання чужої думки, ідеї, як і списування на екзамені, ще нікому не додавало ні знань, ні можливості стати особистістю.

Останніми роками на вулицях наших міст і сіл часто можна побачити юнаків і дівчат, одягнених у вицвілі джинси і такі ж куртки. Іноді здається, що вони носять якусь стандартну форму. В чому секрет її популярності?

Чи не в тому, що джинси не треба прасувати, чистити, словом, доглядати? Відповідно, для «гармонії», можна не дбати і про охайність взуття, не сушити голову над вибором сорочки — будь-яка годиться. Галстук взагалі ні до чого. Не обов'язково також голитися, стригтись. Ось які «привілеї» дає джинсова форма.

Така мода не розвиває, а скоріше псує естетичні смаки молоді. «Розкутість», якою так вабить джинсова спецівка, — загалом досить практична як робочий одяг, — не може не впливати і на внутрішню сутність того, хто її носить.

Основний принцип естетики одягу в тому, що людина спершу надає йому гармонійної витонченості, а вже потім він «вдячно» прикрашає людину. Хто не здатен на це, той лише прикриває модним одягом свою культурну нерозвиненість. Тим більше, що гонитва за модою час-

то поглинає всю енергію людини, не залишаючи її на духовний розвиток. Така людина стає духовно бідною, нецікавою, коло її інтересів звужується. Вона, по суті, бере на себе роль вішалки для модних речей і живе відповідно до цієї ролі, сама вважаючи, що поза цими речами вона ніщо.

Таких людей легко розпізнати на вулиці. Нерідко вони виходять з дому, щоб похизуватися перед іншими хто модною зачіскою, хто дублянкою, хто золотими прикрасами, демонструючи цим свою духовну убогість.

Ми не дорікаємо тому, хто творчо переосмисленою і зі смаком підігнутою модною фалдою прикрашає свою особу. Та коли фалда стає стержнем внутрішнього життя людини, коли сліпе захоплення заповнює її всю до останку, — то ця людина не заслуговує на добре слово.

Смак в одязі — це скоріше відчуття, ніж мистецтво, в його основі лежить досвід і звичка. Отже, його можна виховувати.

Головне, не тільки знати правила, як одягатися, а й уміти їх застосовувати. Вихована людина користується цими правилами так само природно, як розмовляє рідною мовою.

Людина зі смаком уникає речей, які привертають до себе надмірну увагу. Людина без смаку, навпаки, хапається за речі, пов'язані з розкішнішим способом життя, ніж той, який властивий їй, намагаючись вдати з себе зовсім не того, ким вона є насправді, і цим тільки підкреслює власну неспроможність, стає смішною.

Згадайте, як Еллочці-людоджерці з роману І. Ільфа і Є. Петрова «Дванадцять стільців» дуже закортіло бути схожою на дочку американського мільярдера. Завдавши нищівного удару скромному сімейному бюджетові, вона пошла сукню, облямовану собачим хутром, купила заячу шубу, перелицювала новий чоловіків піджак на модний дамський жакет — і в усьому цьому мала не тільки кумедний, а й жалюгідний вигляд...

Недалеко від Елочки відійшли деякі наші юні сучасниці, які чваняються своїм модним, «фірмовим» імпортним мотлохом.

Сліпе наслідування моди, сприйняття на віру її «істин» завжди небезпечно, бо воно призводить не тільки до естетичного знебарвлення особи, а й до соціальної інфантильності. Справді, що доброго може взяти для себе радянська людина з фальшивого блиску західного світу? А є ж, на жаль, серед молоді такі, що вважають той блиск справжнім.

І ось один бездумно слухає виття західнонімецького естрадного ансамблю, пісні якого сповнені ненависті до нашої країни. Інший натягає «фірмову» футболку з написом через усю спину «Polise USA» або «Comandos», навіть не замислюючись, що таке «американська поліція» та «ізраїльський командос». Таке наслідування моди суперечить ідейним переконанням, моральним нормам нашого суспільства, свідчить про світоглядну сліпоту і нерозвиненість.

Ось чому навіть, здавалося б, безневинний вибір моди покладає на молодь велику відповідальність перед суспільством, перед своїм часом. У двадцять років юнакові чи дівчині треба передусім визначити власну позицію в житті, вияскравити свою особистість.

Ну, а що було б, якби мода раптом кудись зникла? Життя багатьох людей, напевне, стало б безбарвним, нудним.

На щастя, мода не тільки не зникає, а через певний час повторюється. Один англійський учений навіть склав таблицю оцінок моди. За цією таблицею моду, скажімо, п'ятирічної давності слід вважати недолугою, трирічної — крикливою, торішню — сміливою, а цьогорічну — прекрасною, але через рік ця «прекрасна» мода вже буде недоречною, через шість років — жахливою, через десять — кумедною, а через тридцять — знов оригіальною.

РОБОЧИЙ КОСТЮМ. Одяг трудівника повинен від-

повідати характеру роботи, бути зручним, практичним, не сковувати рухів, мати приємне забарвлення, відповідати порі року і температурі повітря на робочому місці. Такі ж вимоги і до взуття.

Для тих, хто працює в полі влітку під пекучим сонцем, годиться одяг легкий, просторий, що добре пропускає повітря, із світлих, барвистих, бажано лляних тканин, а до нього — легка накидка від дощу. В осінньо-зимову пору, навпаки, одяг має бути з цупкої матерії, щоб захищав від холодного вітру: куртки, безрукавки, підбиті хутром, штани на ваті, шерстяні хустки, шапки-вушанки.

Для роботи у теплому приміщенні можна скористатися шерстяним або напівшерстяним спортивним костюмом. Костюми із штучних матеріалів погано пропускають повітря, і в теплому приміщенні в них парко.

Дехто вважає, що робочий одяг не підлягає впливу моди. Та це не зовсім так. Щоправда, костюм робітника, будівельника, механізатора — то завжди передусім куртка, комбінезон, халат. А от фуфайка поволі відходить у минуле. Замість неї з'являється ватний одяг поліпшених фасонів, теплі, привабливішого крою куртки.

Умови праці відповідають професії людини, а звідси й вимоги до одягу. Певна річ, що він не може бути однаковий для металургів, шахтарів, будівельників, механізаторів, птахівників. Так, монтажникові на багатометровій висоті потрібен костюм, що захищає його від вітру, не промокає в дощ, зігріває в холод, до того ж з великими нашивними кишенями, в яких можна тримати необхідний для роботи інструмент.

Одяг будівельника взимку має бути теплий і легкий, захищати від холоду, але не заважати рухам. Зовсім інший одяг у металургів: вогнетривкий, не пропускає гарячого повітря і водночас дає можливість тілу дихати. А в шахтарів він ще й не повинен пропускати води і пилюки.

Дівчатам у заводських та фабричних цехах пасує напівкомбінезон, сарафан, легкі штани, яскрава курточка чи блузка, зручні туфлі на низькому каблукі. Голову добре пов'язати барвистою косинкою.

Робітники, механізатори, що обслуговують діючі машини та механізми, повинні особливо зважати на форму свого одягу. Техніка безпеки забороняє їм носити галстуки, косинки з довгими кінцями, пояси, що зав'язуються, надто широкі рукави і спідниці, щоб їх не затягло в машину. Ігнорування цих вимог може призвести до нещасного випадку.

Працівники установ носять звичайний денний одяг. Але навіть у літню спеку дівчатам не слід приходити на роботу в надто відкритих чи коротких сукнях. Службовцям найбільше пасує костюм.

На будь-якій роботі ваш зовнішній вигляд залежить насамперед від вас самих. Вам не подобаються комбінезон сірого кольору й одноманітна темна куртка? Але ж ніхто не забороняє вам вибрати тканини яскравішого забарвлення і пошити з них елегантнішого крою і форми комбінезон чи куртку, пропонуючи в такий спосіб власний підхід до розв'язання проблеми робочого одягу. Сьогодні, коли в цехах багатьох наших підприємств створено штучний клімат, тішать око екзотичні рослини і квіти, мерехтливі струмені фонтанів, яскравий одяг робітників навіть більш відповідав би обстановці, а тому він бажаніший, аніж сірий, одноманітний.

ЯК ОДЯГАТИСЯ ДОМА. З того, як одягнені вдома господарі, одразу видно їх культурний рівень. Мікроклімат сім'ї багато в чому залежить від того, наскільки гарно, зручно і практично ми вдягаємося дома. Естетичний рівень хатнього одягу безпосередньо впливає на культуру спілкування, красу родинних стосунків. Усе це взаємопов'язано.

Дехто з молодих вважає, що дома можна вдягатися небало, мовляв, усе одно ніхто не бачить. Це — непо-

вага до себе, до батьків, поганий приклад для менших братів і сестер. А що про таких скажуть сусіди?

Домашній одяг має бути такий, щоб у ньому було зручно поратися в квартирі і відпочивати після роботи.

Дівчині пасуватимуть недорогий, але прийнятний на вигляд халат з барвистої бавовняної тканини або модні тепер сарафан чи брюки з гарною блузочкою та безрукавкою, яскрава хустинка чи стьошка на голові. У такому вбранні вона може приймати подруг, давніх знайомих, що завітали, не попередивши, посидіти за чашкою кави з друзями. Не соромно їй буде, коли до хати несподівано зайдуть сусіди чи хтось чужий.

Для роботи на кухні можна надіти закритий фартух, а для прибирання квартири — спортивний костюм.

Юнакам найбільше до лиця зручний у побуті, компактний, легкий одяг спортивного стилю, що насажує на бадьорість. Це можуть бути легкі куртки, блузи, безрукавки, в'язані светри і пуловери.

Нічна сорочка, піжама призначені тільки для сну. Непристойно приймати в піжамі гостей, розгулювати на подвір'ї, біля свого під'їзду. Однак деякі дівчата дозволяють собі виходити в бігудях, у халаті, з-під якого визирає нічна сорочка, на вулицю, в магазин, заглядати в гості до сусідів. Така поведінка не робить їм честі.

СТО ТИСЯЧ МОЖЛИВОСТЕЙ. Одягтися красиво хочуть усі дівчата. Але кожна з них вкладає в це поняття своє розуміння. Одна вважає, що вбиратися гарно — значить обвішати себе коштовними прикрасами, друга — носити лише дорогі речі, третя — ультрамодні імпортні. Та по-справжньому красиво, зі смаком одягнена тільки та дівчина, яка в усьому знає міру, вбрання якої відповідає її віку, обставинам, моді, часу. Як же навчитись красиво одягатись?

Кожна дівчина — міська чи сільська — повинна вибрати з одягу те, що їй найбільше до лиця. А в моді ке-

руватися простим принципом: «Модне те, що мені пасує».

Жіноча мода змінюється набагато швидше, ніж чоловіча. Тож дівчина має виявити значно більше, ніж юнак, і смаку, і винахідливості у доборі одягу. На ньому більше, ніж на чоловічому, позначається індивідуальний стиль і вдача того, хто його носить.

Деякі дівчата, не маючи власного смаку, намагаються копіювати подругу, одягатися точнісінько так, як вона. І появляються на вулицях, на танцювальних вечорах одноманітні модниці-близнюки. Але бажаної мети вони, як правило, не досягають, бо те, що пасує одній, часто зовсім не до лица другій.

Кожна дівчина повинна виробити свій власний стиль одягу, а не бездумно ганятися за модою, не натягати на себе ту чи іншу річ тільки тому, що вона комусь подобається або пасує, а добирати одяг, який до лица лише їй, підкреслює лише найкращі риси і, звісно, відповідає сучасним вимогам.

Будь-яку сукню, спідницю, костюм, пальто треба вміти носити. Це означає насамперед правильно триматися, не сутулитись, дбати про природну невимушеність своєї постави, ходи.

Іноді на вулиці можна побачити дівчину в модній сукні чи пальті оригінального крою, але вдягнуену якимось недбало — красиві лінії вбрання перекошені, на панчохах брижі. Перехожі це помічають, а невдала претендентка на красуню наївно гадає, що привертає увагу своєю елегантністю.

Не кожній дівчині личать коротка спідниця і вузькі штани, особливо коли в неї не досить стрункі ноги.

Та, на жаль, дівчата не завжди на це зважають. Мода на джинси «скрушила» майже всіх. Їх носять навіть ті дівчата, яким вони зовсім не пасують. Деякі дівчата, надівши джинси, ходять по-хлоп'ячому, широко ступаючи, засунувши руки в кишені, хоч, ніде правди діти, не

завжди справляють приємне враження. Хоч би як дівчині хотілося бути мужньою, вона не повинна забувати про скромність, делікатність.

У всі часи одяг молодих був яскравіший, ніж одяг літніх людей — він має чіткіше виражений силует, барвистіший малюнок, шують його з практичних матеріалів. Юним дівчатам до лиця ясні, ніжні тони легких тканин. Важкі, темні тканини більш годяться для старших. З деяких модних різновидів дешевих тканин охоче шують і буденний, і святковий одяг.

Вибираючи сукню, дівчина не може не враховувати, де і коли, вдень чи увечері буде її носити. Костюм для роботи, вбрання домашнє, для театру, для поїздки на екскурсію, — щоразу потрібен не тільки відповідний крій, а й колір.

Вимогам кольорової гармонії повинна відповідати кожна деталь вбрання. Речі різних тонів і відтінків, зібрані бездумно, будь-як, створюють кольоровий вінегрет і свідчать про поганий смак їх власниці. Сукня, капелюшок, туфлі, сумка, рукавички, прикраси — усе має бути підпорядковане вимогам гармонійного кольорового поєднання.

Відомо, що яскраво-червоний колір до лиця блондинкам, темно-червоний — брюнеткам. Червоний колір не терпить сусідства оранжевого. Чорний з жовтим часом буває і ефектний, але, як усякий різкий контраст, може заслонити собою людину. Білий, чорний, сірий гармонують майже з кожним іншим кольором.

Ще складніше дати раду з відтінками й тонами. Їх безліч, і одні чудово гармонують між собою, інші — гірше або й зовсім не поєднуються.

Щоб навчитися добирати одяг за тоном, треба розвивати в собі чуття гармонії барв. Якщо ви звикнете звертати увагу на поєднання їх в одязі людей, котрі оточують вас на вулиці, в театрі, в гостях чи на роботі, це допоможе розвинути власне бачення тонів одягу.

Треба вчитися правильно оцінювати й візерунок тканини. Великий — до лиця високим дівчатам, а дрібний — невисоким. Одяг з матерії у вертикальну смужку немовби робить дівчину вищою і стрункішою, а в горизонтальному, навпаки, — повнішою, такий одяг пасує щупленьким дівчатам.

ДІВОЧЕ ВБРАННЯ. Що ж має бути в гардеробі дівчини, щоб вона завжди була на рівні моди і сучасності?

Рецептів для цього немає. Та не викликає сумніву, що дівчина повинна дбати не про те, аби в її гардеробі було якнайбільше речей, а про те, щоб вони гармонійно поєднувались, взаємно доповнювали одна одну. Жіноча мода примхлива. Спідниці бувають то короткі, то довгі. Міняється силует одягу, в якому талія то піднімається, то знову опускається, а то й зовсім зникає. Каблук теж постійно зазнає змін.

Отож не слід гнатися за кожною новинкою моди, робити необдумані покупки. Краще придбати таку річ, яка потрібніша й частіше знадобиться. При цьому треба зважити, щоб вона за стилем, матеріалом, забарвленням гармоніювала з речами, які у вас уже є.

Вбрання, яке ви добираєте, завжди має підкреслювати вашу неповторність і водночас бути практичним: вигідніше мати кілька добротних, для тривалішого користування речей, ніж часто купувати речі дешеві.

Щоб утриматись на рівні вимог часу і моди, задовольнити власний природний потяг до перемін і різноманітності в одязі, дівчині доцільно подбати про комбінований гардероб. Великі можливості щодо цього криються в такому вбранні, як спідниці, брюки, блузи різних тонів, фасонів та крою, шиті з тонких і грубших матеріалів, шерстяні светри, трикотажні кофти.

Для свят, урочистих подій треба мати кілька добротних речей з дорожчих тканин, більш вишуканого фасону.

Коричування косметикою свідчить про рівень культури людини.

Незбаліть
в одязі
свідчить про
слабкість
духу.

Одягтися
красиво
хоча кожне
завина.

Зустріч
у гостях –
не місце
для
демонстрації
мод.

Сукня для випускного шкільного вечора підкреслює найкращі риси зовнішності і вдачі дівчини. Водночас вона не надто дорога, непретензійна і неодмінно світлого тону.

На вручення диплома дівчина надіває темну сукню, а ще краще костюм, модні, але не крикливі, без глибоких вирізів і з довгими рукавами.

Вбрання для театру чи концерту визначається характером самої події. У театрах панує серйозна, урочиста атмосфера, якій має відповідати й одяг глядачів. Естрадний концерт — це сама мода, яскравість, екстравагантність.

У гості заведено ходити у звичайних вихідних сукнях або костюмах. Проте ніколи не помилиться та дівчина, яка одягнеться зі смаком, але скромно. Якщо господарі — скромні люди, модні шати гості можуть їх збентежити. Треба пам'ятати: зустріч у гостях — не місце для демонстрації мод.

Вечірній темний костюм освіжатиме ефектна блуза. До вечірньої сукні пасують туфлі на високому каблучку, невеличка сумочка. Все це за формою і тоном має відповідати характеру і стилю одягу.

Весільна сукня нареченої може бути не тільки традиційного білого кольору, а й світлих пастельних тонів, не строката, коротка чи довга. Але вона не повинна бути прозорою, з глибоким вирізом, припорошена блискітками, — все це справляє враження чогось дешевого. Сукню можна замінити костюмом, що відповідає моді і особливостям фігури.

Панчохи теж зазнають впливу моди. Їх носять то темні, то світлі, то однотонні, то з візерунком. В урочистих випадках панчохи надівають обов'язково — навіть у літню спеку. Навряд чи мала б вигляд вихованої людини, наприклад, випускниця вузу, яка прийшла б одержувати диплом у гарному модному костюмі, але без панчіх.

За тим же принципом стильової і кольорової поєдна-

ності добирають і доповнення до одягу — хустину, капелюшок, рукавички, сумку, шарф. Якщо ви до пальта, костюма чи сукні надіваєте капелюшок і панчохи, то треба надіти й рукавички, що гармонують з одягом, сумкою, туфлями.

У своєму гардеробі дівчина повинна мати тепле зимове і демісезонне пальта, плащ для теплої погоди і для дороги, куртку, вихідний костюм і вечірню сукню, легкі сукні для роботи і для прогулянок улітку, вбрання домашнє й спортивне, а також кілька спідниць, штанів, блузок, светрів, безрукавок. І відповідно до одягу рукавички, шарфи, шапочки чи капелюшки, хустки та інші доповнення.

Дівчата, як правило, одягаються розмаїто, яскраво і модно — молодість може собі це дозволити. Але й вони повинні уникати претензійності, крикливості. Дівоче вбрання справляє приємне враження, коли воно в міру модне і не надто дороге.

Щоб красиво вдягатися, не обов'язково шафа повинна бути вщерть набита туалетами. Для цього треба добре знати, як вбиратися в тому чи іншому конкретному випадку, відповідно до своїх смаку, способу життя, трудових і громадських умов.

Варто, мабуть, запам'ятати простеньку істину: нікому з дівчат ще не вдалося зі смаком одягнутися в магазині. Бо найцінніше у вбранні те, що людина вносить у нього сама, на чому лежить печать її характеру, неповторності... Постійно приглядаючись до того, як одягаються інші, дівчина, зрештою, знайде штрихи й деталі власного стилю.

Ось приклад, як цього досягти. Хустину можна зав'язати вузлом наперед, вузлом набік і назад, пов'язати, як чалму. Можна зав'язати хустину на талії, на шиї, як шарф, через плече, опустивши кінці до колін. Усе залежить від того, як вона краще підкреслить вашу фігуру.

Похвальна і корисна звичка поповнювати гардероб не стільки придбанням усе нових, модних речей, скільки майстерним оновленням того, що ви носили, скажімо, торік. Це, зрозуміло, вимагає певної творчості, видумки, фантазії та й часу. Проте іншого шляху для того, хто завжди хоче бути модним, нема.

ВЗУТТЯ. Головна вимога до нього — зручність. Коли туфлі — до ноги, вони не тільки прикрашають людину, а й створюють добрий настрій. І навпаки, як швидко втомлюєшся, коли взуття надто вузьке, або велике, важке, або коли в ньому нестійкий каблук.

Дуже зручні влітку босоніжки. Вони легкі, нарядні й гігієнічні. Босоніжки із шкіри або красивих заміників недорогі, пасують до будь-якої ноги. Це взуття досить універсальне — домашнє, вихідне, святкове.

Витончені, елегантні туфлі-лодочки. Тепер усе більше входять у моду лаковані. Проте лак не пропускає повітря, тому часто їх не можна носити. Краще, коли лодочки з шкіри, білої чи світлої,— вони годяться для будь-якої пори року.

Для осінньої погоди потрібні туфлі міцні, надійні, на товстій підошві, широкому і не дуже високому каблуку. Взимку звичайно носять чобітки на платформі або на стійкому, середньої висоти каблуку.

Взагалі до маленької ноги пасують витончені, легкі, скромні туфлі, черевички, чобітки, але без усяких прикрас: пряжки, банти тільки спотворять маленьку ногу. До худорлявої, стрункої ноги — відкриті, легкі туфлі, вузькі чобітки на низькому ході. До повної, навпаки,— закриті туфлі на широкому каблуку, чобітки з цупкої шкіри.

ПРИКРАСИ. В прикрасах особливо потрібна міра. Дехто з дівчат іноді чіпляє на себе все, що тільки вдається начепити: на шию ланцюжок, кулон і намисто, на груди масивну брошку, у вуха сережки, що звисають до плечей, на руки браслети, майже на кожен палець пер-

стень, а то й два. Якщо до того ж додати, що губи, повіки, вії дівчини густо нафарбовані, то уявити цієї екзотичний портрет не так важко. Дивлячись на неї, так і хочеться спитати: «З якого ви племені, красуне?»

Справжня врода не потребує коштовних прикрас. До них вдаються найвні дівчата, які гадають, що в золоті — їхній престиж. Таким хочеться щиро порадити: треба не так прикрашати зовнішність, як бути прекрасними в думках, почуттях, вчинках. Саме вони прикрашають людину більше, ніж найкоштовніші діаманти.

Але якщо вже ви хочете щось використати із оздоб, то добре поміркуйте, що вам до лиця, і не передавайте куті меду. Не намагайтесь носити неодмінно золоті оздоби. Часом недорого, виконана у художньому стилі річ може зробити більше для вашої елегантності, ніж неоковирна золота прикраса. Як же добирати прикраси? Вбрання чорного, синього, зеленого кольору роблять обличчя бліднуватим, і щоб його оживити, можна надіти рючки непретензійного голубого, червоного, жовтого намиста або приколоти скромну брошку, яка до того ж має суто практичне значення. Вони довершать усю кольорову гаму вашої зовнішності.

Прикраси не люблять зайвини. Ніколи не перетворюйте себе в ювелірну вітрину. Пам'ятайте, ви наділи оздобу для елегантності, а зовсім не для демонстрації власного престижу. Надмір прикрас може зіпсувати найвишуканіший туалет. Якщо ви прикололи брошку, то не надівайте намиста, якщо носите сережки і намисто — не чіпляйте на себе інших коштовностей. Персні з різнокольорними каменями на всіх пальцях — прикмета поганого смаку. Не слід часто носити навіть вдалі підробки під діаманти, рубіни, сафіри — вони спотворюють дівочу вроду.

Деякі дівчата приходять на роботу вбрані так, немовби вони щойно з балу. Вихована дівчина не ходитиме в будень у прикрасах. Виняток становить тільки обручка.

Носити її — гарний звичай, що прийшов до нас з глибокої давнини. Обручка символізує подружню вірність.

Які прикраси кому до лица? Скажімо, брюнеткам з яскравим смаглявим обличчям пасують золоті коштовності з великим червоним каменем. Блондинкам з ніжними рисами лица більше відповідають скромні сережки і брошки тонкої роботи. Те, що прикрасить одного, зовсім не пасує іншому. Тому оздоби треба вибирати обережніше, ніж інші речі: вони мають бути «створені» саме для вашого лица.

Про те, які прикраси кращі, можна, звичайно, сперечатися. Але одне незаперечно: чим більше їх на вас, тим гірше.

КОСМЕТИКА. Ще обережніше слід ставитися дівчатам до косметики. Правила доброго тону застерігають: юним не потрібна косметика!

Природа нагородила людину гармонією рис, і найменше її порушення жорстоко мстить за це. Скажімо, світловолоса, ясноока дівчина невміло малює собі чорними дугами брови або вищипує їх в тоненьку ниточку, наліплює на вії товстий шар туші. І ніжне личко її враз стає грубим, чужим. Але дівчина не зважає на це. Вона накладає навколо очей ще й «тіні» — голубі, синюваті, зелені. І лице спотворюється ще більше. Насинені повіки, важкі чорні вії роблять його вульгарним, а брудні тіні під очима — старим, стомленим.

Наївна, смішна, але задоволена, носить дівчина на своєму лиці маску — відбиток чужого способу життя. Робить вона це, обдурена модою, когось невміло наслідуючи.

Збираючись на урочистий вечір, дівчина приходить у перукарню, але як їй причесатися, не знає. Вибирає зразок зачіски явно не свого стилю, зате модний. Майстрові нерідко це байдуже, і він робить зачіску невідомо до чийого лица, тільки не до її власного. Пропадає блиск,

шовковистість волосся, разом з ними щезає і ніжність лиця, чарівна незайманість юності.

Тим часом зачісок має бути стільки, скільки облич. Одне волосся від природи в'ється, інше пряме. Одним обличчям пасують кучері, інші потребують зачіски зовсім гладенької. Цю природність треба зберігати. Дуже практична коротка зачіска. Дівчина сама може робити і «холодну» укладку, яка дуже природна і пасує багатьом.

Пудра, губна помада, фарба для вій молодим дівчатам потрібні лише для того, щоб тонко підкреслити переваги своєї вроди. Однак не беріться перед дзеркалом «робити обличчя», поки не визначили, що в ньому підкреслити, а що приховати. У цьому вам допоможуть поради косметологів. Наведемо кілька з них.

Повне обличчя видаватиметься вужчим, якщо припудрити щоки темною пудрою, а підборіддя — світлою, чотирикутне — заокруглиться, якщо припудрити темною відстань од вух до підборіддя.

Серцеподібне лице гримують так: темною пудрою припудрюють лоб, скроні, підборіддя, а ліворуч і праворуч од підборіддя — світлішою. Рум'яна допоможуть зменшити вилиці. На вузьку нижню губу накладають товстий шар помади.

Довгасте й вузьке лице стане ніби трохи ширше, якщо зовнішню частину щік і скроні припудрити світлою, а підборіддя — темнішою пудрою. Якщо підборіддя маленьке, його треба припудрити світлою пудрою.

На короткий ніс згори (по довжині) кладуть пудру світлу, а збоку — темну. На верхню губу накладають помади більше, ніж на нижню.

Довгий ніс «покоротшає», якщо верхню й нижню його частини припудрити темнішою пудрою.

Якщо обличчя вилицювате, щоки припудрюють темнішою пудрою, а западинки — світлішою.

Колір пудри треба вибирати залежно від тону шкіри. Взимку відтінок обличчя має бути світліший, влітку —

темніший. Дівчата загалом ретельно пудрять тільки ніс і щоки. Щоб не було великої різниці між кольором обличчя і шиї — припудріть і її.

Підрум'янювати лице теж треба переважно ввечері, коли воно видається надто блідим.

Губна помада має відповідати кольору лица, волосся й одягу. Блондинкам пасує світло-рожева помада, шатенкам і брюнеткам — темно-рожева, коралово-червона, рудим — коричнево-рожева. Кольори губної помади диктує мода, але не можна забувати про свою індивідуальність, тон одягу.

Якщо вас не влаштовує форма ваших губ, її злегка можна поправити тонкими, вивіреними мазками помади. Так, рот видаватиметься меншим, якщо лишити незакрашеними його кутики. Коли нижня губа дуже вирізняється, її фарбують менше, а верхню більше, щоб перенести акцент на неї. В такий же спосіб тонкі губи можна зробити трохи повнішими і навпаки. Головне, щоб ці «хитрощі» були непомітні для стороннього ока.

Будьте обережні з помадою: вона не повинна розповзатися на губах, попадати на щоки та зуби, залишати сліди на чашках, шматках надкушеного хліба, на фруктах. Не користуйтеся чужою губною помадою і не позичайте іншим свою.

Фарба для вій і повік також має відповідати кольору обличчя. Чорною тушшю фарбують вій брюнетки, коричневою — блондинки.

Колір лаку для нігтів залежить від моди, а його правильний вибір — від вашого смаку. Насамперед він повинен гармоніювати з тоном губної помади і одягу.

Фарбувати нігті постійно не слід. Вони повинні дихати, а тому їм час від часу треба давати відпочити від лаку. Тоді, може, і виявиться, що акуратно обрізані, підпиляні, чисті нігті мають привабливіший вигляд, ніж невміло розмальовані лаком.

Парфумами слід користуватися так, щоб линув

ледь відчутний аромат. Замолоду треба навчитися визначати, які марки відомих духів відповідають вашому типу характеру, зовнішності і смаку, щоб у магазинах не приношуватися в сумніві до кожного флакона. Відомо, що тендітній блондинці пасують легкі, ніжні парфуми, смаглявій, енергійній дівчині — з сильним, гострим запахом, дівчатам веселої, грайливої вдачі — духи з освіжаючим ароматом весняних квітів.

Правильне користування косметикою свідчить про рівень культури людини.

А ЩО У ВАШОМУ ГАРДЕРОБІ, ЮНАЧЕ? Юнакам пасує одяг спортивного крою. Його переваги: чіткість ліній, виразність форми, а головне — практичність: він не сковує рухів. Такий одяг шиють з недорогих, не дуже яскравих, але цупких матеріалів. Однотонні ситцеві, льняні сорочки, джинсові штани, вельветові піджаки, куртки розмаїтих фасонів — основний одяг буднів.

Сьогодні кожен юнак добре орієнтується, що треба надівати на роботу, на прогулянку, а що в гості чи в театр, і намагається одягатись із смаком, так, щоб костюм сприяв якнайповнішому виявленню особистості. Оскільки чоловічі костюми шиють з дорожчих тканин, ніж жіночі, вони довше служать, тому й вибір їх треба добре обміркувати.

Тож спробуємо скласти приблизні намітки того, як треба одягатися. Почнемо з костюма на щодень. Він має бути з не дуже дорогої матерії, краще темного тону, гладкої, картатої чи в смужку. Потрібен і вихідний костюм, призначений для участі в урочистих заходах. Він має бути більш строгий, глибокого темною тону. Якщо обидва костюми вміло дібрати за кольором, то в деяких випадках їх можна комбінувати один з одним, від чого ваш гардероб тільки виграє.

Такі ж комбіновані костюми, у яких штани і піджак підрізняються кольором і візерунком, але гармонійно доповнюють одне одного, можна носити і на роботу.

Наприклад, до картатого чи в смужку піджака пасують однотонні штани і навпаки.

Восени і взимку дуже зручні різних фасонів куртки з штучних чи натуральних матеріалів, берети, кепки, плетені шапочки. Хоч би яка була мода, для цієї пори краще добирати короткі, а не довгі пальта, дублянки, темного тону штани. Носити взимку світлі штани під чорним пальтом, може, й оригінально, але претензійно. Крикливий одяг на чоловікові позбавляє його зовнішність дуже важливої ознаки — мужності.

Для літа бажано мати легкий костюм з тонкої тканини — світлої, темної, однотонної або з візерунком, залежно від того, якого забарвлення у вас сорочки і взуття. Можна надівати світлі штани з розмаїтими сорочками, светрами, безрукавками. Правда, у поважних установах заведено носити костюм.

На вибір тону костюма впливає не тільки пора року, а й година дня, стан погоди. В літній сонячний день він може бути світлий, увечері, в осінню негоду, взимку — темний.

Чорний костюм надівають в урочистих та інших особливих випадках — при врученні диплома, нагороди, на концерт симфонічної музики, а також на похорон. Як доповнення до нього треба мати білу сорочку, чорні туфлі, а для жалобного вбрання — ще й чорні галстук і шкарпетки.

Важливий елемент комбінованого костюма — піджак. Добираючи його, керуйтесь, крім моди, власним смаком, міркуваннями практичності, місцевими звичаями, зважайте і на свій зріст. Високим на зріст більше пасуватиме довгий піджак, а низьким — короткий.

Добираючи штани, звертайте увагу на те, щоб вони не були короткі і тонально відповідали більшості ваших піджаків, сорочок, пальт. З джинсами, вельветовими штаньми добре гармонують спортивні сорочки, светри. Темні однотонні шерстяні штани — майже уні-

версальні, вони годяться на всі випадки життя. Смугасті штани, що скидаються на піжамні,— ознака поганого смаку.

Усталену форму костюма не можна порушувати, щоб не видаватися смішним. Що, наприклад, годиться тримати в зовнішній нагрудній кишені піджака? На це просте запитання не кожен правильно відповість. Справді, як часто ми носимо в ній ручки, олівці, гребінець, перетворюючи свої груди на виставку канцприладдя чи перукарського інструменту. Все це треба сховати у внутрішні кишені. З зовнішньої нагрудної кишені піджака може визирати ріжок білої хусточки, та й то в урочистих випадках.

В костюмі найменша дрібниця може зіпсувати всю гармонію, тому треба особливо ретельно добирати необхідні доповнення до нього. На першому місці тут сорочка і галстук. Вони урізноманітнюють ваше вбрання. Можна вважати, що у вас стільки костюмів, скільки сорочок і галстуків. Усі вони повинні гармоніювати по тону між собою і з кожним костюмом.

Біла сорочка пасує до будь-якого костюма, надає йому урочистого вигляду. Правда, нинішня мода допускає і різні комбінації: і костюм, і сорочка можуть бути з одноманітної матерії чи з візерунком. Краще, коли костюм і сорочка контрастують: чим темніший костюм, тим світліша сорочка.

З вечірнім костюмом не носять спортивних сорочок.

Душного літнього вечора не обов'язково йти до театру, на концерт у чорному костюмі. Він може бути і ясного кольору.

Багато важить у костюмі галстук. Він надає костюму елегантності, часом яскравіше підкреслює індивідуальність свого власника, відбиває його настрій, аніж сорочка чи піджак. Якщо у вас два-три костюми, стільки ж окремих піджаків, вдосталь однотонних сорочок, то

зовсім непогано до кожної з цих речей пов'язувати інший галстук.

До однотонної, світлої сорочки пасують будь-які галстуки: однотонні, картаті, в горошину, з дрібним узором. А ось до яскравої, смугастої чи картатої сорочки — тільки однотонний галстук, який має приглушати її барви. Надто крикливий галстук не свідчить про гарний смак. Плетений, синтетичний галстук годиться тільки до спортивного костюма.

Галстук лише тоді є прикрасою, коли він правильно пов'язаний і його кінець не звисає нижче пояса. Не заведено також, щоб візерунок тканини костюма і краватки повторювався. Галстуки-метелики доречні тільки в урочистих випадках.

До простих і практичних сорочок яскравих барв, картатих і в смужку, які носять улітку навипуск, галстук не потрібен.

Тепер входять у моду традиційні українські вишиванки і російські косоворотки — ситцеві чи лляні.

До костюма добирають і відповідного кольору шкарпетки. Наприклад, до коричневого костюма — з коричневим візерунком, до чорного — з сірим або чорним. Юнак у білих штанах і червоних, жовтих або зелених шкарпетках має екстравагантний вигляд. Шкарпетки є перехідною ланкою від кольору костюма до кольору взуття.

Влітку юнаки носять сандалі. Але на урочисту зустріч чи вечір усе ж бажано взувати традиційні туфлі. Недбалим їх добром теж можна зіпсувати враження від найкращого костюма. Тож до вечірнього костюма добирайте взуття чорного і темно-коричневого кольору. Чорні туфлі гармонують і з коричневим або синім костюмом. До світлого, комбінованого одягу годяться й світло-коричневі туфлі. На танці взувають туфлі на шкіряній підошві. Черевики на товстій підошві, спортивне взуття

відповідають тільки спортивному або робочому, а не вихідному одягу.

Як носити взуття? Швець Буліка з роману Н. Думбадзе «Закон вічності» розпізнавав вдачу своїх клієнтів по тому, як вони стоптують взуття. Туфлі порядної людини, запевняв він, добре доглянуті і стерті рівномірно. У самовпевненого зарозумільця різко збиті каблукі і майже неушкоджені носки. У підлабузника, навпаки, каблукі майже цілі, зате стерті носки. А якщо білосніжного морозного ранку до вас приходить громадянин у забрьоханих «торішною» грязюкою черевиках з продавленими задниками й викривленими каблуками, то знайте — з власником їх про естетичні смаки годі говорити...

Пам'ятайте: взуття має гарний вигляд тільки тоді, коли воно чисте, доглянуте, не стоптане. Черевики треба добирати так, щоб вони були надійні, теплі, практичні, гармоніювали б з костюмом і пальтом.

Плащів бажано мати два — для буднів і для свят. Один з них, щоправда, з успіхом може замінити модна синтетична, замшева чи шкіряна куртка. Так само і і пальта. Одне — з легкої світлої тканини і такого фасону, щоб його зручно було носити щодень. Друге — темнішого тону — прислужиться для урочистих подій. Взимку юнакам до лица теплі куртки з штучного хутра.

Раніше комплект чоловічого осіннього чи зимового одягу був немислимий без капелюха і рукавиць. Тепер деякі юнаки, наслідуючи моду і водночас ризикуючи застудитись, навіть взимку ходять без головного убору. Але є такі, що носять капелюх.

Інша річ, що одному він до лица, а іншому ні. Якщо у вас довге обличчя, купуйте капелюх з низьким наголовком. Кругловидим пасує високий капелюх з опущеними крисами. Капелюх з вузькими крисами особливо до лица людям невисокого зросту.

СВОЕРІДНИМ «ГОРОСКОПОМ ЕЛЕГАНТНОСТІ» МОЖЕ БУТИ ТАКА ТАБЛИЦЯ:

Тон костюма	Сорочка	Галстук	Туфлі	Шкарпетки	Кепелюх
сірий	біла, кремова, світло-голуба, рожева	будь-якого кольору	сірі, чорні, коричневі	у тон галстука	у тон костюма
темно-сірий	біла, кремова, світло-рожева	смугастий, червоно-чорний	чорні, темно-сірі	чорні з синім	темно-сірий, чорний
темно-голубий	біла, кремова, світло-голуба	у сіру, синю, бордову смужку	чорні, темно-коричневі	сірі, бордові, смужку	у тон костюма
темно-синій	біла	у білу, голубу, червону смужку, темно-бордовий	чорні	темно-голубі, темно-бордові	чорний, темно-синій
темно-зелений	кремова, світло-рожева, бежева	у коричневу, червону і зелену смужку	темно-коричневі	коричневі з зеленим	зелений
бежевий	світло-голуба, рожева	темно-голубий, зелений	світло-коричневі	голубі з зеленим	бежевий, світло-сірий
світло-коричневий	біла, рожева, кремова	зелений, бордовий, червоно-чорний	світло-і темно-коричневі	бордові з зеленим	зелений
темно-коричневий	біла, світло-рожева, бежева	червоно-чорний в зелену і коричневу смужку	коричневі	світло-коричневі, бордові	коричневий
чорний	біла	сірно-сірий, червоно-чорний	чорні	чорні, темно-фіолетові	сіро-чорний

Юнаки носять тепер здебільшого спортивні шапочки — вони пасують до курток або спортивного костюма.

Рукавиці теж неодмінний елемент осіннього і зимового вбрання. Втім, восени рідко якого чоловіка можна побачити в тонких матер'яних рукавицях. А дарма. Правила доброго тону вимагають: якщо ви наділи капелюха, плащ або пальто, то повинні надіти й рукавиці, а не ховати посинілі від холоду руки в рукави чи кишені.

Одяг — зовнішня форма, що засвідчує наш культурний рівень. Вбрання говорить про смак людини, а смак — про її внутрішній світ.

Ось кілька порад, як уникнути несмаку в одязі. Насамперед не можна допускати, щоб якась одна деталь різко вирізнялась у вашому одязі, дисгармоніювала з іншими його частинами. Про того, хто полюбляє дуже яскраві, крикливі галстуки, іронічно кажуть, що не він господар галстука, а галстук його господар.

Не можна носити червону куртку, зелені штани, синій капелюх, білі шкарпетки і оранжеві туфлі. Така людина схожа на папугу. Так само не годиться змішувати одяг різного стилю. Дивним видавалося б, коли б до форменої шинелі надівали капелюха, до спортивної сорочки — галстук-метелик.

Юнак, котрий дорожить своєю репутацією, не буде виставляти на вулиці напоказ свої підтяжки, навіть якщо вони дуже модні. Такий же несмак — надівати товстий шарф під піджак.

Іти на прогулянку з дівчиною чи другом теж треба у відповідному одязі. Негарно, коли на одному вечірній костюм, а на другому — робочий.

Юнакові не рекомендується користуватися парфумами. Після гоління можна освіжити щоки чоловічим одеколоном, бажано з ледь чутним запахом.

Чоловічий носовик за розміром більший і за оздобленням простіший від жіночого. Носять його в кишені

штанів. Піт витирають, злегка прикладаючи хусточку до лица.

Одяг у нас, певна річ, не творить людину. Але він багато каже про неї. Бувають розумні, обдаровані юнаки, але неохайні. Бувають обмежені, зате вишукано вдягнені. Часом трапляються й такі, що за елегантною зовнішністю маскують душевну порожнечу і потворність. А все ж, погодьтеся, зовсім не погано, якщо розумний, щирий, вродливий юнак уміє із смаком одягнутися.

СПОРТИВНИЙ ОДЯГ. Він легкий, міцний, практичний, оберігає тіло від перегріву і холоду. Користуються ним усі — і дівчата, і хлопці під час занять спортом, відпочинку, роботи.

Вибір відповідного костюма залежить від його призначення. Так, для відпочинку в сонячний літній день на пляжі треба мати костюм для загоряння і купання, найкраще — з тонких бавовняних і шерстяних тканин, які швидко висихають, пропускають ультрафіолетові промені.

Струнким дівчатам пасує яскравий купальник. Колір його має гармоніювати з тоном шкіри і волосся. Повним дівчатам більше годиться темний купальник. Світлий робить фігуру ще повнішою. Слід декому нагадати: купальник призначений тільки для пляжу, ходити в ньому по селу чи по місту непристойно.

Одяг для туристських походів та екскурсій на природу повинен бути простим, практичним і легким. Найчастіше це тонкі шерстяні спортивні костюми, які добре пропускають повітря, не дуже мнуться і легко чистяться.

У поході дівчата можуть надіти також спортивні штани або широку спідницю з блузкою і светром, а поверх них — штормівку. В спеку в таких випадках зручні шорти. Старшим і повним вони не рекомендуються.

У похід юнаки вирушають, як правило, у спортивних костюмах або шортах, футболках, светрах, куртках чи штормівках — залежно від погоди та пори року. На голові — спортивні шапочки.

Взуття для туристських походів теж спортивне — кеди, кросовки, альпіністські черевики. Вибирати їх треба особливо старанно, бо від них чи не найбільше залежить успіх походу.

Холодної пори року в похід беруть теплий спортивний костюм, светри, теплу білизну, плетені шкарпетки, шарфи, рукавиці. Не годиться одяг грубий, важкий, що сковує рухи. У шубах та валянках далеко не зайдеш. Кумедний вигляд має і той, хто вдягається в дорогу, немов на свято або на вечір танців.

Для катання на ковзанах дівчата надівають елегантні штани, яскраві светри, в'язані шапочки і рукавиці. Відповідно одягаються і юнаки.

Та найяскравіше вбрання пасує для лижної прогулянки. На тлі білого снігу барвистий одяг особливо ефектний. Головна вимога до нього — не сковувати рухів, не пропускати вітру, оберігати тіло від прохолодження і перегрівання. Здебільшого це спортивні костюми, шерстяні светри, яскраві куртки, різнобарвні шапочки, шарфи, рукавиці, високі шкарпетки, надіті поверх штанів. Лижні черевики ні в якому разі не повинні промокати.

Для автомобільних подорожей юнаки і дівчата добирають одяг простий, але яскравіший від буденного. Тут доречні замшеві комбіновані куртки, спортивні костюми, що не пропускають вітру і пилюки, спортивні шапочки, берети. Якщо ж поїздка пов'язана з теплоходом, подбайте, щоб ваш гардероб для подорожі відповідав кліматичним умовам.

Вас запросили у гості

Що там чувати коло вашої хати?

Народна приказка

КОЛИ, З КИМ І ДО КОГО? Насамперед не треба йти в гості без запрошення. Навіть до близьких знайомих. Якщо ж вас запросили, треба подякувати і конкретно домовитися, коли зручніше прийти. Або тактовно відмовитись.

Якщо ви пообіцяли завітати на певний час, не запізнуйтеся. Ще гірше взагалі не прийти, коли вас чекали. Досить одного такого легковажного кроку, щоб назавжди втратити в очах знайомих репутацію вихованої людини. Тому, коли ви запізнюєтесь або зовсім не можете прийти, повідомте про це знайомих якнайраніше, не зволікаючи до останньої хвилини.

За правилами ввічливості в гості ходять з 12-ї до 20-ї години. Зайве нагадувати, що не можна без попередження приводити з собою «за компанію» своїх знайомих, людей, чужих господарям.

Дзвонити, стукати в двері слід коротко, але так, щоб вас почули. Якщо вам не відчинили, спробуйте дати про себе знати ще раз. Може трапитись, що господарів нема дома — вони змушені були спішно кудись піти. В такому разі не треба шукати їх, — спокійно поверніться додому і згодом з'ясуєте причину непорозуміння.

Уже на ганку, в сніях чи коридорі треба ретельно втерти ноги. Останнім часом у нас стало звичним роззувати гостей ще в коридорі й пропонувати їм стоптани капці різних розмірів. Хоч би як ці господарі берегли свою «мальовану» підлогу чи лакований паркет, робити так неетично і негігієнічно.

Культурні люди повинні делікатно поступитися для

Виделка
має
давню
історію.

Шкірне
виготовлено
з
каші
і
квітки
як
виготовлено
і
каші
і
квітки

І сорщик
в горщик
сриваються,
як сироз
вариться.

Не треба
йти
в
гості
без
запрошення.

добрих гостей чистотою підлоги. Інша річ, якщо гостя з'явиться на гострих «шпильках», які можуть поцупувати фарбу чи лак підлоги,— їй варто перевзутися.

Не несіть до кімнати верхнього одягу, не кладіть його на стілець, а капелюх чи рукавиці на стіл. Не хайтесь спітнілими руками за поліровані меблі, ясну оббивку крісел та дивана, щоб не залишити плям. Якщо вас одразу не запросили сісти, треба трохи постояти на одному місці, не тинятися з кутка в куток, зазираючи в усі щілини та закамарки. «В гостях будь привітливим, а не примітливим»,— кажуть у народі.

Є люди, які так люблять приймати гостей, що охоче вибачать вам дрібні порушення етикету, а є й такі, що зафіксують кожен ваш промах і осудять.

Якщо вас посадили за стіл і хазяйка люб'язно запросила скуштувати, «чим хата багата», то не забувайте, що «в гостях останній починай їсти, а перший переставай». Не можна безцеремонно вимагати від господарів якихось ваших улюблених страв чи напоїв, бо тоді сусіди за столом можуть цілком слушно нагадати вам важливий принцип: «Удома їж, що хочеш, а в гостях, що дадуть».

Буває, вам не подобається музика і танці, що їх пропонують господарі. Не показуйте цього і не псуєте настроїв іншим гостям, яким, може, до вподоби саме така музика.

Пам'ятайте: перше враження, яке ви справите своєю поведінкою, буває найстійкішим.

Без запрошення можна приходити тільки до близьких друзів або рідних. У дні великих народних, революційних свят, на Новий рік «заглядати» до малознайомих людей не рекомендується. Новорічне свято заведено вважати святом сімейним.

Багато важить уміння вибирати час відвідин. Передсвяткові і суботні дні для цього теж не годяться, адже вони пов'язані з підготовкою до свята, прибирання квар-

тири. Уникайте заходити до знайомих якраз під час обіду, цим ви ставите себе у становище непрошеного гостя. Якщо вже трапилось так, що ваші відвідини припали на обідню пору і хазяйка запрошує вас до столу, можна подякувати і відмовитись. Але якщо господарі радо подадуть вам страви, запропонують стілець, примушувати їх довго вмовляти себе теж не годиться.

Одразу ж по обіді прощатися з господарями непристойно але не слід втрачати і відчуття часу. Якщо при вас згадають про важливу роботу, яку негайно треба закінчити, або тайкома поглядатимуть на годинника, значить вам уже пора йти.

Приходячи до рідних та близьких, щоб привітати їх з важливою сімейною подією чи святом, як правило, приносять квіти, дарунки.

Перед від'їздом у далеку дорогу, назавжди або надовго покидаючи рідні місця, обов'язково відвідують друзів та близьких. Вони за будь-яких обставин знайдуть час, щоб провести вас у дорогу. Саме з ними поспішають побачитись і після повернення.

Є ще візити співчуття. Вони, звісно, до приемних не належать. Однак це не означає, що від них слід відмовитись. Людина повинна відвідати своїх рідних та близьких, які захворіли. При цьому треба зважити на режим лікування хворого. Відвідини мають бути короткими, без квітів і дарунків.

Якщо у близьких родичів чи друзів трапилось нещастя, ваш обов'язок відвідати їх і висловити їм співчуття. Зрозуміло, що такі відвідини вимагають великого такту. Недоречно допитуватися про подробиці нещастя, в таких випадках скоріше потрібна ваша допомога, підтримка. Сердечний потиск руки, співчутливі обійми можуть сказати більше, ніж найзворушливіші слова.

ЯК ПОВОДИТИСЬ ЗА СТОЛОМ. Здавна на Україні заведено кликати в гості з нагоди свят чи сімейних урочистостей рідних, друзів, знайомих. Господарі ре-

тельно готуються до такого свята, накривають на стіл, частують гостей. І гості мають знати, як поводитися за столом.

Сидіти за столом треба скромно, але впевнено, ледь нахилившись уперед. Ліктів на стіл не кладіть. Розмовляючи з сусідою праворуч, не повертайтеся спиною до сусіди ліворуч, для цього досить повернути тільки голову.

Руки тримайте далі від обличчя, не поправляйте раз у раз волосся, не тріть лоба, не підпирайте кулаком підборіддя. Покладіть руки на коліна. Це допоможе вам утриматись від зайвих рухів, від бажання смикати скатерть, дзенькати виделкою об кришталевий келих або перевіряти, чи добре нагострений ніж...

Намагаючись не турбувати сусідів, дехто, буває, тягнеться до частування через увесь стіл. Так легко перекинути щось чи замочити край піджака в тарілці з підливою. Щоб цього не сталося, краще попросіть когось із сусідів передати вам блюдо, якщо воно стоїть далеко.

Беріть їжу з основної миски від свого краю, а не з самого дна. Шматок, який випадково накололи виделкою, не кладіть назад на блюдо, а беріть собі. Не накладайте їжу горою на своїй тарілці — це не вважається добрим тоном.

Буває, гість упустив на підлогу виделку або розбив чашку. Він має скромно попросити хазяйку замінити їх. Якщо з тарілки на чисту скатерть випав шматочок страви, треба швиденько підняти його кінцем чистого ножа на тарілку. Якщо він упав під стіл, обережно підніміть, загорніть у паперову салфетку і непомітно попросіть хазяйку викинути.

За столом подбайте про те, щоб не перекинути тарілки з супом на скатерть, не залити самого себе або сусіду. Якщо ж таке трапиться, якнайтактовніше вибачіться перед хазяйкою і потерпілими, допоможіть швидко

і вправно навести порядок без надмірних пояснень мотивів та причин необережності. Інші гості поведуться, ніби нічого й не сталося.

Так само ввічливо поведіться за столом, коли в їжі вам попадеться щось стороннє. Хоч як вам неприємно — не фіксуйте на цьому уваги гостей. Непомітно приберіть з очей непотріб і продовжуйте їсти або попросіть хазяйку замінити страву. Але ні в якому разі не псуйте настрою іншим гостям.

Якось із страв вам не подобається. Не слід просто-рікувати, що від такої страви у вас болить живіт або що лікарі не рекомендують вам її вживати. Можна пропустити цю страву, не пояснюючи причин, чомно подякувавши хазяйці за припрошування. З свого боку господарі нікого не примушують силоміць їсти.

У гостях кожен прагне справити враження вихованої людини. Їсть дуже спокійно, стримано, не обганяє і не відстає від інших — кладе в рот їжу повільно, невеликими порціями. Жує, не роззявляючи рота, не плямкає губами, не робить болісних гримас, коли ковтає.

У гостях уникайте робити те, що може викликати в інших відчуття відрази. Дуже неприємно, коли людина за столом витирає губи руками, колупається в зубах, голосно сякається...

Некрасиво, коли на тарілці навалено й розмазано залишки їжі. Гуляш перемішаний з салатом, рибними кістками, розчавленими ягодами.

Господарям не подобається, коли гості залишають їжу на тарілках. Отже, страви були несмачні, зіпсовано стільки продуктів, які тепер доведеться викинути. Цього не станеться, якщо кожен накладатиме собі на тарілку стільки, скільки може з'їсти. Одне слово, бажано, щоб після їди тарілка була порожня.

Це не означає, що треба переїдати, щоб догодити господарям. Їсти треба відповідно до потреби і вимог пристойності.

ЛОЖКА, ВИДЕЛКА І НІЖ. Як тримати ложку, здається, кожен знає. До рота її підносять не боком, а трохи навскіс, лівою частиною переднього краю. Супу ложкою набирають стільки, щоб донести його, не проливши, до рота. Якщо під випуклою частиною ложки утворюється краплина, треба легенько стерти її об край тарілки. Підхоплювати її шматочком хліба в гостях не рекомендується.

Суп з тарілки набирайте ложкою в напрямку до себе. Негарно дути на суп або мішати його ложкою, щоб охолодити. Краще почекати, доки він сам охолоне.

Виделку тримають не так, як ложку. Коли їдять самою виделкою, її держать у правій руці, коли одночасно користуються ще й ножем, то в лівій. Ручки ножа і виделки впираються в долоні. Тримають їх легко, невимушено, не затискаючи. Кінець указівного пальця лежить на стику ручки і леза ножа. Так само тримають виделку, випуклістю догори.

Ножем не їдять. Ним тільки нарізають м'ясо або інші тверді страви і накладають їжу на виделку. Навіть якщо м'ясо тверде, не слід налягати на ніж, застосовувати силу, треба діяти ним легко і впевнено. Усе м'ясо одразу не крають, а щоразу рухом леза ножа до себе відрізають невеликі шматочки. Поки пережовують їжу, руки відпочивають на столі, а кінці виделки і ножа лежать на тарілці. Закінчивши їсти, кладуть виделку і ніж не біля тарілки, бо можна забруднити скатерть, а на тарілку паралельно, ручками праворуч.

Такі страви, як гуляш, рагу, котлети, сирники їдять без ножа самою виделкою, тримаючи її в правій руці і при потребі допомагаючи собі шматочком хліба. Видавалося б претензійно, якби, скажімо, сирник чи омлет розрізали ножем, тоді як їх легко подрібнити ребром виделки.

Яким же ножем і виделкою починати їсти? Скільки б їх не було на столі, починати треба з прибора, який

лежить найдалі від вашої тарілки. До наступних страв послідовно беруть ножі й виделки, що ближче до тарілки.

САЛФЕТКА. Побачивши на столі перед собою білу накрохмалену салфетку, дехто часом почуває себе непевнено і уникає користуватися нею.

Тим часом салфетку слід обережно розгорнути і покласти собі на коліна. Витирати потім нею губи вже не можна. Для цього використовують паперові салфетки, які повинні бути на столі. Перед тим як вийти з-за столу, матер'яну салфетку треба покласти з правого боку тарілки так, щоб вона не потрапила в тарілку і не впала на підлогу.

Витерши паперовою салфеткою губи й пальці, її кладуть на свою тарілку.

Було б украй невиховано критикувати за столом чагування гостей і тих, хто їх обслуговує. Негарно скептично стежити за тим, хто скільки їсть або як тримає ложку, ніж, виделку. Якщо вам у гостей не подобається, не псуйте настрої іншим, ввічливо попрощайтеся з господарями та й ідіть собі.

ЧИ ВМІЄТЕ ВИ ЇСТИ? Запитання зовсім не риторичне. Не всі ті, хто за столом бездоганно користується ложкою, виделкою і ножом, уміють правильно їсти.

Дехто й нині йде в гості тільки для того, щоб смачно попоїсти. До речі, саме так поводитися герої сатиричної повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Пан Халявський». Пригадуєте, як гості пана Халявського ще до початку обіду випивали по три чарки горілки, відтак їли борщі дивовижних сортів, серед яких були борщ з яловичиною, борщ із свининою, борщ з гусаком і навіть борщі гетьмана Скоропадського та колишнього польського короля Собеського. Перед другою переміною столу знову пили, попускали свої пояси і заходилися коло супів таких самих дивовижних сортів, як і борщі. М'ясо розрізали на тарілках ножами, але їли руками, бо виде-

лок не було. А пан Халявський усе припрошував, примовляючи сумним голосом, що, мабуть, він чимось прогнівив дорогих гостей, що ті ображають його, бо в рот нічого не беруть. Гості кречали, сопіли, важко дихали, силкуючись з'їсти накладені їм на тарілки гори закуски, щоб не образити господаря. Під час третьої переміни столу гості знімали з себе пояси, ілі і пили, доки вже не могли ні встати, ні слова вимовити...

Ми навели цей приклад недаремно. Адже й тепер є люди, які часом уподібнюються гостям пана Халявського. Вміння харчуватись якимсь непомітно перейшло з сфери побутово-кулінарної в сферу моральну. Справді, чи можна назвати культурним молодого товстуна, який вранці, задихаючись і обливаючись потом, ледве долає невелику загалом відстань з дому до місця роботи? На перший погляд здається, що особиста культура і вага тіла не мають між собою ніякого зв'язку. Однак ми вже знаємо: людина у зрілому віці здебільшого має такий зовнішній вигляд, який відповідає її внутрішній культурі.

Молодь, а надто дівчата, чутливо вловлює це і в боротьбі з ожирінням легко впадає в протилежну крайність — захоплюється сумнівною модою на дієти. Досить згадати вегетаріанців, «сироїдів» або тих, хто, прибравши філософського вигляду, харчується самими кульбабами.

Рослинна їжа дуже корисна, багата на вітаміни, але в ній бракує білків, без яких організм, тим більше молодий, який потребує білків тваринного походження, не може правильно функціонувати.

Академік І. П. Павлов надавав великого значення правильному харчуванню людини і застерігав: «Якщо надмірне й виняткове захоплення їжею є тваринність, то й погордлива зневага до їжі є нерозумність, а істина тут, як і скрізь, пролягає посередині...»

ЩО ЯК ІДЯТЬ. «У мене так: хоч рак, та на тарілці,

хоч куліш, та на виделці», — говорить народна мудрість. Справді, важливо не тільки те, що подають на стіл, але і як. У цьому теж виявляється культура, як, між іншим, і в умінні їсти ту чи іншу страву. Тут також є певні правила, і деякі з них треба знати неодмінно.

Український борщ. Борщем наповнюють тільки заглиблення тарілки. У правильно звареному борщі не повинно бути великих шматків м'яса, картоплі чи капусти, яких не можна відразу покласти в рот. Але якщо вже такі шматки трапляються, треба їх обережно подрібнити ложкою. Борщ їдять з хлібом або з пампушками — булочками, присмаченими товченим часником з олією.

Бульйон подають у чашках і їдять ложкою. В кафе, пірижкових обходяться без ложки і часто випивають бульйон, як каву. В гостях так робити не слід.

Як їсти суп чи борщ, коли в тарілці його залишилося кілька ложок? На це є така жартівлива відповідь: якщо вам скатертину дорожча від костюма, знайдіть тарілку лівою рукою трохи до себе, коли ж костюм дорожчий од скатерті, — то від себе.

Хліб, булку з спільної тарілки беруть рукою, а не виделкою, ті шматки, що лежать ближче. Перебирати їх, вишукувати кращі негарно. Якщо окрайці хліба чи булки великі, їх їдять, відламуючи менші шматки. Бутерброди, пироги розрізають ножем. Пірижки тримають пальцями.

М'ясні страви їдять з допомогою ножа і виделки, за винятком котлет, битків, біфштексів, які можна подрібнити виделкою. Якщо у м'ясі є кістка, притримайте шматочок виделкою і ножем відділіть кістку й відсуньте її на край тарілки. Лише після цього поступово відризьте від м'яса ножем шматочок за шматочком з ближчого краю.

Птицю їдять так само, як і м'ясо: ножем обережно відділяють кістки. Щоправда, за сімейним столом і

в дружній компанії можна лівою рукою брати шматок, наприклад, гусячої лапи за кістку і їсти. Але в гостях робити так не бажано, навіть якщо м'ясо не вдалося відокремити від кістки з допомогою ножа і виделки. Маленькі кісточки, що попали в рот, слід непомітно виплюнути на виделку і покласти на край своєї тарілки.

Ковбаси, шинка, сало в кожній українській родині популярні не менше, ніж борщ і вареники в сметані. Їх нарізають тонкими шматочками, і кожен накладає на свою тарілку виделкою, що подається разом із спільною тарілкою.

Великі шматки сала чи шинки можна подрібнювати ножем і їсти з допомогою виделки. Так само за столом їдять сосиски і сардельки. Правда, під час народних гулянь і в походах їх можна їсти і просто з рук.

Салати призначені як доповнення до м'ясних страв. Їх накладають окремо ложкою із спільної тарілки в маленькі тарілочкі і їдять з допомогою виделки. Ножем або шматочком хліба в правій руці можна допомагати собі накладати салат на виделку. Цілу редиску беруть руками.

Картоплю і овочі подрібнюють ребром виделки, як і іншу м'яку їжу. Ножем користуються, щоб почистити картоплю, зварену «в мундирах». Картоплину беруть на виделку в ліву руку, ніж — у праву. Але подавати гостям багато картоплі «в мундирах» не варто, бо, поки вони почистять її, стіл утратить святковий вигляд і інші страви захолонуть.

Рис, макарони, пельмені, омлет їдять з допомогою виделки, яку тримають у правій руці. Ножем користуються лише для того, щоб накладати їжу на виделку. Кашу їдять ложкою. Як їсти українські вареники, мабуть, нікому пояснювати не треба.

Рибу споживають з допомогою спеціального ножа і тризубої виделки. Спершу знімають шкіру і відокремлюють м'ясо від кісток з одного боку. З'ївши його, пере-

вертають рибу на другий бік і повторюють усе ще раз. Якщо хребет риби залишиться цілим — значить ви мастак їсти рибу. Можна при цьому користуватися двома виделками чи й однією, тримаючи її у правій руці й допомагаючи шматком хліба в лівій. Кісточку, яка вколола вас у піднебіння, не випльовують зневажливо на тарілку, щоб не зіпсувати апетиту сусідам за столом. Якщо кісточка застрягла між зубами, її можна вийняти пальцями, прикривши рот долонею.

Як їсти яйця? Славнозвісний Гуллівер у країні ліліпутів став очевидцем і учасником війни, що вибухнула, здавалося б, через дурницю-суперечку про те, з якого кінця починати їсти яйце — з тупого чи гострого. Нам така війна не загрожує. Яйця, зварені некруто, легко розбивають з будь-якого кінця і до половини очищають від шкаралупи. Потім ложкою обережно вибирають білок і жовток. Круто зварені яйця звичайно подають очищеними і розрізаними вздовж надвоє. Якщо ж вони в шкаралупі, то їх чистять на тарілці, розрізають ножом і їдять за допомогою виделки.

Яечню з ковбасою подрібнюють виделкою, яку тримають у правій руці, допомагаючи собі при потребі шматочком хліба. Яечню з цільними рідкими жовтками їдять ложкою.

Масло і сир подають до столу готовими до споживання. Шматочок масла окремим ножом кладуть на край своєї тарілки, тоді беруть скибку булки, своїм ножом намазують на неї масло і накривають тонким пластівцем сиру.

Компотів з фруктів подають у чашках або склянках на тарілочках і з чайною ложкою. Кісточки з фруктів обережно підхоплюють ложкою і кладуть на тарілочку. Після того компот із склянки можна випити.

Фрукти в гостях без ножа не їдять, хоч би як вони були ретельно помиті. Яблука і груші очищають від шкірки, розрізають на кілька частин, видаляють серце-

вину і їдять по шматочку. Апельсини чистять ножем, а мандарини — руками. Сливи, абрикоси розламують пальцями навпіл і виймають кісточку. Щоб розламати персик, його треба навколо надрізати ножем. Виноград не їдять з грона, а беруть в одну руку, а другою відривають ягоди. Кісточки обережно випльовують на долоню і перекладають на тарілочку. Вишні, черешні та інші ягоди з кісточками їдять, як виноград.

Малину, полуницю, смородину накладають на тарілочку, посипають цукром і їдять ложкою. Свіжі полуниці беруть пальцями за черенок і губами відривають ягоду від зелені. У банана надрізають вершок, щоб зручно було зняти з нього шкіру, і їдять, тримаючи його в руці. Дині і кавуни, нарізані товстими скибами, беруть із спільної тарілки на свою, кладуть плазом, подрібнюють ножем або чайною ложкою і їдять. Горіхи ніколи не розколюють зубами, для цього є спеціальні щипці-лускачі. Ядро виймають із шкаралупи пальцями і кладуть у рот.

На закінчення звичайно подають чорну каву, чай, соки, а до них — торт, печиво, морозиво — хто що любить. Цукор до чаю чи кави кладуть окремою ложкою, а не своєю. Грудку цукру не слід силоміць подрібнювати у склянці чи чашці — краще почекати, доки вона сама розчиниться. Каву не п'ють з ложечки — її треба покласти на тарілочку поруч з чашкою.

Якщо ви сидите у кріслі на певній відстані від стола, тарілочку краще тримати лівою рукою на рівні грудей, а чашку — правою трохи вище. Порожню чашку ставите на тарілочку, потім на стіл. Коли доливають гарячий чай, ложку можна залишати у склянці, але з чашки її виймають неодмінно.

Шматок торта кладуть на свою тарілку окремою лопаткою і їдять з допомогою чайної ложки. Так само споживають і тістечко, пудинг, морозиво. Тверде печиво, яке легко кришиться, можна по шматочку відла-

мувати рукою. Булочки їдять, як пиріжки. Цукерки беруть пальцями, кладуть на свою тарілку, потім розгортають.

Може трапитись, що в гостях вам подадуть страву, якої ви раніше не їли. Подивіться, як її споживають інші гості, непомітно порадьтеся із знайомими. Не буде порушенням етикету, якщо ви звернетесь і до господині з запитанням, з чого приготовлено страву і як правильно її їсти. Так само слід робити, коли вам запропонують незнайомий столовий прибор.

БЕСІДА ЗА СТОЛОМ. Святковий стіл прикрашає невимушена, цікава й дотепна бесіда. Ввічливі гості розмовляють врівноважено, не галасують, не перебивають одне одного.

Для жвавої бесіди добре використовувати перерви, танцювальні паузи, не забуваючи про те, що настрої гостини має бути спокійний і прийнятний. А тому за святковим столом не заведено обговорювати складні проблеми, загітати гарячі суперечки. Не слід торкатися інтимних таємниць присутніх, підраховувати вголос ціну наїдків, допитуватись у господарів, де вони їх дістали...

За столом треба розмовляти не тільки з своїми сусідами, а й з іншими, підтримуючи спільну бесіду. Розмовляючи, не торкайте співбесідника за руку, плече, гудзика, намагаючись таким чином заволодити його увагою. Не дивіться раз по раз на годинника. Називайте людей по імені, а не «він», «вона», «он той». Якщо ви забули ім'я вашого співрозмовника, чемно перепитайте ще раз.

За святковим столом ми любимо співати. Досить похвальний звичай. Однак співати треба гарно, злагоджено й не дуже голосно, щоб не турбувати сусідів.

СИГАРЕТА АБО ЗДОРОВ'Я. Наука давно довела, що куріння шкідливе для здоров'я. З цим легко погоджуються ті, хто не курить.

Зовсім іншої думки дотримуються курці. За даними

досліджень соціологів, 85 процентів тих, що багато курять, вважають застереження вчених перебільшеними.

Виявляється, чим людина більше курить, тим вона більше схильна вперто захищати свою звичку. Ті ж, хто не переносить тютюнового диму, змушені миритися з цією звичкою та ще й придумувати для курців правила доброго тону.

Чим виказує себе погано вихований курець? Він курить, не питаючи дозволу, дома, на роботі, в громадських місцях, на вулиці і кидає недокурки на тротуар, у куток кімнати чи коридора...

Оскільки дим сигарети шкідливий, від куріння слід утримуватись у чужій квартирі, на роботі, в інших закритих приміщеннях.

Не можна курити і там, де перебувають жінки, діти і хворі. Категорично заборонено курити в кафе, їдальнях, лікарнях, театрах, бібліотеках.

У присутності жінки можна закурити тільки з її дозволу. Але якщо ви не впевнені у щирості її згоди, краще взагалі не закурюйте. Прогулюватися з дівчиною під руку, тримаючи сигарету в зубах, вершина невихованості.

На вільному повітрі можна курити лише в затишних куточках, наприклад, сидячи на лаві в парку чи сквері, на веранді чи балконі.

В гостях у некурця не викладайте демонстративно пачку сигарет на стіл з явним наміром упоратися з нею якнайшвидше. Якщо господар не дасть згоди курити, не можна ображатися, а краще вийти з сигаретою в коридор, на балкон чи подвір'я, пам'ятаючи про те, що запахи диму залишається у невеликій квартирі довго.

Лише невихована людина постійно випрошує курити в інших. «Кожен курець, май свій тютюнець», — можуть зробити вам зауваження друзі і знайомі. Запропоновану сигарету тут же закурюють.

Вогонь звичайно дає той, хто почастивав сигаретою. Правда, ніхто не образиться, якщо ви із вдячністю запропонуєте йому вогню. Перш ніж піднести сірник до сигарети, треба дати йому добре розгорітися. Від одного сірника можуть прикурити кілька осіб. Але молодик не повинен дозволяти собі прикурювати у жінки, у старшого за віком і посадою. Навпаки, він має дати прикурити жінці, потім старшій особі, а вже наостанку прикурює сам. Коли немає сірників чи запальнички, можна дати прикурити від своєї сигарети, тримаючи її при цьому в своїй руці.

Використані сірники, попіл, недокурки кидають тільки в попільничку. Запалену сигарету при потребі можна покласти на хвилю на край попільнички, але не на край стола чи підвіконня. Якщо недокурочок, покладений у попільничку, погас, не слід його знову запалювати. Недокурочок гасять у попільничці, щоб не тлів.

В окремих ресторанах, барах, танцювальних залах дозволяється курити. Але й тут треба спитати дозволу в сусідів за столом, а не курити з рукава.

Про вихованість курців, які викидають непогашені недокурки під ноги перехожим, у куток приміщення або з вікон квартири, вагона, машини, в лісі на суху траву, годі казати. Тут уже йдеться про злочинну безвідповідальність, що нерідко завдає великої шкоди суспільній власності і навіть життю громадян.

Непохвально, коли чоловіки курять сигарету за сигаретою. А що вже казати про жінок — їм це тим більше не личить. Дівчина з недокурком, який неестетичний вигляд.

Отож варто порекомендувати дівчатам не захоплюватися курінням, подбати про те, щоб претензійна мода не стала поганою звичкою.

Кілька років тому психологи Московського університету провели опитування серед студентів-хлопців. На запитання, як вони ставляться до дівчини, що курить,

більшість відповіла позитивно. Але на друге запитання — чи хотіли б вони, щоб їхня дружина курила, майже всі відповіли негативно.

Дівчина з сигаретою в губах, особливо на вулиці, у громадських місцях, не викликає захоплення.

Часто від дівчат, які курять, можна почути, що сигарета робить їх розкутішими, незалежнішими, допомагає швидше й простіше зав'язати знайомство. Можливо, це й так... Тоді мимоволі постає запитання: знайомство — з ким? Кого може причарувати така «розкутість» і «незалежність»? Мода на куріння шкідливо відбивається на здоров'ї дівчат — майбутніх матерів.

Усім курцям можна поради́ти курити якнайменше і так, щоб не заважати й не шкодити іншим. А ще найкраще — не курити зовсім.

Знайдіть у собі сили протистояти шкідливій моді чи звичці.

Щоб перестати курити, протягом кількох тижнів різко скоротіть кількість викурених сигарет. Кожного ранку першу сигарету закурюйте на чверть години пізніше, ніж напередодні, намагайтесь відвернути увагу від раптового бажання закурити цікавим заняттям, розмовою, випийте склянку води, після сніданку швидко вставайте з-за столу і поспішайте на роботу. Займіться оздоровчим бігом, навіть легка втома від якого різко послаблює бажання курити. Купуйте тільки по одній пачці сигарет і не запасайтесь другою, доки не закінчили цієї. Зменшивши кількість сигарет, не докурюйте їх до кінця. Якщо не можете подолати спокуси закурити, запаліть сірника, кілька разів глибоко вдихніть і видихніть повітря і погасіть сірник у попільничці, ніби це сигарета. Визначте для себе дату остаточної відмови від шкідливої звички. Дайте слово людині, думкою якої про себе особливо дорожите, що неодмінно доб'єтесь успіху. І після цього більше не куріть.

Спершу, можливо, ви почуватимете себе гірше, ніж сподівались. Але неприємні симптоми скоро зникнуть, натомість з'являться приємні відчуття свіжості, легкості, бадьорості. А найголовніше — ви відчуєте себе людиною сильної волі, здатною здійснити те, що задумали.

Подарунки люблять усі

*Не дорогий твій дарунок —
дорога твоя пам'ять.*

Народне прислів'я

КОМУ ЩО ДАРУВАТИ. У друга день народження. Товариш по роботі запросив на весілля. Наближається Новий рік. А наші революційні свята, календарні дати, одержання атестата про освіту, диплома спеціаліста, новосілля — усіх радісних подій і не перелічити. Що подарувати рідним і знайомим?

Подарунок — вияв добрих почуттів дружби, любові, глибокої поваги, має свідчити, що людина, вибираючи його, дбала про смак і бажання того, кому він призначений.

У подарунку, як у дзеркалі, відбивається вдача і рівень культури того, хто дарує, — його щедрість чи скупість та байдужість, розум і гумор чи несмак і легковажність.

Не заведено без подарунків, хай невеличких, недорогих, іти в гості до сім'ї, де є діти. Розумно вибраний подарунок може мати значний вплив на формування інтересів підлітка. Велосипед, акваланг, ковзани можуть привернути його до нового виду спорту. Комплект фарб і пензлів — до живопису. Цікава книжка про археологів, учених, артистів може допомогти у виборі професії.

Для дівчини, з якою ви зустрічаєтесь, для господині

дому, куди ви запрошені, завжди доречним подарунком буде букет квітів. Приятель, з яким ви давно не бачились, буде потішений, якщо ви йому подаруєте якийсь оригінальний сувенір.

Зовсім не обов'язково, щоб подарунок був якоюсь дорогою чи практичною річю.

Надто практичний підхід до оцінки подарованого не прикрашає людину. Одній дівчині подарували мистецької роботи, неповторної форми вазу, а вона сприйняла її як дешевий глечик, бо не кришталева. А другій — букет польових квітів, зібраних саме для неї, весь у росі, в ароматі ранкових луків, і вона щаслива!

Не слід дарувати те, що вам самим не подобається, навіть якщо воно може припасти до вподоби вашому приятелю. Неввічливо підроблятися під поганий смак, дарувати людині незугарну річ тільки тому, що на кращій та людина все одно не розуміється. Не личить відбуватися я якою-небудь дрібничкою, ризикуючи набути собі репутацію скупердяги. Краще вже нічого не дарувати, ніж зробити поганий, недоречний подарунок.

Дехто вважає, що дарувати — обтяжливий обов'язок, який можна виконувати про людське око. Такі люди купують будь-яку річ наперед визначену суму, найчастіше по дорозі з дому в гості, і вручають її нишком, щоб ніхто не бачив. Або, навпаки, намагаються показати незугарну річ у такому світлі, ніби це витвір мистецтва чи дефіцит, що його не всякий може дістати.

Неетично поводитися й ті, що «знають, кому дарувати», і підносять дорогі речі, розраховуючи у відповідь на ще дорожчі подарунки або важливі послуги. Прихиливши подарунок, поспішають до дверей «потрібних людей», улесливим голоском вибачаються за скромний «сувенірчик». І трапляється, що «сувенірчик» відчиняє двері... Такі «дарунки» не роблять честі ні тому, хто їх підносить, ні тому, хто їх бере. Честолюбні хвальки, навпа-

Подарунок -
вияв
добрих
почуттів

Невзначно подарується той, хто дарує.
Думає про те, бачить.

Подарунок
люблять
у всі.

Добре,
коли подарунок -
часом неоподівана.

ки, можуть дарувати дорогу річ не з поваги до вас, а щоб продемонструвати перед гостями, які вони щедрі душею.

Приємно дарувати рідним і близьким. Тут легше зорієнтуватися, хто і що хотів би одержати, чому він буде радий. У сім'ї можна дарувати все — від квітів до господарських речей. Тим більше, що дорогий подарунок можна вибирати разом з тим, кому його призначено.

Діти одержують дарунки від родини на день народження, Новий рік, а також за добрі річні успіхи в школі. Треба привчати й дітей виявляти вдячну увагу до рідних, піклування про них. Найдорожчий для батьків той дарунок, який син чи дочка зробили власними руками — змайстрували, намалювали, вишили. До дня народження, на важливі сімейні свята, на Новий рік діти дарують батькам переважно речі особистого користування, а влітку — неодмінно квіти.

Дітям дарують те, що відповідає їхньому віку. Для менших — книжечки з кольоровими ілюстраціями, ляльки, олівці, акварельні фарби, пластилін. Школярам — відповідні книжки для читання, письмове приладдя, настільні ігри. І, звісно, обнови, солодощі, фрукти. Але і обнови треба вибирати обачно.

...Дві літні колгоспниці приїхали до обласного центру придбати дещо своїм дітям до нового навчального року. Одна вирішила подарувати дочці імпортні чобітки на високих каблуках, друга синові — модного «дипломата». З їхньої подальшої розмови в автобусі можна було зрозуміти, що дочка однієї вчиться в шостому класі, а син другої — у сьомому.

Добре, звичайно, що колгоспниці хочуть і можуть купувати для своїх дітей модні речі. З цього треба тільки радіти. Та чи розумно дарувати юним такі дорогі речі, яких вони ще не вміють по-справжньому ні цінувати, ні шанувати?

У школах часто цілим класом відзначають день народження того чи іншого учня. Однокласники дарують

іменинникові книжки, недорогі сувеніри, альбоми для марок, іграшки.

Іноді учні роблять подарунки вчителям. Зайве, мабуть, пояснювати, який тут потрібен педагогічний такт з боку і батьків, і вчителів. Інша річ, коли закінчено школу і з почуттям вдячності до улюбленого вчителя випускник дарує йому хай недорого, але приємну для нього річ. Тим більше, якщо подарунок засвідчує рівень освіченості, обдарованості вчорашнього школяра. Це можуть бути, скажімо, перші власні вірші, картина, яку він сам намалював, чи пам'ятна фотографія.

Чим ближчі родинні або дружні стосунки, тим менше обмежень у виборі подарунка. Матері чи бабусі можна подарувати рукавиці, хустку, панчохи, туфлі, батькові — светр, сорочку, шарф, шкарпетки.

Знайомій дівчині, нареченій найкраще подарувати річ, що потішить її несподіваністю і красою, наприклад, недорого, але тонкої роботи ювелірну прикрасу, духи, корзину її улюблених квітів. Дівчина не повинна брати дорогого подарунка від малознайомого юнака. Вона має усвідомлювати: дорогі речі, коштовності просто так, з самої поваги не дарують. За такими дарунками криються, як правило, серйозні наміри.

Дівчина не робить перша подарунка юнакові, жінка — чоловікові, хіба що на день народження. Лише добродушному знайомому вона може час від часу засвідчити свою увагу — подарувати недорогий сувенір, книжку, запальничку.

Вважається, що чоловікові негоже дарувати жінці речі туалету. Це справді так, коли йдеться про знайомих чи навіть майбутнє подружжя. А в сім'ї чоловік може дарувати речі туалету дружині, дочці, сестрі.

Купуючи коштовну річ для дружини, чоловік правильно зробить, попросивши її допомогти йому у виборі форми, кольору, фасону, щоб потім не довелося повертати покупку назад у магазин.

Дружина може віддячити чоловікові таким же дорогим віддарунком. Не буде зайвим, якщо вона подарує чоловікові в будь-який день, а не тільки на іменини, сорочку, капелюха, краватку, портфель, цікаву книжку. А от квіти й солодоші дарувати чоловікам не заведено.

Без особливої причини не дарують столові сервізи, кришталеві вази, художні речі, вироби із золота і срібла. Гроші дарують переважно тоді, коли хочуть відкупитися від клопоту з вибором сувеніра. Не слід давати гроші дітям, хоча вони й люблять їх брати.

Добре, коли подарунок — сюрприз, приємна несподіванка для знайомих. Але й тут треба знати міру, щоб не спантеличити друзів виглядом або розмірами сувеніра. Не слід дарувати незграбну річ, котру довелося б заносити до хати так, як писареві Пістр'яку хворостину з «карбами» у повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Конотопська відьма».

Треба звязати й на вік того, кому роблять подарунок, щоб не знітити старого модними джинсами або туфлями на високих підборах, не образити молодої жінки, подарувавши їй хустину, яку звичайно носять бабусі.

До скромної речі суто практичного, господарського призначення рекомендується додати ще невеличкий сюрприз, приємний для іменинника.

Ніколи не даруйте такої речі, яка вже була в ужитку, хіба що іменинникові вона сподобається і він сам про це скаже. Не влаштовуйте з приятелями змагання, хто кому піднесе дорожчу річ.

Між молодими друзями і подругами не заведено дарувати одне одному дорогих речей. Це повинні бути предмети пам'ятні: книжки, запальнички, спінінги, оригінальні авторучки, вироби народних умільців. Подруги можуть обмінюватися косметичними засобами, дрібними практичними речами.

І все ж є немало речей, які завжди можуть бути дорогими подарунками. Для дівчат, жінок — квіти, соло-

доші, духи, предмети модного одягу, взуття, вироби із скла, кристалю, шкіри, ювелірні вироби, посуд, книжки... Для юнаків, чоловіків — предмети одягу, взуття, спортивний костюм, годинник, вироби з металу, авто-ручка, гаманець, рибальські снасті, столярний чи слюсарний інструмент, репродукції картин, книжки. В усіх випадках на подарунках не залишайте етикеток, де зазначається їх ціна.

Найбільшу цінність мають дарунки, які духовно збагачують нас, виховують естетичний смак. Останнім часом стало доброю традицією дарувати книжки. Їх можна дарувати кожній людині і з будь-якої нагоди й без нагоди. Правда, книжку треба вибирати обережно, хоча б приблизно знаючи, якою літературою захоплюється той, кому мають намір її подарувати. Ніколи не даруйте книжок, змісту яких не знаєте.

Вважається, що право підписувати книжку має тільки її автор. Усім іншим рекомендується вкладати в неї барвисту листівку із словами поздоровлення. Якщо ж ви наважилися зробити напис у книжці, то він повинен бути таким, щоб ювілярові не соромно було показати ваш дарунок іншим людям.

Квіти можна дарувати людям різного віку і з будь-якої нагоди. Їм ми надаємо символічного змісту. Чорнобривці асоціюються з образом матері, рідної хати, червоні маки — квіти кохання, волошки — символ добробуту. На революційні свята ми по традиції даруємо друзям червоні гвоздики, на весілля молодим — білі квіти як символ юності і чистоти.

Квіти треба вміти добирати зі смаком. Дуже гарні букети з квітів одного виду. Крім того, треба знати, кому які квіти дарувати. Наприклад, юній дівчині пасуватимуть невеличкі букети фіалок, ромашок, конвалій, незабудок. Але старий ювіляр з таким букетиком у руці почувався б досить ніяково. Поважним людям дарують букети гвоздик, тюльпанів, півоній, жоржин. На уро-

чистих вечорах ювілярам дарують великі корзини квітів.

Дівчині, популярному співакові на сцені можна дарувати і одну велику квітку. Букетик конвалій, фіалок, кілька гвоздик додають до коштовного подарунка.

Вибір подарунків на весілля практично необмежений: від букета червоних троянд до речей домашнього вжитку. Все залежить від ваших можливостей і рівня знайомства чи спорідненості з молодими. Якщо ви з ними в близьких, дружніх стосунках, то можна тактовно поцікавитися їхніми побажаннями. Це допоможе вам вибрати на подарунок корисну для них річ і водночас уникнути прикрих повторень, коли, скажімо, кілька гостей приносять на весілля однакові вази чи настільні годинники.

Даруючи коштовну річ, що зберігатиметься багато років, можна зробити на ній скромний напис, але так, щоб він одразу не впадав в очі — скажімо, на звороті картини, на підставці виробу із художнього скла чи бронзи тощо.

Цілком доречні на весіллі й колективні подарунки. Досить часто родичі, друзі, співробітники одного колективу спільно купують такі дорогі речі, як телевізор, магнітофон, холодильник, килим. Не буде помилкою, якщо вони заздалегідь поцікавляться у батьків наречених чи самих молодих, яка з цих речей їм найбільше потрібна. Такі колективні подарунки близьким людям роблять і на новосілля, тобто з нагоди важливих подій, що бувають раз у житті. Назву цієї події бажано зазначати у присвяті.

Подарунки зміцнюють сімейні зв'язки. Тому подружжя ніколи не повинно забувати про дні народження одне одного, про річницю весілля. В такі дні чоловік неодмінно дарує дружині букет квітів.

А втім, дружині буде приємно, коли чоловік прине-

се їй букетик перших пролісків або нарцисів і в звичайний день, без усякого приводу.

Тим, хто збирається в далеку поїздку, друзі й близькі люблять давати розмаїті доручення, просять щось придбати. Звичайно, це нікому не подобається, і друзям не завадило б то пам'ятати.

І все ж з великих міст, чужих країв друзям та близьким заведено щось привозити — сувеніри або недорогі оригінальні речі. Це можуть бути художньо-декоративні вироби народних умільців, авторучки, запальнячки, духи, цукерки, навіть незвичайної форми кольорові камінці з берегів далекого моря...

ЯК ДАРУВАТИ. Правила доброго тону передбачають і вміння дарувати. Всі подарунки, крім квітів, вручають в упаковці. Навіть скромна річ справить ефектне враження, коли її акуратно загорнути в гарний папір, перев'язати барвистою стрічкою. Наклейку з ціною знімають. Якщо ціна вибита безпосередньо на металевій чи пластмасовій речі, заточувати її рашпілем, звичайно, не слід. Чек з каси разом з подарунком вручають лише на той випадок, коли товар — предмет верхнього одягу, взуття — не підійде і його доведеться обміняти в магазині. Годинники, радіоапарати, інші складні механізми повинні мати гарантійні паспорти. Вручаючи дарунки, промовляють кілька урочистих, вітальних слів. Потім скромно вислуховують теж короткі, щирі слова вдячності. Вихваляти принесену річ, скаржитися, що вам було трудно її дістати, нетактовно.

Дарунок вручають одразу, коли приходять у гості. Тільки сюрприз, яким ви хочете звеселити компанію, можна непомітно приховати на кінець вечора. Квіти господині звичайно вручає чоловік. Після того, як подарунок вручено, він уже став власністю господаря, і вас не повинно цікавити, що з ним зроблять, куди поставлять.

Якщо ви посилаєте комусь дарунок поштою, подбайте про те, щоб його одержали своєчасно. Запізнення свідчи-

тиме про вашу неповагу до того, кому його адресовано.

На Новий рік заведено класти сувеніри для членів родини під ялинку.

Приймати подарунки теж треба вміти. Нетактовно демонструвати вдавану радість, надмірну ніяковість, робити театральні жести і міни. У таких випадках більш доречні стриманість і скромність. Треба поводитись гідно, і дорогий, і скромний сувенір приймати з однаковою сердечністю.

Неввічливо відкласти принесений подарунок, навіть не поцікавившись, що у пакунку,— так можна образити того, хто, може, немало згаяв часу, щоб зробити вам приємність. Тому пакунок треба відразу ж розгорнути і подякувати за подарунок.

Не слід у присутності гостей перевіряти роботу подарованих вам електроприладів: може виявитися, що кофемолка чи пилосос не працюють. Цим ви дуже зазмувите дарувальника і зробите його мішенню для дотепів. Навіть якщо ви розчаровані подарунком — знайдіть теплі слова вдячності, щоб не засмутити того, хто його подарував.

А як бути, коли кілька гостей подарують однакові сувеніри? Ні в якому разі не слід виявляти свого невдоволення. Зробіть так, щоб невдахи-дарувальники не помітили своєї помилки — непомітно сховайте всі сувеніри-близнюки.

Господиня дому задалегідь готує вази для квітів, а не шукає їх в останню мить, здуваючи з них пилюку перед вашим букетом. Квіти й подарунки поміщають на видноті, подарованими солодощами, фруктами, сигаретами тут же частують гостей.

Якщо хтось прийшов у гості без подарунка, господарі повинні привітати його так само сердечно, як і всіх інших, подякувати за увагу до них. Однак бути настільки легковажним і неорганізованим, щоб не спромогтися

на букет квітів чи недорогий сувенір, усе-таки неввічливо. Коли ж хтось приніс дорогий подарунок, не слід його особливо виділяти серед інших гостей, виявляти йому надмірну увагу, особливу радість і захоплення. Цим ви поставите в незручне становище гостей, які прийшли із скромними дарунками або й без них.

Пам'ятайте: за подарунок, надісланий поштою, треба, не зволікаючи, листом чи телеграфом подякувати того, хто зробив вам таку приємність.

Подарунок назад не беруть. Так каже народна мудрість. Не прийняти дарунок від друга чи знайомого не можна, це все одно, що привселюдно показати йому на двері. Але може трапитись так, що й прийняти його не можна. Скажімо, дуже дорогий дарунок скоріше нагадує хабара з усіма наслідками, що випливають з цього. Або вам принесли річ непристойну, сумнівного походження, заборонену законом. Або саме від цієї людини ви не хотіли б нічого приймати...

У таких випадках без усякого вагання ввічливо і впевнено відмовляються від подарунка, чітко мотивуючи причину. Але навіть тоді слід висловити вдячність за увагу. Треба зважити й на те, що знайомий, опинившись зненацька в ніяковому становищі, намагатиметься будь-що вручити свій подарунок. Бурхлива дискусія з ним у присутності гостей справила б враження чогось кумедного. Відмова, раз ви на неї наважились, повинна бути категоричною, але не образливою для людини, яка зовсім випадково могла помилитись у виборі подарунка. Уникайте й самі таких помилок.

Те, що подаровано, не дарують іншим. Це було б образою для того, хто зробив вам той подарунок.

Коли ви ненароком образили друга, спокутуйте свою провину подарунком. Якщо його приймуть — значить, дружні стосунки відновлено.

III. ЦВІТ ЖИТТЯ

Плекати сили душі

Любов полягає в тому, щоб допомагати піднесенню і підноситися.

М. Чернишевський

З ПЕРШОГО ПОГЛЯДУ — НАЗАВЖДИ. Кажуть, кохання починається з першого погляду. Можливо, це і так. Але в розважливості такого початку єднання двох юних сердець сумнівалися ще люди античного світу. Якось Сократа запитали, чи знає він, великий мудрець, як уберегтися від кохання з першого погляду? «Знаю,— відповів Сократ.— Треба уважно подивитися вдруге».

Чи вміють деякі молоді сучасники уважно подивитися одне на одного? Колись парубок півроку ходив за дівчиною і тільки тоді насмівувався узяти її за руку, а ще через півроку одважувався поцілувати її, діставав ляпаса і, нарешті, освідчувався в коханні. А тепер дехто за півроку встигає закохатись, одружитися; розчаруватись і закохатися вдруге, причому знову з першого погляду.

Що традиційно вважається природним і що небажаним у взаєминах молоді? Юнацьке залицання: і дівоче загравання під час танцю, розваг ні на давніх вечорницях, ні на сучасних дискотеках не було і не є чимось непристойним. Навпаки, можна тільки вітати все те, що сприяє молодим ближче познайомитися, знайти нових друзів і подруг.

Мабуть, нема потреби нагадувати, що у взаєминах закоханих юнака і дівчини діють звичайні правила ввічливості, обов'язкові для всіх. Ввічливість надійно оберігає найніжніші почуття. Не відповісти грубим словом

на грубе, образою на образі — означає проявити тактовність, зберегти власну гідність.

У своєму середовищі, правда, молодь не завжди керується цими правилами, що можна пояснити недостатнім умінням або й свідомим небажанням коритися загальноприйнятим умовностям.

На підприємствах, в установах, вузах, спортивних організаціях між юнаками і дівчатами виникають переважно дружні, товариські зв'язки, в основі яких лежить спільність інтересів. Ці зв'язки стали настільки звичними, що наша молодь і не уявляє собі, що колись могло бути інакше. Ввічливість вимагає цінувати дружбу, дожити нею, не руйнувати її.

Споконвіку ініціатива в інтимних взаєминах між молодими належить юнакові. Але так лише здається з першого погляду. Насправді ж право на ініціативу тонко і непомітно дає юнакові дівчина, зберігаючи при цьому свою гідність і гордість.

Як знайомитися з юнаками і дівчатами, ми вже знаємо. Тут усі тактовні способи добрі. Чи можна відразу після знайомства запросити дівчину в кіно, театр, кафе? І можна, і треба. Однак дівчині слід поміркувати над тим, чи варто квапитися приймати запрошення малознайомого юнака. Можливо, краще проявити розумну стриманість, навіть коли вона рада знайомству. До того ж, якщо дівчина буде надто часто з'являтися на танцях чи в кафе щоразу з новим знайомим, це теж не зробить їй честі. Але й відмовляти всім навряд чи доречно, тим паче спільне відвідання кіно ні до кого не зобов'язує, хоча й може сприяти глибшому знайомству.

Саме дівчині належить право визначити стиль взаємин, межі довір'я, міру ввічливості. Для неї це важливо, хоча й нелегко, бо тут потрібні вміння володіти собою, тактовність й рішучість.

Іноді дивно спостерігати, як терпляче ставиться дів-

чина до примітивного залицяння «сексуально стурбованого» молодика.

Тим часом вона поводить ся розсудливо. Але ж буває і навпаки.

Молодь нерідко сприймає статевий потяг за кохання. «Перш ніж полюбити в дівчині жінку, полюби в ній людину», — радив В. О. Сухомлинський. Якщо юнак поважає в дівчині людину, то він зрозуміє її стриманість і серйозність.

Ця дівоча серйозність не примха. Вибір друга життя, батька її дітей — чи не найважливіша в долі жінки. Тільки дівчина, яка легковажить своїм майбутнім, може бездумно ставитись до вибору своїх взаємин з юнаками. Така легковажність у тій, з ким юнак має намір поєднати долю, повинна насторожити його.

Навіть сьогодні, в епоху рівноправності, чоловіків осуджують не так суворо, як жінок, і не все, що може дозволити собі юнак, прощається дівчині. Вихована дівчина повинна бути в усьому делікатнішою: ретельніше добирати слова, скромніше поводитись у громадських місцях, не вживати алкогольних напоїв. Хоч, звісно, юнакам теж не до лиця брудна лайка і п'яні оргії.

Закохані не повинні забувати про оточення, в якому перебувають. Наприклад, не демонструвати перед перехожими свої інтимні взаємини. Ходити по вулиці, обійнявшись, цілуватися серед білого дня на тролейбусних зупинках непристойно. Якби ті двоє по-справжньому кохали одне одного, то не перетворювали б безмежно дорогу для них почуття в предмет цікавості перехожих.

Не менш важлива вимога — уважне ставлення юнака і дівчини одне до одного. Неприпустимо, щоб кожен з них переймався тільки собою, своїми почуттями і вимагав, щоб другий догоджав йому. Навпаки, вони повинні поцікавитися, чим живе дорога людина, у що вірить, до чого прагне, який її кругозір, смаки, захоплення, плани на майбутнє, порівняти з власними планами,

смаками та захопленнями. Не завжди, звичайно, буде гармонія, бо людей абсолютно однакових не буває. Але труднощі, які неодмінно виникають при цьому, треба розважливо і мужньо долати, допомагати одне одному порадою, підтримкою в хвилину сумнівів та розчарувань. Немало юних пар розлучаються саме тому, що не вміють або не хочуть зрозуміти, підтримати одне одного, забувають про традиційні знаки уваги — поздоровлення, подарунки, доступні розваги.

Атмосфера вірної дружби, духовної єдності додає кожному з них віри в себе, в кохану людину, робить її рідною, єдиною на світі, допомагає позбутися вад. Такі духовні зв'язки в житті набагато надійніші, ніж короточасні спалахи пристрасі.

Духовна єдність, взаємоповага і підтримка — основа добропристойних взаємин юнака і дівчини. Виявляти розважливості і самоповагу — значить усвідомлювати для дівчини свою гідність, гордість, неповторну особистість, а для юнака — серйозність своїх намірів, бажання здобути авторитет серед людей.

Відомо, що дівчата споконвіку мало цінують юнаків, які не мають доброї репутації, а хлопці без поваги ставляться до легковажних дівчат, хоч, може, навіть і шукають зв'язків з ними.

Іноді можна почути нарікання, що скромним дівчатам важче вийти заміж, аніж легковажним, які вміють вигідно влаштувати своє життя. Що ж, в епоху рівноправності й справді бути цілком пасивною у виборі нареченого, друга життя, мабуть, нерозумно. Та й неможливо в наш бурхливий час покійно, як казкова царівна, чекати, поки суджений сам знайде тебе за сімома замками. Кожен має право активно вибирати свою долю. Але дівчині це слід робити делікатно і тактовно, щоб не принизити своєї гідності і гордості.

Правда, буває, що весілля справляють тим дівчатам, які вже чекають дитини. І, здається, ми перестали

вбачати в цьому щось непристойне. Але правда і те, що нерідко з такого шлюбу не виходить ні щасливої сім'ї, ні радісного материнства. Сім'я, не освячена любов'ю, високою духовністю, а тільки силоміць зв'язана путами батьківських обов'язків, виношує в собі душевну невдому, обопільне невдоволення, загрозу розпаду.

Хоч би яких змін зазнали інтимні взаємини юних, хоч би які моди над ними прокочувались, найперший обов'язок їх, мабуть, лишається незмінним — зберегти свою честь і добре ім'я, бо без цього подружнє життя рідко буває щасливим.

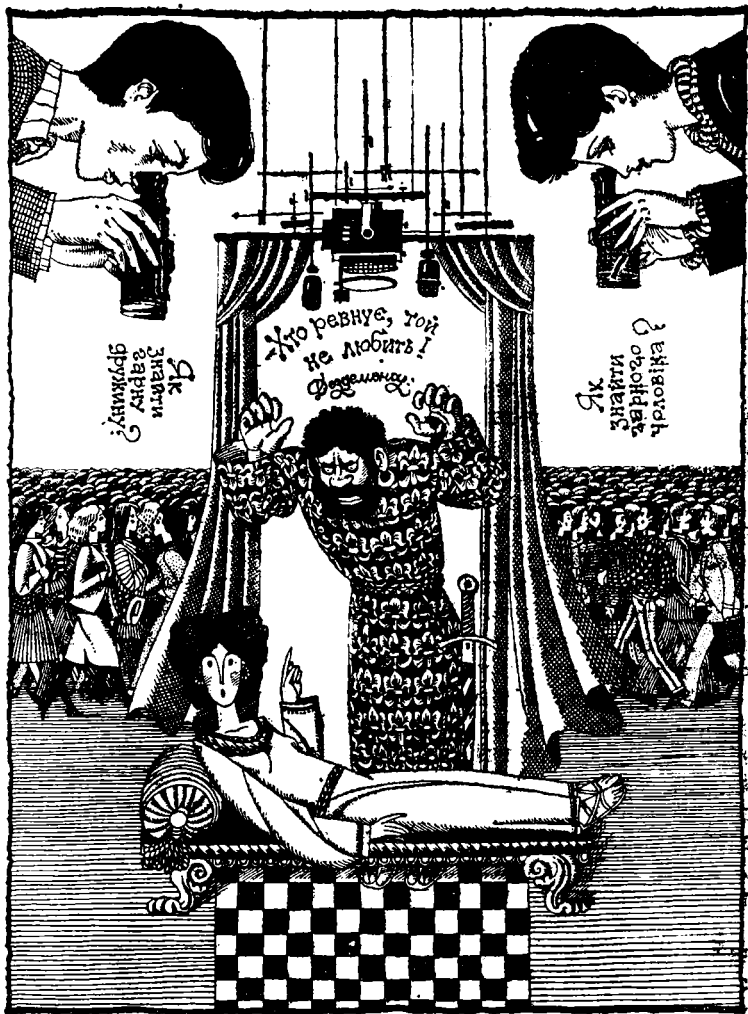
ЯК ЗНАЙТИ ХОРОШОГО ЧОЛОВІКА. Соціологи з'ясували, за що нині дівчата люблять юнаків, що вони найбільше цінують у своїх сучасниках.

За даними опитувань, проведених у нашій країні, в країнах соціалістичної співдружності, на перше місце серед достоїнств своїх бажаних супутників життя дівчата ставлять інтелігентність. Під цим вони розуміють моральний розвиток юнака, його вихованість, наявність доброго смаку, вміння співпереживати, коротше кажучи, розвинутий розумовий і духовний світ.

А поряд стоять такі якості, як чуйність, працелюбність, почуття гумору, відвертість, наявність доброї спеціальності, почуття рівноправності, повага до жінки, прагнення до всебічного вдосконалення, розумна воля, віра в себе.

Інакше кажучи, фізична сила чоловіка, якою він споконвіку так пишавсь і яка утверджувала його перевагу над жінкою, відійшла на задній план. Уявлення про чоловічі достоїнства дістають інше наповнення: на місце сили м'язів приходить сила розуму, внутрішньої культури.

І все ж соціологи сходяться на тому, що жінка, як і колись, прагне бачити в чоловікові силу, але тепер уже насамперед силу інтелектуальну, духовну, моральну, без якої він не може бути підтримкою їй у складній

сучасній дійсності, не може бути для неї взірцем прекрасної людини.

На що передусім звертає увагу дівчина, коли її знайомлять з юнаком? Однієї риси чи якості вона, як правило, не виділяє: її загальне враження складається з цілого комплексу окремих вражень, але в основі їх найчастіше — охайність.

Переважає більшість дівчат передусім оцінюють обличчя, а на ньому — очі. Власне, по обличчю й очах найлегше визначити рівень духовності, інтелігентності, моральності людини і навіть її можливі нахили до поганих звичок.

Половина дівчат скеровує далі погляд на зріст, поставу. Якщо над поясом не виступає надто виразна опуклість, то, напевно, молодик не має нахилу до переїдання, алкоголю, а може, й знається зі спортом, поважає культуру тіла.

Придивляються дівчата і до рук юнака. Сильний, теплий і чистий дотик чоловічої долоні викликає в дівочій свідомості уявлення про захисника.

Чимало дівчат оцінює юнака по усмішці, котра, як їм здається, повинна бути не тільки мила і симпатична, а й засвідчувати здорові, доглянуті зуби. Багатьом дівчатам подобається, коли в юнака гарний чуб.

Сучасна статистика свідчить, що в нашій країні юнаків комсомбського віку на кілька мільйонів більше, ніж дівчат. Нарешті, здається, відпала проблема «женихів», така гостра в повоєнні роки. Тим часом і сьогодні немало дівчат скаржаться на сумну перспективу засидітися в «старих дівках». Їхня тривога закономірна: за даними тієї ж статистики до двадцяти п'яти років виходить заміж менше третини дівчат.

Хто може допомогти самотнім нареченим знайти гарного чоловіка? Хоч як це парадоксально — передусім самі наречені! Все залежить від активної життєвої позиції, громадянської значимості людини.

За тих самих несприятливих умов одна дівчина пасивно виглядає казкового принца під «червоними вітрилами». А інша проявляє активність, пов'язану не просто з розширенням кола знайомих, а й з соціальною діяльністю. Чим активніша людина, тим більших успіхів, популярності вона добивається, тим дужче до неї тягнуться навколишні.

Це не означає, що таку активність слід трактувати прямолінійно: мовляв, чи не пора в умовах рівноправності самим дівчатам залицятися до парубків? Ні і ще раз ні! Навпаки, дуже важливо вміти пересилити себе, не настроюватися спеціально на пошуки жениха.

Якщо розглядати кожного молодика лише крізь цю призму — годиться він чи ні на роль майбутнього чоловіка, — ніколи не вдасться створити для себе сферу довірливого спілкування, без якої справді загрожує безнадійна самотність, не кажучи вже про те, що сам такий підхід до людини образливий.

Громадська активність не тільки розширює контакти — вона допомагає виробити навички спілкування. Адже здатність до спілкування у різних людей не однакова, бувають замкнуті, сором'язливі дівчата — для них будь-який контакт з хлопцем нелегкий.

У таких складних, навіть безнадійних випадках людині може допомогти лише кохання — могутнє, загадкове почуття, яке супроводжує більшість щасливих шлюбів.

Тим часом, хоч як дивно, багатьом дівчатам саме ця настроєність на велике кохання, очікування яскравих переживань утруднює створення сім'ї. Немає женихів, твердять вони. Нема юнаків, гідних їхньої уваги, довір'я, руки.

Звичайно, це не так. Женихів не взагалі немає, а бракує таких, які відповідали б явно завищеним вимогам інтелігентної дівчини. Про таких кажуть: «Скоріше ожениться солом'яний парубок, ніж оддасться золота дівка».

Немало скарг, за якими відчуваються глибокі ду-

шевні драми, знаходимо в молодіжній періодиці. Одна дівчина писала:

«...Справжнє кохання, мені здається, стало проблемою. І нерідко ми самі в тому винні: проходимо мимо свого щастя. Я довго не виходила заміж, вважала, що не зустріла гідної пари. Не замужем і тепер — з власної вини, я усвідомлюю це. Трапився мені недавно добрий товариш, поставився до мене з несподіваною для сучасних молодих людей тактовністю й увагою. А я... У мене, бачите, настрої був поганий, розмовляла я з ним різко, навіть грубо. Після того більше його не бачила. А в мені ніби перевернулося все — не можу його забути, відчуваю: обминуло мене моє щастя».

Чим довше триває період вичікування, перебірливості, тим болісніше переживається тягар самотності, перспектива залишитися старою дівою. А це не минає без сліду. В одних ідеал «гідного чоловіка» завищується настільки, що втрачає всякий зв'язок з реальними людьми. В інших, навпаки, вимоги до чоловіків падають нижче тієї межі, коли дівчина перестає себе поважати...

Проблема, «як знайти гарного чоловіка», набагато глибша і принциповіша, ніж видається з першого погляду. Щоб розв'язати її, треба насамперед реальніше сприймати людей і світ. Якщо живі люди не відповідають ідеалові, то, може, сам той ідеал недосконалий, а не люди, і потребує принципового перегляду. Можливо, перебільшуючи свої достоїнності, дівчина недооцінює того, хто був би найвірнішим другом її життя? Можливо, вона просто не вмє побачити в тому, хто поруч, саме ті якості, за якими так сумує? А сумніватись в коханні, в його невмирущій силі, дalebі, не слід.

...Тамара занедужала навесні, за два місяці до випускних екзаменів у школі. Атестат їй вручили в лікарняній палаті. Недуга ніби відступила, можна було готуватися до вступу в інститут, та через місяць виникло ускладнення на очі. Дівчина осліпла...

Життя неначе зупинилося. Однак Тамара не хотіла з цим примиритися. Разом з мамою поїхала в обласний центр складати вступні іспити на заочне відділення педінституту.

Після однієї консультації відчула, що залилася в аудиторії сама. Мама десь забарилася. Дівчина навпомацки вийшла в коридор, потім на вулицю і, боячись одірвати руку від стіни будинку, задумалась, як бути далі. Раптом почула за спиною добрий юначий голос:

— Вам допомогти, дівчино?

Незнайомий юнак посадив Тамару в тролейбус, провів додому. Назвав себе Євгеном. Наступного ранку зайшов по неї, щоб разом їхати в інститут. Пощастило обом, вони стали студентами. Між молодими людьми зав'язалося листування.

До першої екзаменаційної сесії Тамара готувалася, як до найважливішої події в своєму житті. Чекала зустрічі з Євгеном. Їхні місця в аудиторії виявилися поряд. Вона слухала лекції, він ретельно їх занотував і перед кожним іспитом перечитував їй свої конспекти. Дівчина немов забула про своє нещастя...

Через рік Тамару відвезли в Москву на операцію, яка давала надію на повернення зору. На операційному столі вона подумки повторювала слова коханого: «Що б з тобою не сталося, я ніколи тебе не залишу». Від цих слів геть відступав страх перед операцією.

Тамара не знала, що Євгенові довелося пережити вдома. Батьки категорично вимагали відмовитися від сліпої дівчини. Залишалася надія на операцію як на чудо...

Коли після операції лікарі зняли пов'язку з очей, Тамарі здалося, що весь світ складається з яскравих веселок. З раптового заціпеніння її вивів мамин голос: «Донечко, оглянься назад». Тамара побачила високого чорнявого юнака з очима, повними щасливих сліз. Вона вперше побачила своє кохання...

Згодом батьки нареченого полюбили дівчину, як рідну доньку. Одруження закоханих було щасливим і радісним. Першого сина Тамара назвала іменем чоловіка. За те, що він — така прекрасна, найдорожча на світі людина — знайшов її в житті. Знайшов у важку хвилину, допоміг здолати нещастя. За те, що так мужньо довів усім скептикам: кохання не вмерло, воно живе, доки житимуть люди на землі.

ЯК ЗНАЙТИ ГАРНУ ДРУЖИНУ. Сучасні юнаки чимраз вимогливіше шукають у дівчат не тільки зовнішню вроду, а й повноту краси особистості.

Юнакові до душі дівоча ніжність, чуйність, природна небуденність, яскравість, почуття гідності, яке дівчина вміє зберігати в найскладніших ситуаціях. Йому подобається дівчина метка, кмітлива, імпульсивна, його приваблює її бадьорість, життєрадісність, полонить широта її душі, уміння знайти в собі силу прощати, не бути дріб'язковою. В той же час йому імпонує її несхитна гордість, загадкова стриманість. Наш молодий сучасник прагне всього виразного, повнокровного, позбавленого нарочитості, штучності. Ця спраглисть повноти переживань нерідко ускладнює його поведінку, підвищує критерії вибору коханої і дружини.

Як бачимо, у виборі коханої юнаки нині не менш вередливі, ніж дівчата у виборі казкового принца. Однак ця вередливість одразу зникає, якщо дівчині, хай навіть вона і невродлива, притаманна природна, чарівна жіночність.

Що ж воно за сила така? Жіночність — це стримано-грайливий виклик чоловікові, щоб він звернув на жінку увагу, полюбив її.

Дівчина завжди буде бентежити юнака плавними рухами тіла, переміною настрою, тону голосу, ширим зітханням на знак визнання своїх слабостей і помилок. Грайливість, мінливість почуттів і настроїв, незбагнений перехід від одних крайнощів до інших — ось далеко

не всі з привабливих рис жіночності, котрі полонять юначі серця.

Жіночність — риса загалом постійна, однак вона проявляється щоразу по-іншому, нерідко змушуючи юнака перебувати в стані приємного очікування чогось незвичайного. Риса ця не має нічого спільного з м'якотілістю, безхарактерністю. Їй властиві в однаковій мірі як ніжний, пісенний, так і закличний, мобілізуючий ритм. Сьогодні було б наївно шукати в дівочому характері смиренності, покори, боязні відкрито проявити почуття, прийняти важливе життєве рішення.

На жаль, не всім дівчатам притаманні такі риси. У покvapному прагненні продемонструвати свою незалежність, свободу дії деякі дівчата стають безцеремонними, зарозумілими, егоцентричними, вважаючи жіночність, делікатність і ніжність чимось принизливим, старомодним. Дивує невідповідність між їхньою ніжною зовнішністю і колючою внутрішньою сутністю. Кому може бути приємна нарочита незграбність рухів, різкий тон, зверхня байдужість до серйозних справ, куслива іронічність, холодна насмішка над почуттями партнера, відчуженість від усього, що цікавить колектив, товариство?

Усім би хотілося, щоб у дівчат було більше природної жіночності, щирості, відвертості, навіть поетичної піднесеності. Чим була б жінка без доброти і ласки, які так потрібні і дітям, і чоловікові?

Жінка нагромаджує найкращі людські властивості, щоб, ставши матір'ю, передавати їх дітям. Обираючи дружину, з усіх її прекрасних якостей треба віддавати перевагу одній, найважливішій — доброті.

Йдеться про доброту активну, часом ніжну, часом сувору, але завжди спрямовану на ваше благо. Добра дружина та, яка не дозволить вам схибити у чомусь важливому, а завжди виведе на правильний шлях. Може дати вам нагінку за гайнування часу, марнування жит-

тя, але й тактовно підтримає у важку хвилину, додасть нових сил і віри в себе. Може реально оцінити ваші досягнення, щоб у вас не запаморочилася голова від успіхів. Може зрозуміти вас, своєю добротою і ніжністю утримати від нерозважливого кроку. Маючи таку дружину, ви, де б не були, що б з вами в житті не сталося, знатимете, що в світі є вірне серце, яке б'ється тільки для вас.

Якщо ж у дівчини немає доброти, то вона за дружиною не годиться. Вона може бути розумна, освічена, добре вихована, практична, модна, вродлива і чарівна, вона може бути добрим фахівцем, майстром свого діла. Але дружини в неї не вийде. Бо дружина — це не просто розумна людина, а й вірний друг, любляча жінка і мати. А без доброти немає кохання. Без доброти немає матері.

Весілля за новим обрядом

І неба йому мало, і землі!

З сучасної пісні

РЕЄСТРАЦІЯ ШЛЮБУ. Незабутньою подією в житті молоді людини є весілля.

Як відомо, брати шлюб можуть громадяни, які досягли: наречена — сімнадцяти, наречений — вісімнадцяти років. Для цього подають у загс відповідну заяву з документами і витримують іспитовий термін. Про реєстрацію шлюбу повинен подбати наречений.

Починаються святкові турботи з розсилання родичам і знайомим запрошень на весілля. В них має бути точно вказано час і місце торжества.

Близьких родичів наречені за давнім звичаєм запрошують особисто. При цьому вони тримаються скромно,

Народження
дитини —
завжди радість!

— Брати шлюб
можуть
люди,
які досягли:
наречена —
сімнадцяти,
а наречаний —
вісімнадцяти
років!

але з гідністю, бо перше враження, яке справляють на близьких людей, може виявитися найсильнішим. Забути запросити когось з рідних — значить образити його.

Запрошені повинні негайно вирішити, чи підуть вони на весілля, і своєчасно повідомити про це. Тому ввічливість вимагає, щоб запрошення було надіслано тижнів за два до весілля. Тим часом молоді готують весільне вбрання. Ми вже розповіли, як мають бути одягнені дівчина і юнак, що вступають у шлюб.

Як правило, молодих супроводжують до Палацу шлюбів чи загсу родичі і друзі. Вони теж повинні бути одягнені відповідно до події — чоловіки бажано в темних костюмах, а жінки — в святкових сукнях. Наречена неодмінно з весільним букетом, який у цей урочистий день їй дарує наречений.

Коли молода пара заходить у зал для реєстрації, всі присутні встають. Після того, як молоді скріплять підписами акт про шлюб, вони надівають одне одному обручки, працівник загсу поздоровляє їх із законним шлюбом. Їх вітають рідні та близькі, а також гості. Молодій дарують квіти. Із залу реєстрації першими виходять молоді, за ними — батьки і гості.

Після реєстрації в загсі — влаштовують весілля. Можна обмежитися урочистою вечіркою. А можна й нічого не влаштовувати — сісти на поїзд чи в літак і вирушити у подорож.

У післявоєнні роки набув поширення обряд комсомольського весілля. Особливістю цього обряду є те, що провідна роль в його організації належить громадськості, зокрема комсомолу, активістам, передовикам виробництва, ударникам комуністичної праці. Весілля відбувається в клубі чи Будинку культури. Гості зустрічають молодих, вишикувавшись у почесні шеренги, а організатори вечора проводять їх до залу. Лунають слова

поздоровлення, урочиста музика. Гості вручають молодим подарунки.

Почесне місце за весільним столом належить молодим. Якщо батьків на весіллі немає, то поруч з нареченими сідають найстарші родичі або поважні гості. Вони першими бажують новоутвореній сім'ї щастя, виголошують напутні слова, зачитують вітальні телеграми. Всі присутні стоячи співають заздравицю. Здавна заведено, що молоді на весіллі не вживають алкогольних напоїв.

Втім, тепер набуває поширення весілля взагалі без алкогольних напоїв. І воно від того не менш веселе та бучне. Музика, танці, бадьора пісня, ігри, дотепне слово створюють радісну, святкову атмосферу.

Перший танець після застолля відкривають молоді. Потім жених танцює з тещею і з своєю матір'ю, а наречена — з свекром і своїм батьком, а тоді вже з іншими родичами та знайомими.

Тим, хто не мав змоги прийти на весілля, але надіслав поздоровлення і подарунок, треба, не зволікаючи, відповісти подячним листом.

Ще одна форма сучасного весілля — вечірка. Вона поширена переважно в містах, особливо в середовищі інтелігенції. В такому весіллі майже відсутні обряди та звичаї. Вечірка триває кілька годин. Її влаштовують у міській квартирі молодої або в кафе чи ресторані.

На вечірці панує дух взаємного довір'я, близька до домашньої загальна атмосфера. Гості не повинні проявляти настирної уваги до молодої пари, не бити на сполох, коли та непомітно щезне, щоб на хвилинку побути наодинці з своїм коханням. Гості мають веселитися, доки в запасі є добрий гумор і гарний настрій.

На закінчення вечірки молодята обов'язково дякують гостям за подарунки, за те, що ті вшанували їх, прийшовши на весілля.

Весілля — незабутня подія. І прикро, що його часто

псує претензійність, безглузде прагнення до престижності. Здається, що деякі батьки передусім дбають не про те, щоб життя майбутньої сім'ї склалося щасливо, а лиш про те, як перевершити знайомих і сусідів у пишності весільного бенкету. У місті до ресторану запрошують дуже багато людей. А в селі заздалегідь на ціле подвір'я для цього зводять брезентовий намет-гігант. Наїдків і напоїв готують стільки, що ними переїлися б такі відомі ласуни, як Гаргантюа і Пантагрюель. Запрошують з міста естрадні ансамблі, і рев динаміків не вщухає над селом. А весілля справляють часом кілька днів, та ще в розпалі напружених польових робіт.

Здебільшого на таких престижних весіллях молодим замість подарунків підносять гроші в конвертах. Тож і запрошують гостей, спроможних зробити якнайшедріший «дарунок». Чи ж варто говорити про моральний бік таких «підношень».

...На власному подвір'ї Микола почував себе зайвим і чужим. Переминався з ноги на ногу, безпорадно поглядав на юрбу весільних гостей і подумки квапив кожную хвилину, щоб усе скоріше скінчилося...

Тим часом у дворі батьки його нареченої просто неба вивантажували придане, мов звітували перед односельцями, що нажили за своє життя. Кожну річ розгортали на всю довжину, боячись, що вона може виявитися коротшою чи вужчою, ніж хотіли б свати. Олесинні родичі справді старались, аби хто з односельців не подумав, що вони скупі, для рідної доньки шкодують. А найпаче викладалися перед свекрухою, котра невдоволено пожувавала губи: «Не придане — ганчірки для ляльок...»

Шкода Миколи, який не зумів захистити майбутню дружину від міщанських претензій своїх батьків. Міг же інший наречений сказати рідним: «Я одружуюся з коханою людиною, а не з меблями та її приданим. А потрібні будуть меблі — куплю в магазині».

Справжнє придане, яке батьки зобов'язані дати сво-

ій доньці — любов до праці, вміння жити в колективі і поважати людей, високі моральні переконання.

Мораль нашого суспільства вимагає подбати про скромність і високу культуру в проведенні весільних свят. Молодій парі весілля має запам'ятися не тим, скільки було випито і з'їдено, скільки потрачено грошей на нього і скільки одержано від гостей, а тою доброзичливістю, невимушеністю, щирістю і радістю, які панували на ньому. Наші нові весільні традиції повинні яскравіше поєднуватися з добрими народними звичаями, щоб пліч-о-пліч ішли культура і скромність, веселість і мудрість.

ЖИТТЄВИЙ ДОСВІД СТАРШИХ — МОЛОДИМ.
Нерідко молодій сім'ї попервах доводиться жити разом з батьками. Тоді й починається нелегке випробування обох сторін — і батьків, і молодят — на вихованість. Тактовність і стриманість, взаємна повага — запорука злагоди між ними. Кожен повинен володіти собою, не бути надто амбітним і вразливим, проявляти до інших членів сім'ї чуйність та повагу, не втручатися без потреби в їхні справи, вміти поступатися там, де це необхідно.

Не можна допускати, щоб спілкування батьків з дітьми було обтяжливим. Адже воно найчастіше буває корисним для молодих. Старше покоління прокладає молодим дорогу в життя. Багатий досвід дає можливість старшим стримувати молодих від необачних вчинків, допомагати мудрою порадою і прикладом. Це їхнє законне право, і молодь не повинна його ігнорувати.

Колись від «свекрухи лихої» потерпали переважно молоді. Часи змінилися, і тепер уже старі батьки більше скаржаться на невдячність невісток та зятів. Трапляється, що молоді пари вважають старих батьків зайвими в домі і відверто прагнуть позбутися їх. Про яку вихованість, порядність, синівську вдячність можна говорити там, де немає елементарної людяності?! Якщо ж

діти дбають про старих батьків, оточують їх повагою і любов'ю, то це лиш невеличка вдячність за батьківське піклування і любов.

ВИ СТАЛИ БАТЬКАМИ. У вашій сім'ї появилось на світ немовлятко. Народження дитини завжди радість, і нею треба неодмінно поділитися з рідними, друзями та знайомими.

Матір, яка повернулася з пологового будинку, відвідують з-поміж знайомих передусім жінки, зокрема близькі подруги. З чоловіків на немовля приходять подивитися тільки родичі. Приносять квіти, солодощі, фрукти, печиво, щось із речей, потрібних дитині. Такий звичай зберігся з далеких часів. Але дарунки тепер уже не мають, як колись, характеру матеріальної підтримки. Це насамперед вияв радості з приводу появи на світ нового громадянина.

Відвідувачі дотримуються вимог гігієни: до кімнати новонародженого не заходять у верхньому одязі, з запаленою сигаретою, не намагаються поцілувати матір чи дитину. Уникають гамору, стуку, голосного сміху. Взагалі поводяться чемно, не ставлять нетактовних запитань, не дають і в знаки, якщо дитя чимось не сподобалось. Навпаки, тактовний гість завжди похвалить перед матір'ю її дитину, щоб підняти їй настрій. А якщо мати стурбована станом здоров'я дитини, втішить її, вселить надію, що дитина неодмінно одужає.

Народження дитини приносить у молоду сім'ю труднощі, до яких треба підготуватись заздалегідь. Виявляється, ви з дружиною не вмієте як слід доглядати немовля. Добре, коли поруч — мати, теща чи свекруха. Дружині здається, що у вас надто грубі, незграбні руки, і ви можете зашкодити дитині, а тому не підпускає вас до неї.

У глибині душі ви сподівалися сина, а народилась дівчинка. Незважаючи на всю свою вихованість, ви не змогли приховати розчарування. А є й такі нетактовні

батьки, які відверто висловлюють дружині незадоволення, що замість омріяного сина народилася дочка. Безкультур'я демонструють і ті, хто приїжджає у лікарню по дружину й немовля напідпитку, навіть якщо хильнули з радощів.

Не зовсім правильно поводиться і дружина, котра всю себе присвячує немовляті, враз забуває про чоловіка або перетворює його на служника при собі й дитині: подай, принеси, поклади, підігрій! Знічений різкою переміною в поведінці дружини, чоловік, звичайно, починає ображатися, дратуватись, нарікати спересердя, з почуття протесту, що все, пов'язане з домашньою роботою, дитиною, кухнею, — діло жіноче, а не чоловіче.

Дехто помилково вважає, що кухня, шиття, прання, догляд за дітьми — суто жіноче діло і робити його чоловікові не личить. А чи личить здоровому, дужому чоловікові гайнувати час за чаркою або в безділлі, коли втомлена, нерідко хвора дружина через силу готує, перетає й няньчить дитину.

Справді, набагато легше стати батьком, ніж залишитися ним, бо для цього насамперед треба взяти на себе його роль і функції. Це означає, що з народженням дитини поняття рівноправності у сімейних взаєминах трохи змінюється: добрий чоловік більшу частку прав залишає дружині, собі ж бере більшу частку обов'язків. Лицарство, благородство мужчини на повну силу проявляються саме в той відповідальний для обох період, коли на світ приходить третій. А якщо чоловік так і не усвідомив себе батьком своєї дитини, любов і сім'я можуть опинитися на грані розпаду.

Протягом місяця з дня народження дитини її треба зареєструвати в загсі. Туди несуть заяву, довідку про народження, документи батьків. Дитині дають ім'я.

Як правило, ім'я свого первенця батьки знають ще до його народження. У всякому разі його треба вибрати і добре обміркувати завчасно.

Ім'я дається людині на все життя. Воно повинно гармоніювати з прізвиськом і по батькові. Штучні, надумані, випадкові імена звучать гротескно. Не давайте дітям імен, пов'язаних з історичними або літературними героями. Скажімо, якщо ваше прізвисько Шевченко або Кобилянська, не називайте дитину Тарасом або Ольгою. Такі імена сприймаються як надто претензійні, викликають глузливі асоціації. Не захоплюйтесь й іноземними іменами, особливо в тих випадках, коли виникають такі поєднання, як, скажімо, Дездемона Оверківна, Роберт Панасович та ін.

В останні роки на Україні набрало поширення урочисте свято новонародженого, або, як його поетично називають у деяких місцевостях, — звіздзини.

Батьків немовляти вітають представники громадськості, вручають свідоцтво про її народження, пам'ятний подарунок. Рідні й друзі приносять матері квіти. Урочиста реєстрація новонародженого відбувається в Будинках новонароджених, палацах щастя, клубах і будинках культури.

Ті, кого просять бути названими батьками, можуть відмовитися від цієї ролі, не прийти на звіздзини тільки з дуже поважних причин. На названих батьків теж лягає певна міра відповідальності за виховання дитини.

Чудовою традицією звіздзин є висадження деревця. В багатьох селах республіки з'явилися алеї і навіть парки молодят та новонароджених. У народі є повір'я, що той, на честь кого саджають деревце, буде вродливим, розумним і щасливим.

ЛЮБОВ ЖИВЕ, ДОКИ ЇЇ ДОПОМАГАЮТЬ. Найважчі випробування підстерігають молодих насамперед у власній сім'ї.

Причиною конфлікту в сім'ї може стати що завгодно: різні життєві інтереси, невлаштованість побутових умов, вплив сторонніх людей, родичів, подружнїя невірність. Але справжня причина незгод прихована, як правило, в

самому подружжі. У таких випадках часто кажуть про несхожість характерів. А правильніше було б казати якраз про їх надмірну схожість: дуже подібні сучасні чоловік і жінка — непоступливістю, бажанням диктувати свою волю, домінувати в сім'ї.

У родинному конфлікті не буває ні абсолютно правих, ні цілком винних. Не буває й звияжців — перемога одного завжди обертається поразкою для сім'ї в цілому.

Судові справи про розлучення свідчать про те, що молоді чоловік і жінка часто бувають зовсім необізнані з вимогами сімейного життя. Ніби ніхто не вчив їх ні тактовності, ні терплячості, ні вмінню допомагати іншому, — нічого того, що становить основу спільного життя. З першого ж дня після шлюбу, а можливо, і до нього, вони дивились одне на одного як на суперника, у якого треба щось виграти, за рахунок якого можна вигідніше влаштувати своє особисте життя.

Ще одне цікаве спостереження соціологів: психологічний комфорт у сім'ї жінка розглядає нині не як бажану, а як необхідну умову шлюбу. І якщо чоловік замість очікуваного і обіцяного до шлюбу щастя за її піклування про сім'ю віддячує байдужістю, пияцтвом, подружньою невірністю, то що залишається сучасній рівноправній, економічно незалежній жінці, як не самій, хай і з сльозами на очах, підняти меч на власний шлюб.

Найчастіше це трапляється в так звані «кризові періоди», яких, на думку вчених, у житті молоді сім'ї буває два. Перший період звичайно починається відразу ж після шлюбу, коли вже минає свято, настають будні і виявляється, що захопитися чимось цікавим і корисним молоде подружжя не вміє.

Причиною першої кризи нерідко бувають наївні, нереальні уявлення молодих про шлюб і сімейне життя. Навіть психологи дивуються: в розмовах на ці теми дівчата здебільшого запевняють, що любитимуть своїх чоловіків, але ті повинні завжди купувати їм дорогі речі

і звільняти їх від усяких турбот. А немало юнаків цілком серйозно думають, що кохана не тільки має бути дружиною, а й замінити дбайливу маму.

Не так легко з голубих сфер мрії опуститися на землю, де не все, на жаль, пахне весільними трояндами. Медовий місяць не може тривати все життя, як то мріялося молодим. Міцна сім'я будується на зовсім іншій любові, в основі якої — взаємна повага, підтримка, вміння поступатися своїми вигодами.

Досить часто молоде подружжя свариться тому, що відкриває одне в одному якісь нові непривабливі риси, яких досі не помічало. Справді, закохані бачать одне одного немов крізь чарівні скельця, які збільшують їхні достоїнства і зменшують вади. Після одруження ті скельця поволі втрачають свої чарівні властивості, і молоді починають бачити одне одного в більш реальному світлі. Відбувається нелегка перебудова юнацької «вільної» психології на сімейну «парну» психологію. Не завжди і всім це дається. Все залежить від того, наскільки глибоко кожен з молодят усвідомлює необхідність такої переміни: чим більше опирається їй, тим частіше в сім'ї виникають конфлікти.

Не буде щасливою і та сім'я, яка замкнеться у власній шкаралуші, в своїх почуттях. Адже кохання — то тільки одна з граней розмаїтого людського життя. На світі немало важливих і цікавих справ — праця, громадська діяльність, спорт, мистецтво, література. На світі є і друзі, з якими варто не поривати стосунків. Обмежитися тільки родинними інтересами — значить збіднити себе.

З народженням дитини починається другий кризовий період у житті молодої пари. Кому бути біля коліски, кому прати пелюшки? Кому ходити в дитячу кухню, виносити немовля на свіже повітря, а кому готувати обід, вечерю, прибирати в квартирі? Безліч проблем навалюється на молоду сім'ю.

Чи треба дивуватися, що жінка в цей нелегкий період буває роздратована, сварлива, іноді забуває про чоловіка, зосереджуючи всю увагу на дитині й домашній роботі. Брак часу нерідко породжує і накопичує в неї незадоволення собою, своїм подружнім життям. Постійна втома, роздратованість переростають у психологічну напруженість. Сімейні чвари, а іноді й конфлікти на роботі розпікають атмосферу до краю, і тут уже досить найменшої іскри, щоб спалахнула пожежа.

У конфліктних сім'ях не в пошані взаємоповага і взаємодопомога. Багато жінок, як свідчать дослідження соціологів, мають погану звичку ганити чоловіків при сторонніх, рідних і знайомих. Така нетактовна критика вбиває любов, веде до емоційних зривів, конфліктів, відчуження.

В окремі квартири молоде подружжя постійно одне в одного на виду, як на долоні,— з усіма своїми вадами, звичками і примхами. Поки жили з батьками, ці вади ніби ховалися за «спинами» інших родичів, а тепер вони самі впадають в очі. В таких випадках потрібна особлива делікатність, широта душі,— риси, яких молодим нерідко бракує.

Зате багатьом часто не бракує егоїзму. І тоді одне намагається перевиховати, внутрішньо переробити другого, примусити його стати «таким, як я хочу», забуваючи, що силою ще нікому не вдалося цього досягти.

Таким же хибним є легковажне уявлення про свободу в шлюбі, при якій в любителя тієї «свободи» геть зникає почуття відповідальності за долю близьких людей. Справжнє кохання до таких не приходять; воно, як казав Гете, обминає того, хто на нього не заслуговує.

У конфліктній сім'ї впадає в око передусім низький рівень взаєморозуміння і висока автономність потреб, інтересів, бажань. Тут кожен прагне жити тільки для себе. Кохання, що поєднало двох людей, поступово зга-

сає, настає холодна відчуженість. Від такого нерадісного шлюбного життя до розлучення — один крок.

Добре, коли люди прагнуть піднятися над конфліктом. Чи можна цього добитися? Безперечно. Насамперед під час конфлікту подружжя повинно прагнути не перемоги одного і поразки другого, а тільки перемоги обох. Нерозумно затаювати в душі образу — чим скоріше розкрито конфлікт, тим менше лиха він завдасть. Треба відкрито і чесно висловлювати свої почуття, не прилучаючи до обговорення сьогоднішнього непорозуміння минулі кривди. І, нарешті, завжди слід зважати на настрій, психічний стан партнера, навіть маючи певність, що він помиляється.

Сім'я — чи не найголовніше джерело і щастя, й горя в нашому житті. Вона має унікальну психологічну основу — триєдиний союз любові: подружньої, батьківської і дитячої. Сплав цих почуттів може створити найтеплішу на світі, найдушевнішу атмосферу. Але треба пам'ятати: любов, закоханість — почуття самозгасаючі, вони живуть, доки ми їм допомагаємо.

Щоб збудувати міцну сім'ю і забезпечити її нормальне життя, потрібні свідомі, цілеспрямовані зусилля. А для того, щоб вона розпалася, не треба робити нічого. Досить просто почекати. Все зіпсується, розпадеться само собою. Це об'єктивний закон природи, і нема чого шукати якогось винуватця. Молодим, що створили сім'ю, варто це знати.

Зміни в почуттях молодожонів, як твердять психологи, неминучі. Але якщо ці почуття тісно переплітаються з мотивами близьких інтересів, смаків, поглядів, то кохання, хоч і втрачає романтичний ореол, стає глибоким, надійним, цементує сім'ю спорідненістю душ.

Звичайно, у чоловіка і дружини завжди будуть свої окремі інтереси, деяка несхожість у поглядах та смаках. Це природно. Головне, щоб була відповідність ос-

новних поглядів та інтересів. Духовна спорідненість близьких людей — запорука надійності сучасного шлюбу.

Як підтримувати цю спорідненість протягом довгих років спільного життя? Насамперед треба добре знати як себе самого, реально оцінювати свої достоїнства і вади, так і свого чоловіка, свою дружину, щоб розвивати кращі риси власної вдачі, а вадам не давати волі. Допомогати і коханим бути такими ж розсудливими.

Той, хто ніби тільки й чекає вечора, щоб у сімейному колі вихлюпнути на близьку людину своє роздратування, невдоволення прожитим днем, сам нищить найкраще, найдорожче в собі, у своєму житті.

Ніщо так не псує подружнього життя, як дрібниці. На роботі дружина необережно висловилася на чийсь адресу, в магазині чоловік придбав не ту зубну щітку, хліб за вечерею не першої свіжості, від піджака відірвався гудзик... І цього буває вже досить, щоб отруїти вечір цілій сім'ї. Усе це дрібниці, і до них так і треба ставитись. Вони не варті того, щоб відбирати у нас радість життя.

У молодожонів, правда, побутові труднощі бувають складніші, значна частина душевної енергії витрачається на подолання їх. Буває, слабодухі не витримують цих випробувань. Але щасливі, мабуть, тому й щасливі, що вміють пронести свою людську красу крізь усі випробування, вміють дарувати одне одному максимум добрих почуттів.

Доведено, що такі риси вдачі, як витримка, терплячість, поступливість, добродушність, сприяють подружньому щастю, а грубощі, владність, підозріливість, егоїзм — шкодять йому. Отже, перші треба берегти й розвивати, а других старатися позбутись. Це й означає — будувати своє щастя. День за днем, власними руками.

Ніхто не зробить цього за вас. Навіть за найсприятливіших умов, при максимальній допомозі батьків, держа-

ви, науки, мабуть, не зникнуть сімейні драми, залишиться в сімейному житті сфера, де зможуть допомогти самі собі тільки двоє, споріднених коханням,— він і вона.

Мікроклімат сім'ї

*Добре, коли вранці хочеться
йти на роботу, а ввечері йти
додому.*

Назим Хікмет

ХТО ГЛАВА СІМ'Ю? Колись казали: «Батько в домі голова, а мати — душа». Для сучасної сім'ї не має принципового значення, хто її очолює. Главою сім'ї може бути і чоловік, і дружина. Це право вони здобувають насамперед своїми моральними якостями. Глава сім'ї повинен уміти виховувати дітей, піклуватися про високий громадянський авторитет членів родини, підтримувати в них почуття відповідальності за моральне обличчя сім'ї і гордості за її трудові традиції.

Рівноправність взаємин підтверджується більш-менш рівноцінним виконанням побутових обов'язків усіма членами родини. Часто буває, що чоловікові випадає виконувати обов'язки, які колись вважались суто жіночими. Його допомога в домашній роботі тепер не викликає подиву чи глузувань, як це траплялося раніше.

У сім'ях, де панують злагода, взаємодопомога і підтримка, подружжя завжди має більше часу для спільного відпочинку, виховання дітей, для занять улюбленими справами. Духовна єдність, спільність поглядів і переконань зміцнюють сім'ю.

З історичних джерел відомо, що українська селянська сім'я здавна відзначалася порівняно демократичним характером, а отже, вільнішим, рівноправнішим,

Чоловікові
доводиться
виконувати
обов'язки,
які колись були
суто
жіночими.

Посані батьки повторюють себе
в лозаних дітях.

Скарбником сім'ї
добровільно
обирає себе
дружина.

ніж в інших країнах, становищем жінки. Більше того, розумна, працьовита жінка могла стати фактичним главою сім'ї. Згадайте хоча б оперу С. Гулака-Артемівського «Запорожець за Дунаєм»: не Карась, а Одарка — повновладна повелителька в домі.

Авторитет і незалежність жінки в робітничих родинах був ще вищий, ніж у селянських. Хоча главою сім'ї традиційно вважався чоловік, у ній фактично порядкувала жінка-мати. І чоловік, і дорослі діти віддавали їй зароблені гроші, завжди радилися з нею. Голос жінки-матері мав вирішальне значення при вихованні, влаштуванні дітей, визначенні розміру витрат на придбання конче потрібних речей, в інших родинних справах.

Кращі звичаї робітничої сім'ї лягли в основу радянських сімейних традицій. Головний герой драми О. Колемійця «Дикий Ангел» — батько великої робітничої родини — щовечора підсумовує зроблене протягом дня, оцінює вклад кожного сина чи дочки у спільну справу, дає їм завдання на завтра. Старий Платон Ангел уособлює розум, гідність і совість свого роду.

І все ж ще спостерігаються залишки нерівності подружжя в побуті. Досі жінка більше за чоловіка витрачає сил і часу на домашню роботу, догляд за дітьми. У неї лишається менше можливостей для відпочинку, участі у виробничій і громадській діяльності. Нерідко й тепер «жінка за три угли хату держить, а чоловік — за один», як кажуть у народі.

Селянські сім'ї до певної міри ще зберігають установлені погляди на розподіл обов'язків у сім'ї. Так, веде хатне господарство — пере білизну, готує страву, доглядає за дрібною худобою і птицею, як правило, жінка, а оранка городу, заготівля кормів для худоби, палива тощо — це, вважається, чоловіче діло.

Складні процеси відбуваються в сім'ях міських жителів, передусім інтелігенції. Позбавлений своїх традиційних обов'язків господаря, віддавши, за звичаєм, зар-

плату дружині, чоловік тут чимраз відчутніше втрачає економічну незалежність, а з нею і владу глави сім'ї.

У дружини, навпаки, майже всі хатні обов'язки збереглися, вона дбає про добробут родини і заробляє нерідко не менше, ніж чоловік. Крім того, вона, як правило, домашній скарбник.

Жіноча вдача імпульсивна, і дружина часто не може вибачити чоловікові, що він так легко втратив престиж годувальника: заробляє не більше від неї, прав глави сім'ї відстояти не може. Що ж це за чоловік?!

Однак мудра жінка не принижуватиме чоловіка, не «розвінчуватиме» його як главу сім'ї, змушуючи, щоб він, мов той школяр, щоразу випрошував у неї карбованця на обід і п'ятак на транспорт.

Важливі соціальні, психологічні процеси, які відбуваються в сучасній сім'ї, вимагають від подружжя високої культури взаємин. Найбільше конфліктують і від цього страждають, як правило, ті подружжя, що не можуть поділити влади в сім'ї і яким бракує елементарних тактовності та чемності.

ДОМАШНІЙ ЗАТИШОК. Якщо такі складні переміни відбуваються в сучасній сім'ї, то, може, не варто квапитися взагалі з одруженням? «Одружуйся незважаючи ні на що! — радив Сократ. — Якщо трапиться добра дружина, будеш щасливим, а якщо погана — станеш філософом».

Бути філософом у своєму домі — ось чого відчутно бракує молодожонам. Уміти збагнути ті об'єктивні процеси, що відбуваються у сучасній сім'ї, власну роль і місце в тих процесах, правильно розуміти партнера, аналізувати кожен свій крок і вчинок — хіба не від цього тепер найбільше залежить злагода і затишок у домі?

Мало, дуже мало філософів у молодих сім'ях. Зате доволі тих, хто не здатен навіть збагнути, яке враження він справляє на оточення.

До шлюбу закохані винятково уважні одне до одного,

дарують квіти, цукерки, сувеніри! А після весілля дуже скоро забувають про це, і в їхніх взаєминах з'являється щось нове і часом неприємне. Молода дружина наче ніколи не знала, що таке елементарна охайність: брудний халат, незачесане волосся. До пари їй і чоловік у діврявій майці, стоптаних капцях на босу ногу. Чому вони так скоро забули, якими були до шлюбу?

Часом і правила ввічливості для них стають немов тяжкі пута. Про людське око молодята ще дотримуються їх, але вдома вважають за можливе послабити уздечки цих «обмежень» і дати собі волю. А це, звісно, не поліпшує мікроклімат сім'ї.

Бракує філософської розсудливості тому чоловікові, який не збагнув, що нові взаємини в сім'ї впливають з об'єктивної рівноправності сучасного подружжя, і вимагає від дружини такої покірливості, як то було за старих часів. Нерозумно сьогодні від дружини — нерідко високоосвіченого, кваліфікованого спеціаліста — чекати послуг і поступок, які були доречні в старому селі, коли жінка займалася тільки домашнім господарством.

Іноді про рівноправність забуває сама жінка, вважаючи, що свідоцтво про шлюб дає їй право розпоряджатися чоловіком, як своєю власністю. У такої жінки з часом утверджується думка, що раз вона «теж працює», то чоловік зобов'язаний забезпечувати її всім необхідним, щоб вона могла якнайдовше зберегти свою молодість і привабливість.

Але рівноправність однаково поширюється на обох — і чоловік і дружина повинні дбати, щоб їхній шлюб був надійним, духовно багатим союзом. Свідоме своєї місії подружжя прагне подарувати радість одне одному, зробити прийнятний сюрприз, не вважає яку-небудь послугу, поступку жертвою з свого боку. У доброго подружжя, як кажуть, дві душі, але одна воля.

І все ж хоч би як жінка була завантажена роботою,

за домашній затишок відповідає насамперед вона. У брудній, неприбраній хаті чи квартирі нема затишку. Там, де сама господиня неохайна, неакуратна, часто такі ж неохайні всі члени родини: «Видно, що Гапка млинці пекла, бо й Гапенята в тісті»,— кажуть про таких у народі. Але немає затишку і в тій квартирі, де господиня без кінця мие підлогу, прибирає, забороняє дітям ходити по натертому паркету, а чоловік почуває себе спокійно лише у ванній.

Огляньте свою квартиру критичним оком. Чи всі речі стоять на своєму місці, чи крісла не завалені одягом, а дитячі іграшки, книжки, взуття не розкидані на підлозі? Вимагайте від усіх членів родини своєчасно класти кожну річ на призначене їй місце і самі показуйте в цьому приклад.

Якщо дружина працює, вона не завжди може дома за всім устежити, тому їй треба активно допомагати і змалку привчати до цього дітей.

Злагода і спокій панують у тій родині, де подружжя вміє створювати психологічний комфорт: святково відзначає важливі події у своєму житті, не ображає одне одного, не висміює вади одне одного, тим більше при сторонніх людях, не забуває частіше користуватися словами: «дякую», «пробач», «будь ласка». Здається, це формальність, але вона допомагає створити теплу атмосферу в сім'ї.

Дуже важливо привчити сім'ю харчуватися в один і той же час. Порушення режиму розладнують не тільки нормальний ритм роботи і травлення шлунка, а й... нервову систему, а це призводить до багатьох прикрощів.

Дружина, що працює, має право сподіватися на більшу увагу та допомогу від чоловіка. Як правило, саме неуважні чоловіки бувають особливо невдоволені своїм шлюбом. Вони чекають від дружин тільки послуг. Про таких чоловіків Лев Толстой писав, що вони вимагають від своїх дружин достоїнств, яких самі не варті.

У сім'ї треба цікавитися захопленнями близької людини, успіхами чоловіка чи дружини на роботі, в громадському житті.

Тепло і затишок у сім'ї створюють усі її члени, мікроклімат нашого дому залежить від кожного з нас, від того, що ми робимо дома, чим займаємося, які наші захоплення, інтереси.

Кажуть, у кожної культурної людини повинна бути своя пристрасть, своє захоплення. І це добре. Бо, погодніся, набагато цікавіше поспішати після роботи чи у вихідний на заняття гуртка художньої самодіяльності, спортивної секції, до клубу філателістів чи в книгарню, аніж лежати на дивані, блукати безцільно по вулицях, шукати сумнівних компаній і розваг. Справжнє захоплення завжди дає насолоду, більше того,— розширює кругозір, поглиблює знання.

На мікроклімат сім'ї впливає і довір'я подружжя одне до одного. Втрата довір'я, як і подружнє невірність, можуть призвести до розриву шлюбу.

ПОВТОРИТИ СЕБЕ В ДІТЯХ. Основна функція радянської сім'ї — виховання дітей. «Головна школа виховання дітей,— писав В. О. Сухомлинський,— це взаємини чоловіка і дружини, батька і матері».

Кожен батько і кожна мати прагнуть повторити себе в своїх дітях. Добре, коли є що повторювати. Тому сімейне виховання для батьків — це насамперед самовиховання. Щоб дитина росла чесною, порядною людиною, батьки повинні бути для неї прикладом у праці, побуті, ставленні до людей і речей, у культурі поведінки.

«Нашим батькам,— читаємо в одній з обласних газет,— на весіллі не дарували ні ключів від квартир, ні сучасних меблевих гарнітурів. При розподілі на роботу вони вибрали відсталий колгосп і з усім своїм майном — двома валізами з книжками — поїхали туди складати найголовніший іспит — на самостійність і зрілість. Тато став агрономом, а мама — бухгалтером. Робота,

здавалося, різна, а жили вони одним — полем і хлібом. Нині колгосп наш багатий, батьки — шановані в селі люди. А ми, двоє дітей, закінчуємо агрономічний факультет сільськогосподарського інституту. Вибір уже зробили: поїдемо в колгоспи, які в районних зведеннях стоять на останньому місці».

Споконвіку в українських сім'ях дітей виховували в повазі до батьків і старших. За звичаєм навіть дорослі діти до батьків зверталися на «ви». Любов і ласка до дітей поєднувалися з педагогічною вимогливістю, з прищепленням їм працелюбності, навичок до ремесла, рукоділля, нахилів до малювання, співів. Діти змалку виконували різну домашню роботу, допомагали доглядати молодших братів і сестер.

Крім працьовитості, виховували чесність, правдивість, любов до рідного краю. Найкращою наукою вважали слово, переконання. «Не вчи дитини штурханцями, а хорошими слівцями», — каже прислів'я.

Ці народні традиції знайшли подальший розвиток у радянській сім'ї. Ми виховуємо дітей передусім красою своїх взаємин. Про це треба пам'ятати завжди. Перше, з чого дитина починає пізнавати світ, — це ласкава материнська усмішка, добрі очі, тиха колискова пісня. Дитина починає пізнавати світ з того, як промовляє до неї мати, як ставиться батько до матері. З цього й складаються її перші уявлення про добро і зло.

Особистим прикладом у виконанні домашніх обов'язків, успіхами на роботі, у громадському житті батьки прагнуть переконати дітей у необхідності бути старанними, працьовитими — адже «без старання, без турботи не чекай радощів від роботи». У радянській сім'ї діти виховуються так, щоб вони вдома допомагали батькам.

У дитині треба вітати все світле і добре, бажання зразково поводитись. Але не слід і захвалювати її, допускати всездозволеність, бо це призводить до безвідповідальності, неробства. Бути надмірно добрим до дитини

так само нерозумно, як і бути надмірно суворим. Той, хто намагається виховувати кулаком,— ніколи не знайде відгуку в душі дитини. Діти дуже чутливі до неправди і фальші. «Ніколи не обіцяйте дитині, чого не можете виконати,— застерігав К. Д. Ушинський,— і ніколи не обманюйте її». Якщо ви обійшлися з дитиною несправедливо, майте мужність вибачитися перед нею.

З малих років дитину слід привчати до самообслуговування. Вранці і перед сном мити не тільки лице, а й вуха і шию, чистити зуби, перед їдою мити руки. Своєчасно класти свої речі на місце, акуратно їсти. Бергти одяг, чистити взуття.

Тим часом можна зустріти й такі сім'ї, в яких дитину не привчають до чистоти і порядку, не прищеплюють їй будь-яких трудових навичок. Внаслідок цього вона змалку зневажливо ставиться до праці, не тільки фізичної, а й розумової, виростає білоручкою, ледарем.

У сім'ях, де батьки допускають нехлюйство, брутальність у взаєминах, лихослів'я, пияцтво, бійки, діти нерідко виростають дармоїдами, п'яницями, хуліганями. Таким батькам необхідно пам'ятати слова М. Горького: «За поганих дітей слід карати».

Отже, успіхи у вихованні можливі лише там, де батьківська любов і піклування поєднуються з вимогливістю, принциповістю, з умінням прищеплювати дітям почуття обов'язку, бажання поєднувати особисті інтереси з громадськими. Саме на такій високоморальній, етичній та ідеологічній основі й ґрунтується виховання дітей у радянській сім'ї.

СУСІДИ. Хоч би де ми жили — в сільській хаті чи в квартирі багатоповерхового міського будинку — скрізь нас оточують сусіди.

Кожного цікавить: хто мій сусід? Цікавить і тоді, коли сам вселяєшся в новий будинок, і тоді, коли оселяється незнайомці, і коли вночі гримить радіола й стугонить стеля від танців...

Учені ще не дослідили як слід дивного явища: чому між сусідами так часто виникають тертя й непорозуміння. Однак не слід нехтувати мудрою порадою старших: перш ніж звити собі родинне гніздо, уважно придивіться, хто ваші сусіди. Треба також пам'ятати: «Хто людей не поважає, сам поваги не має».

З сусідами треба жити в мирі та злагоді. Ми справедливо не поважаємо тих, хто живе нечесно, непорядно, часто порушує спокій, ставиться до нас зверхньо, невічливо. Ми не любимо невихованих, неорганізованих людей, які охоче позичають і забувають повернути борг, різні домашні речі або повертають їх зіпсованими. А кому може подобатися господиня, яка витрушує пилюку з килима на сходах або там, де сохне білизна, або пускає кури в чужі грядки, а козу — в чужу капусту.

Але перш ніж ганити сусідів, придивіться до себе, проаналізуйте власну поведінку. Пригадайте, чи не вмикали ви у своїй квартирі магнітофон і програвач на всю потужність, щоб похвалитися перед сусідами модними записами і платівками? Чи не витанцювали опівночі на дружніх вечірках над головами людей, які не могли через те заснути, не влаштовували галасливі перекури і довгі прощання з дорогими гостями під чужими дверима або вікнами? Чи не ображалися потім на справедливі нарікання?

Мистецтво жити в мирі з сусідами полягає в умінні створити атмосферу взаємної поваги і ввічливості. В намаганні не робити іншим того, що вам самим не подобається. З самого початку намагайтесь встановити з сусідами теплі, дружні стосунки і постійно підтримуйте їх. І тоді ви впевнитесь, що світ не без добрих людей. А з добрими людьми завжди можна дійти згоди.

ДОМАШНІЙ БЮДЖЕТ. У молодій родині він складається із заробітку чоловіка і дружини, які працюють. Скарбником переважно буває дружина. Їй частіше ви-

падає купувати все необхідне для дому і, відверто кажучи, цікавіше, ніж іншим, це робити.

Невміння правильно розподілити свій бюджет призводить до невдоволення і конфліктів. Як скупість, так і марнотратство — небажані гості в домі. Тільки бездумні й погано виховані люди, одержавши зарплату, влаштовують гучні бенкети, а наприкінці місяця просять сусідів позичити сірників чи солі.

Кожен дорослий член сім'ї має право брати з домашнього бюджету гроші на так звані кишенькові витрати. Діти шкільного віку таким правом не користуються. Розумно роблять у тих молодих сім'ях, де складають попередню калькуляцію витрат. Особливі, непередбачені витрати подружжя повинно між собою погоджувати. Все це полегшує не тільки ведення господарства, а й взаємини в родині.

Речі, які завжди з нами

Дорога, вельмишановна шафо...

А. П. Чехов

ОБСТАНОВКА В КВАРТИРІ. Усе життя нас оточують речі. І це не завжди тільки талановиті картини, скульптури, кришталеві люстри, а й звичайні дерев'яні столи, шафи, стільці, ліжка, речі особистого вжитку. Вони впливають на наші почуття, хоч ми цього, може, і не помічаємо, формують першооснови нашого естетичного смаку, поняття про прекрасне.

Смак — це насамперед уміння вибирати з речей те, що нам найбільше імпонує, задовольняє наші вимоги не тільки зручністю, а й естетичним виглядом.

ПЕРЕДПОКІЙ. Квартира починається з коридора чи

передпокою. Зовнішній вигляд їх іноді промовляє про наш смак більше, ніж нам того хотілося б.

У деяких квартирах передпокій скоріше нагадує комірчину, де стоять старі тумбочки, звалено на купи буденний одяг, взуття, господарські сумки, спортивний інвентар, дитячі іграшки. І хоч би як гарно була прибранна кімната, належного враження вона після занедбаного передпокою вже не справляє.

Такого різкого контрасту в умеблюванні та впорядкованості передпокою і вітальні не варто допускати. Взуття і сумки можна складати в невисоку закриту тумбу, одяг — у комірчину або за розкладну перегородку. Якщо є місце, можна поставити шафу, стілець, але, звісно, не старі, облуплені. Зручно, коли на стіні у передпокої висітиме оригінальної форми дзеркало з поличкою і настінний світильник. Не завадили б панелі та шпалери неясного тону, невелика репродукція в скромній рамці, вироби з дерева чи кераміки. Килим-доріжка зробить передпокій затишним і ніби з'єднає його з кімнатами.

ВІТАЛЬНЯ. Дорогі речі, килими і кришталь не завжди створюють затишок у домі. Все залежить від смаку господарів. Сучасний стиль обстановки повинен відповідати водночас і практичним, і естетичним вимогам.

Окраса вітальні — це, безперечно, меблі. Вибираючи їх, треба звертати увагу на колір дерева, оббивки, які мають гармоніювати з шпалерами у вашій кімнаті. М'які меблі, оббиті одним матеріалом, досить одноманітні. Але не гармоніюють між собою і крісла та дивани, оббиті тканиною в смужку і квіточки. Не варто купувати надто екстравагантних меблів, які скоро можуть вийти з моди.

Окремі предмети меблів треба добирати так, щоб вони поєднувались за формою, кольором дерева та оббивки з тими, які ви вже маєте. Не бійтесь яскравих барв в

оформленні квартири — вони роблять її веселішою і створюють відповідний настрій.

Своєрідне мистецтво — правильно розставити меблі у кімнаті. Їх не повинно бути так багато, що людям, здається, і жити ніде. Перед телевизором або піаніно дрібні меблі немовби ввічливо розступаються. Стіл, оточений стільцями, тепер здав позиції в центрі світлиці й скромно розташувався в кутку. «Стінку» звичайно ставлять уздовж глухої стіни. Уздовж другої можна розмістити стелаж із книжками або письмовий стіл, журнальний столик, світильник, м'яке крісло. Господиня може замінити стелаж шафою, тумбою для білизни і швейним столиком. Диван у кутку буде місцем відпочинку для когось із старших дітей або гостей. Довершить картину обстановки приємного забарвлення килим на підлозі.

СПАЛЬНЯ. Обстановка в ній повинна настроювати на спокійний лад — відпочинок і сон. Широке двоспальне ліжко, туалетний столик з дзеркалом, нічний столик, тумба для білизни, розкладне крісло-кушетка, оригінальний нічний світильник, об'єднані в ансамбль м'яким килимом, — цього для спальні цілком достатньо.

ДИТЯЧА КІМНАТА. Дбайливі батьки прагнуть, щоб їхні діти мали окрему кімнату. Принаймні обладнують синові чи дочці куток, де дитина відчувала б себе у своєму світі, могла б гратися, мріяти, мати свої маленькі таємниці.

Цю кімнату слід обладнати зручними, простими, але красивими меблями. Не рекомендується надмірна барвистість меблів, шпалер, іграшок — це втомлює зір дитини. Зайвим є надмір прикрас, фотографій, малюнків. Діти виростають, і їхні речі, як одяг та взуття, треба обновляти.

КУХНЯ. Сучасні кухні світлі й зручні, мають газ, гарячу і холодну воду, різноманітні електроприлади. Все це значно полегшує роботу господині.

Кухонні меблі розставляють так, щоб від плити і стола до буфета, настінних шафок і полиць з начинням, різними продуктами та спеціями була якнайменша відстань. У досвідченої господині все необхідне завжди під рукою. Досить одного кроку, легкого повороту, щоб дістати потрібну річ й уникнути зайвої витрати часу і сил.

На кухні, де готується їжа, має бути особлива чистота і порядок. Кожна господиня розуміє: зовнішній вигляд кухні — це її візитна картка.

Квіти, картини, світильники. Живі квіти, які ростуть у вазонах, а також імпровізовані букети з березових, вільхових гілочок з сережками, вербових «котиків», перших польових квітів, а восени — з багряного кленового листя, кетягів калини чи горобини, гарно скомпоновані у керамічних горшечках, — чудова окраса житла.

Обстановку квартири вдало доповнюють картини, гравюри, художні вироби з дерева, міді, кераміки, світильники. Звичайно, квартиру не слід перетворювати в оранжерею чи виставочний зал, але вдало підібрані квіти і мистецькі твори надають їй затишку, який так потрібен людині після напруженого робочого дня.

Дуже доречними в сучасних квартирах є невеликі малюнки, етюди, гравюри, репродукції картин видатних митців у тонких, скромних рамках. Портрет молодого господаря в наполеонівській позі може викликати лише іронічну посмішку. А місце фотографій — в альбомах.

Затишок створюють і різної форми світильники. Одні з них освітлюють усю кімнату, інші — окремі куточки, робочі місця. Бажано, щоб у дитячій кімнаті, на кухні, над письмовим столом освітлення було яскравішим, ніж у вітальні чи спальні.

В куточку, де сім'я збирається в хвилини відпочинку, приймний затишок створюють торшер з абажуром м'якого забарвлення і тону, що гармонує з кольором стін, шпалер, м'яких меблів, найкраще — зеленого, золотистого, ніжно-жовтого чи кремового.

Обсталяючи свою квартиру, робіть усе можливе, щоб вам було в ній зручно, затишно, вільно. Гарно обставити своє житло вміють люди, яким властиві скромність і розумна простота.

Призначення речей — служити людині, а не навпаки. Здебільшого так воно і є, але трапляється, що люди служать речам, живуть, здається, тільки задля них, схиляються перед ними. Це позиція обивателя, міщанина.

У світі міщанина цариця — особиста вигода. Престижний диплом, кар'єра, добре влаштоване, тепленьке домашнє гніздо. І речі! Лавина речей — дорогих, дешевих, модних, аби лиш підігрівали честолюбство: ось, мовляв, який я!

Пожадлигим споживачам, тим, хто страждає речовою хворобою, ми найчастіше протиставляємо шанувальників мистецтва та інших духовних цінностей. Хворобливий потяг до речей оголошуємо головною прикметою бездуховності, потяг до прекрасного — еталоном духовності. Висміюємо того, хто звідусіль тягне до своєї хати всілякі гарнітури, килими, одяг, холодильники, і захоплюємося тим, хто не минає книгарень, театрів, концертів, збирає «речі мистецтва».

Тим часом між цими типами споживачів великої різниці немає. Неотесаний міщанин, захопившись новим накопиченням цінностей, залюбки замінить «козла» на преферанс, закусточку — на розкішний ресторан, масні анекдоти — на концерти у філармонії, квартиру заставить книжковими шафами, можливо, навіть навчиться слухати музику, сприймати живопис. Але це всього-навсього перетворення міщанина неотесаного в міщанина витонченого.

Незважаючи на дивовижну здатність пристосовуватись, сучасний міщанин ніколи не зможе пристосуватись до істини, до святинь нашої правди — високих комуністичних ідеалів. Ідеал — поняття збірне. Уявіть собі людину, яка успадкувала благородні риси, скажімо, Ми-

коли Островського, Олексія Стаханова, Юрія Гагаріна. Чи можна припустити, що така людина хизуватиметься строкатим піджаком, якого нема в інших, чи упадатиме біля когось, щоб використати його у своїх інтересах? Чи буде така людина захланно шастати, вишукуючи дефіцитні товари, торгувати з-під поли модним мотлохом, сваритися з сусідкою через якусь дрібницю? Ні, ніколи!

Ми, звичайно, погоджуємося з тим, що гарні речі — корисні, що вони полегшують життя, коли надійно служать нам. Але вони можуть стати небезпечними, якщо примушують людину служити собі, перетворюються в культ, що потребує жертв. Споживання при соціалізмі — не мета, а засіб, умова всебічного розвитку особи, її духовного багатства, моральної краси.

Так, ми поступово переборюємо в собі той аскетизм, який виробився за довгі роки будівництва нового суспільства і був визнаний невід'ємною рисою самого способу життя минулих літ. Із зростанням матеріального достатку колишній аскетизм зникає, це закономірно. Ми, звісно, за достаток, комфорт, культурне дозвілля. Але повнота життя завжди була і буде для нас у творчій праці, в корисній діяльності для суспільства і для себе.

Екзамен на ввічливість

*Хто в гості не ходить і до себе не
зве, той недобрим сливе.*

Народне прислів'я

МИ ЗАПРОШУЄМО ГОСТЕЙ. Чого ми ходимо в гості? Насамперед поспілкуватися. А святковий стіл потрібен для того, щоб веселіше було розмовляти.

Радість і розкіш щирого людського спілкування — основа гостинності. Одних приваблюють гомінкі диску-

сії «про життя», другим до серця тиха бесіда, треті любляють частування, після якого можна поспівати, потанцювати, пожартувати.

Неодмінною умовою всього цього є привітність та щирість господарів і гостей. Без них не зарадять ніякі правила поведінки за столом.

Запрошуючи гостей, треба передусім думати не про те, щоб їх щедро, досхочу нагодувати, а про те, щоб атмосфера застолля була дружня і радісна. Тут багато важить і сервіровка стола, і цікава розмова, і музика, і розваги.

До прийому гостей треба підготувати кімнату, накрити стіл. Метушня господарів на кухні, коли вже прийшли гості, лише псує їм настрої. Активну участь у підготовці домашнього свята повинен узяти чоловік, щоб дружина була не перевтомлена і в доброму настрої.

Для святкового обіду чи вечора потрібен святковий одяг. Майже в усіх випадках господареві пасує темний костюм з галстуком. Улітку, звичайно, можна вдягнутися легко. Господиня вбирається зі смаком, але не намагаючись здивувати своїм туалетом запрошених жінок. Квартира теж повинна мати святковий вигляд.

Перших гостей господарі зустрічають разом. Допомагають зняти верхній одяг і запрошують до вітальні. Господиня залишається з ними, а господар зустрічає інших гостей. Вітають новоприбулих кількома люб'язними фразами, щоб вони відчули себе бажаними гостями у вашому домі. Після взаємних вітань господарі знайомлять гостей, якщо ті не знайомі.

Усі гості мають почувати себе вільно й невимушено. Тих, хто прийшов трохи раніше, слід розважити цікавою бесідою, почастувати солодошами, запропонувати їм переглянути журнал, телепрограму, щоб ніхто не нудгував.

ЯК НАКРИВАТИ НА СТИЛ. Успіх вечора залежить багато в чому й від того, як організовано святковий стіл.

Йдеться не про якість і різноманітність страв, а про дотримання правил доброго тону і вимог естетики. Найкращі наїдки добре споживаються тільки тоді, коли із смаком накрито стіл і за ним зручно сидіти.

Стільці ставлять так, щоб гостям не заважали ніжки стола або лікті сусідів. Відстань між приборами — не менше як 60 сантиметрів. Стіл покривають скатертю такого розміру, щоб краї трохи звисали. Якщо посуд строкатий, скатерть вибирають однотонну і навпаки.

Святковий настрій створюють квіти, гілочки ялинки, пучки осіннього листя. Ставлять їх у невеличких вазах без води так, щоб вони не заслоняли присутніх одне від одного і не заважали їм частуватися. Новорічний стіл вдало доповнюють запалені свічки.

Господиня завжди дбає, щоб стіл і наїдки мали якнайпривабливіший вигляд. А це залежить від її винахідливості і смаку. Добре, коли із смаком поєднується доцільність, а не претензійне намагання похвалитися дорогим посудом, тонким кришталем, сріблом приборів.

Посуд на святковому столі має бути бездоганно чистий і акуратний. Хоч би як блищали підлога й вікна, хоч би якою дорогою була скатерть, пощерблений посуд на столі, навіть якщо він старовинний, дорогий, псує гостям настрої. Сучасний, хай і простий посуд справляє краще враження.

Розставляти прибори починають з правого кінця стола. Перед кожним гостем ставлять тарілку для основної страви і тарілочку для закуски. Весь посуд на столі розташовують по прямій. Краї основних тарілок, а також ножів і виделок мають сягати майже краю стола. Тарілки з хлібом, тонко нарізаним м'ясом, ковбасою, сиром, салатниці, пляшки з напоями витягуються в одну лінію посередині стола. Прибор кожного гостя укладають так, щоб предмети, котрі йому знадобляться раніше, лежали далі від основної тарілки і їх зручніше було брати.

Якщо спочатку на стіл буде подано холодне м'ясо, потім риба і м'ясо смажене, то праворуч від основної тарілки, лезами до неї на відстані одного сантиметра один від одного кладуть ніж для м'яса смаженого, для риби і невеличкий ніж для холодного. А ліворуч від тарілки — відповідні виделки зубцями догори, щоб не псувати скатерть. Ножів і виделок у приборі може бути і дві пари, але не більше трьох.

Звичай класти ніж лезом до тарілки виник у рицарські часи, коли чоловіки носили при собі холодну зброю. Щоб не затьмарювати атмосферу застолля підозрами та іншими непевними почуттями, кожен учасник на знак миролюбних намірів клав свій ніж на стіл лезом не до сусіда, а до тарілки.

Супові, десертні ложки кладуть випуклістю вниз за тарілкою паралельно до краю стола і ручками праворуч — так їх зручніше брати. Ложки для розподілу смаженого м'яса, салатів, грибів тощо подають разом з ними.

Праворуч від прибора ставлять келих і склянку з блюдцем для води, соків, кави, але так, щоб вони не заважали брати ложки й ножі. Той келих чи келишок, котрий знадобиться першим, стоїть крайнім з правого боку.

Домашні наливки приємно пити з керамічних, оригінальної форми і забарвлення келишків.

Якщо на столі обмаль місця, прибор для закуски можна покласти на закусочну тарілку. Рибний прибор при необхідності замінюють двома виделками. Прибори і тарілки для десерту, фруктів, печива подають пізніше. Маленькі тарілочкі з маслом і відповідними ножами при них, перечниці з мініатюрними ложечками ставлять на стіл відповідно до потреби.

Стіл для вечірньої кави накривають так, щоб край тарілок з печивом були на рівні краю стола. Чашки з блюдцями ставлять справа від тарілок, ближче до середини стола. Місце чайної ложки — на блюдці або на

столі праворуч від нього. Для фруктового тістечка і торта додають ще лопаточку.

Блюда і тарілки беруть знизу, щоб пальці не торкалися ні їжі, ні поверхні посуду. Ніж, ложку, виделку подають і беруть за ручку. Високий келих — за ніжку.

УСІ ГОСТІ ОДНАКОВО ДОРОГІ. Гостей розсаджують за столом так, щоб усім було добре. Всі вони господарям однаково дорогі. Але слід брати до уваги їхні вік, заслуги. Жінку, якій хочуть виявити особливу пошану, супроводжує до столу господар, а чоловіка, присутність якого високо цінують,— господиня. Молоді люди йдуть до столу останніми. Першою за стіл сідає господиня.

Чоловіки допомагають жінкам всістися зручно, потім сідають самі. Господар залишається стояти, доки всі присутні не займуть свої місця.

Важливо заздалегідь обміркувати, як розмістити гостей. Людей із спільними інтересами доцільно посадити поряд, щоб вони могли вести цікаву розмову. За прямокутним чи круглим столом господарі сідають одне проти одного. Місця поряд з ними чи напроти них традиційно вважаються почесними. Їх займають особливо шановані гості. На сімейних вечорах, коли мало запрошених, господарі пропонують гостям сідати де кому подобається.

Буває, що столи накривають у двох кімнатах, тоді хазяйка сідає за один, а хазяїн — за другий, або старших гостей розміщують в одній кімнаті, молодих — у другій. Господарі залишаються за столом старших.

У гості небажано брати з собою дітей. Якщо ж діти прийшли, їх слід посадити за окремий стіл — це зручніше і для них, і для дорослих.

Як подавати страви. Страви подають так, щоб це було приємно і корисно для гостей. Спершу — легкі страви, потім ситніші.

За молодіжним столом вживають безалкогольні напої — фруктові соки, квас, наливки, мінеральні води. Адже молодість — то сама радість, бадьорість, енергія, які не потребують штучного збудження.

Коли гості сядуть за стіл, господаря бажає їм приємного апетиту і перша приступає до їди. Це означає, що гості можуть розпочинати частування. Якщо це званий обід, то спершу ставлять на стіл холодні закуски — тонко нарізані ковбаси, шинку, сир, сардини, вінегрет чи салат.

Після холодної закуски в глибоких тарілках подають гарячі **перші страви** — борщ, суп, заповнюючи ними лише заглиблення тарілки. Підносять її гостеві з правого боку і ставлять на його основну тарілку. Бульйон можна подавати в чашках з підставками і десертними ложками. Потім тарілки з-під закуски і борщу прибирають, звільняючи місце для м'ясних страв. Якщо подають дві чи три м'ясні страви, то спершу легші — птицю, телятину, а потім свинину.

Перед тим, як погостувати гостей солодким, із стола прибирають увесь непотрібний посуд, сільнички, перечниці, а тоді подають торт, морозиво, фрукти. На закінчення — чай, чорну каву чи компот.

Частування гостей. Коли на домашнє свято запрошують багато гостей, молодій хазяйці самій не впоратись. Їй допомагають рідні, знайомі. Заздалегідь треба домовитися, як краще частувати гостей, у якій послідовності подавати страви на стіл.

У домашній обстановці тарілки з борщем або м'ясом не приносять кожному гостеві з кухні. Основні страви подають до столу на великих блюдах і в мисках, щоб кожен міг узяти їх собі сам або дозволив собі покласти.

Господаря передає великий таріль із стравою гостеві, який сидить від неї ліворуч, а він — іншим. Якщо за столом є почесний гість, то вона частує його першим. Закуски, м'ясо, рибу, салати, торт подає з лівого боку,

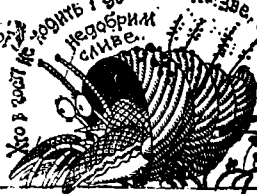
За молодіжним столом
вживають безалкогольні напої:
квас, мінеральні води,
фруктові соки.

Зорюнь і го себе назве той
недобрий
сливе.

Екзамен
на вихованість
молода сім'я складає,
коли зустрічає
гостей.

Запрошувати гостей треба,
що можливості.
чужини інтересів
і владовань.

— Святковий стіл потрібен
для того,
щоб
веселіше було
розмовляти.

щоб гостеві було зручно правою рукою брати собі їжу. Блюдо підносить впритул до його тарілки, щоб не накапати на скатертину.

Рідкі страви — борщ, бульйон, каву, напої — пропонують і доливають завжди справа від гостя. Борщ, бульйон пропонують тільки раз. М'ясну страву заведено пропонувати двічі. Господиня накладає їжу на тарілки всім гостям і тільки потім собі.

Використані тарілки, порожні пляшки забирають від гостя з правого боку по одній, а не складають горою на краю стола. Чисті тарілки ставлять перед гостями з лівого боку. На сімейному святі рідні і близькі можуть допомогти господині швидше зібрати брудний посуд, замінити тарілки. Звичайно гості цього не роблять, але іноді і їхня допомога цілком слухна. Все залежить від обставин і почуття такту.

Передбачлива господиня десь у куточку біля кухні задалегідь прилаштовує допоміжний столик, на якому складає все, що їй може знадобитися. Недарма кажуть: не та господиня уважна, яка щохвилини біжить на кухню по ніж, сіль, чисту тарілку, а та, що завбачливо поставила все це на стіл.

Каву подають до столу в невеличких чашках. Їх ставлять на блюдця вушком праворуч, щоб легко було брати правою рукою. Тут же, справа від чашки, лежить чайна ложка. Цукор подають в окремому посуді. Господиня сама наливає каву гостям з кавника, який завбачливо тримає на допоміжному столику. До кави пропонує торт, солодке печиво. В теплу погоду замість кави можна запропонувати морозиво.

Приймаючи гостей, господарі повинні діяти узгоджено. Поки дружина подає страви, чоловік розважає гостей, залагоджує непорозуміння, які можуть виникнути. Хоч би що сталося, він не дозволяє собі в присутності гостей робити зауваження дружині, дітям, родичам. Якщо веселість за столом пригасає або розмова

переходить на нецікаву тему, він знаходить дотепний спосіб піднести настрій гостям.

За святковим столом має панувати дружня, щира атмосфера, щоб гості почували себе вільно і невимушено.

Відпочинок, ігри, танці. Після частування гості люблять поспівати, потанцювати. Дуже добре, коли між ними знайдуться співаки, музиканти.

Гості зручно всідаються на дивані, м'яких кріслах, продовжуючи цікаву бесіду. Господарі дбають про те, щоб усім було затишно і приємно. Іноді співбесідники, розмовляючи чи розважаючись, поділяться на гуртки. Важливо при цьому не забувати про жінок, літніх людей, щоб вони не почували себе на вечорі забутими.

Молодих гостей більше приваблюють танці. Приємно потанцювати під гарну музику, вона створює радісний настрій.

Щоб розважити друзів, іноді на домашніх вечірках влаштовують різні ігри. Вдалий вибір їх залежить насамперед від господаря. Навіть коли всі присутні знають правила гри, не зашкодить ще раз нагадати їх, домовитися про необхідні поступки.

Не слід затівати гру, в якій можуть брати участь тільки окремі гості. Найкращі ігри — колективні.

У наш час є немало й інших способів розважити гостей. Це насамперед цікаві телепрограми, магнітофонні записи, діафільми. У перервах між розвагами господиня частує гостей солодощами, фруктами. Наостанок подає чорну каву. Це своєрідний сигнал до закінчення гостини.

Проводи гостей. Гості й господарі дякують одні одним за радість спілкування. Господар допомагає гостям одягнутися. Відчиняти двері перед гостями не слід, щоб не склалося враження, що їх хочуть позбутися. Кожен гість це робить сам.

Іноді виникає нагальна потреба раніше покинути

гостину. Роблять це непомітно, не привертаючи уваги інших. У передпокої чи сінях прощаються з господарями, пояснюючи їм, чому змушені залишити вечір. Коли причина поважна, її можна назвати присутнім за столом ще до початку гостювання, а потім, уклонившись усім, залишити вечір. В такому разі гостя ніхто не повинен затримувати. Піти, не попрощавшись, не сказавши нічого господарям,— нетактовно.

Якщо друзі, знайомі охоче приходять до вас у гості, радо запрошують до себе з будь-якої нагоди, частують від щирої душі—значить ви і ваша родина блиску-че склали екзамен на вихованість.

ОСВІЧЕНІСТЬ І ВИСОКА МОРАЛЬ — ГОЛОВНІ ОЗНАКИ ІНТЕЛІГЕНТНОСТІ

Розумне і моральне завжди збігаються.

Л. М. Толстой

З-поміж друзів і знайомих кожен легко може вирізнити людей розумних, добрих, працьовитих. Чи означає це, що всі вони й інтелігентні? Саме ця риса чимраз більше цікавить нас у наших сучасниках — адже ми прямуємо до суспільства загальної інтелігентності, коли людина гармонійно поєднуватиме в собі духовну і фізичну досконалість.

Інтелігентами традиційно називаємо людей розумової, творчої праці. А чи досить мати вищу освіту, щоб бути інтелігентним? На жаль, далеко не всі власники інститутських чи університетських дипломів — люди інтелігентні і далеко не всі інтелігентні люди мають такі дипломи.

...Парадоксально як для вченого з світовим ім'ям, але факт: в академіка Миколи Миколайовича Боголюбова нема диплома про вищу освіту. Нема навіть атестата про закінчення середньої школи. Бо сільську семирічку майбутній учений закінчив у чотирнадцять років, а наукову працю, що принесла йому премію Болонської академії наук, виконав у сімнадцять. Свою першу наукову роботу з теоретичної математики Микола Боголюбов написав у п'ятнадцять років, за що без атестата і диплома про вищу освіту його зарахували в аспірантуру. За роки навчання в аспірантурі обдарований юнак опублікував стільки статей у наукових виданнях України, що йому невдовзі надали ступінь доктора математичних наук без захисту дисертації.

Диплом гарантує передусім певний обсяг професійних знань, але не дає ніяких гарантій ні щодо моральних якостей дипломованого, ні щодо його культурного рівня. Більше того, добре відомо, що знання без належного морального контролю, не осяяні духовністю, людською добротою, іноді можуть служити злу. І навпаки, як влучно висловився М. І. Пирогов: «Без здорового глузду всі правила моральності ненадійні».

Працівник установи, до якого ви звернулися з проською, зустрів вас люб'язно, пообіцяв якнайскоріше залагодити справу і... не дотримав слова. Чарівної зовнішності молода жінка, що немов зійшла зі сторінок журналу мод, поводить себе зверхньо, зарозуміло, а коли хтось починає розмову на важливу тему, позіхає з нудьги. Професор медичного інституту, вправний хірург бере «презенти» за вдалі операції. Артист театру далеко не поінтелігентному ставиться до своєї дружини. А подікавитися б у будь-якому місті, скільки дипломованих фахівців побувало за рік у медвитверезнику. Чи не про таких О. Довженко писав, що в кишені у них диплом про вищу освіту, а в серці нема культури й на рівні початкової.

Це звичайні дипломовані, бездуховні інтелектуали. А інтелігентність і інтелектуальність — далеко не тотожні поняття. Серед інтелектуалів трапляються егоїсти, хама, навіть злочинці. Але кожен справжній інтелігент ніколи не був хамом, фанатиком, злочинцем.

Неінтелігентна людина не поважає скромних, не вміє серцем зрозуміти іншого, в уяві поставити себе на його місце. Вона легко налагоджує контакти з такими, як сама, але здебільшого це поверхове знайомство, бо «зайві» почуття заважали б їй використовувати друзів у власних інтересах. Ця людина спритна, але прямолінійна і черства, вона чимось цікавиться, але не жадібна до знань.

Недолугого інтелектуала видно здалеку. Насамперед він — позер; отож з усіх сил намагається видати себе не за того, ким є насправді, приховати за багатозначним виглядом порожнечу душі. Марні потуги, бо люди, як правило, дуже добре бачать, хто є хто.

Бути зовні вишуканим у сто крат легше, ніж духовно красивим. З другого боку, неестетична зовнішність, невихованість відштовхують навіть тоді, коли за ними, може, й щира душа. Тут потрібна гармонія змісту і форми, не тільки глибокі знання, а й культура сприйняття, тактовність, делікатність почуттів.

Глибокі знання, непересічне обдарування можуть мати і кар'єристи. Деякі з них бувають розумні, діяльні, коректні. На своїх робочих місцях навіть активні. Але чому ж таким холодом віє від кожного з них? Бо ці люди не люблять нічого, крім власного успіху, власного комфорту, власної кар'єри. З інтелігентністю це нічого спільного не має.

Буває юнак успішно закінчить школу, потім вуз, аспірантуру. У тридцять захистить кандидатську дисертацію, працює над докторською. На перший погляд, — справжній інтелігент! А придивишся уважніше — й бачиш бездушного, пойнятого чванством себелюбця. З дитинства цей відмінник звикав до своєї «винятковості», вищості над ровесниками. Як писала «Комсомольская правда», такі особи вважають, що вони створені для «красивого життя», а інші для них — невиразна сірість, безперспективність. Для таких ніби не існує перешкод у житті. Але ж егоїзм, зверхність — перший ворог інтелігентності.

Поєднання освіченості й високих моральних якостей — основна ознака інтелігентності. І як прикро, коли людина, що замолоду багато чим захоплювалася, любила книжку, ходила в кіно, на концерти, в театр, одружившись, перестає цікавитися прекрасним, вважає зайвим тратити час і гроші на ті «дурниці».

Гірко за таких. Скільки радощів обминають їх. Яким буденно суєтним стає їхнє життя.

Наша молодь не може брати приклад з таких людей. Сучасна молодь хоче знати, що таке духовність, у чому вона проявляється. Декому здається, що це поняття якесь ніби старожитнє. Тим часом духовність — це здатність особи знаходити, бачити, сприймати прекрасне в житті, в людині, в природі, у речах. А головне — це невгамовне прагнення поклонятися красі, жити за її законами.

Прекрасне — опора душі. Зміцнюючи цю опору, ми виховуємо патріотів рідної землі, вірних синів народу, героїв, здатних на подвиг в ім'я справедливості. І навпаки, без такої опори людина перетворюється на міщанина, для якого найголовніше — бути ситим.

Духовність невіддільна від честі, совісті, гідності й доброти — того, що складає основу прекрасної душі. Бездуховність позбавлена цього. І хоч бездуховна людина ніби зовні й не відрізняється від інших, внутрішня її відмінність разюча. Вона ненаситна в пустих і елементарних бажаннях — їсти, пити, нагромаджувати речі, матеріальні блага, причому намагається добитися цього будь-якими засобами.

Інтелегентність нашого сучасника не залежить від долі, обставин, як дехто вважає, вона — в його руках. Особливо це стосується молоді, якій у нас створено всі умови для всебічного розвитку. Для кожного юнака і дівчини — обов'язкова середня освіта, вони мають право навчатися далі, можливості всебічно розвивати свої здібності. Учись, духовно збагачайся, держай! За таких умов тільки лінива, байдужа до всього людина може залишитися неосвіченою, некультурною, духовно незвищеною.

...Скульптор С. Коненков був вражений змінами у зовнішності А. Чехова, які відбилися на його фотографіях. Обличчя молодого Антона Чехова було набагато гру-

біше, ніж у період його творчої зрілості, коли письменник досяг найвищої духовності, інтелігентності, доброти. Коненков підкреслював, що ця прекрасна метаморфоза відбулася за якихось десять років, сповнених напруженої роботи і самовиховання. Недарма ж ідеалом Чехова була людина-інтелігент, в якій усе прекрасне: і обличчя, і одяг, і душа, і думки.

Приклад з Чеховим ще раз переконає нас: інтелігентність не пов'язана з походженням чи становищем. Не формальна здатність розуміти мистецтво. Це — вміння жити відповідно до передового, гуманістичного світогляду, високих ідеалів, суворих моральних вимог, не зв'язуючи себе тенетами смішних і жалюгідних пережитків та умовностей. Це — нетерпимість до зла, несправедливості, здатність боротися проти недобрих намірів, недолгих смаків і нахилів.

Риси справжньої інтелігентності — це передусім глибоко усвідомлений патріотизм, інтернаціоналізм, любов до рідної землі. Людину, засліплену націоналізмом, шовінізмом, не можна назвати інтелігентною.

Це висока освіченість, інтелектуальність, розуміння законів розвитку природи і суспільства, постійне прагнення до знань, самовдосконалення, це духовна і фізична культура в їхній єдності та гармонії. Це нарешті високі етичні й естетичні ідеали, любов до прекрасного, художньо-культурна обізнаність, природжена обдарованість і творчі можливості.

Ми губимось у визначеннях, який він — сучасний інтелігент, а народ уже давно створив його образ. Тільки називає інакше, просто і влучно — добра людина. Ввічлива, порядна. Світла голова. Не пройдисвіт, не п'яниця, не хвалько. Майстер своєї справи. Любить працювати й пишається своєю роботою. Самокритичний і щедрий душею, завжди прагне знати більше і не шкодує свого досвіду іншим.

Як тут не пригадати батька Олександра Довженка,

так яскраво, поетично змальованого письменником в автобіографічній повісті «Зачарована Десна»: «Багато бачив я гарних людей, але такого, як батько, не бачив. Голова в нього була темноволоса, велика і великі розумні очі, тільки в очах чомусь завжди було повно смутку... Весь в полоні у сумного і весь в той же час з якоюсь внутрішньою високою культурою думок і почуттів...

З нього можна було писати лицарів, богів, апостолів, великих учених чи сіятелів,— він годивсь на все. Багато наробив він хліба, багатьох нагодував, урятував од води, багато землі переорав, поки не звільнився від свого смутку».

Сучасний інтелігент, як писав Василь Шукшин,— це бентежна совість, розум, почуття власної гідності, це гордість, загострене почуття справедливості, гіркий розлад з самим собою через прокляте питання «Що є правда?» і постійне вболівання за долю рідного народу, за його теперішнє і майбутнє. Якщо це зібрано в одній людині — вона інтелігентна.

Хоч би яких висот духовного збагачення ми сягнули, знову і знову звертаємось до особи Ілліча, до рис ленінської інтелігентності, яка завжди вражатиме нас гармонійною цілісністю у відданості справі народу, революції, комунізму, у войовничій партійності, ненависті до ворогів трудового люду, до міщанства, марновірства, до будь-яких моральних вад.

Саме таку інтелігентність, інтелігентність ленінського типу і повинна виховувати в собі радянська молодь.

З М І С Т

Мистецтво людського співжиття	3
I. ВІД ДИТИНСТВА ДО ЗРІЛОСТІ	9
Гармонія розуму і серця	9
Поруч люди	30
За порогом рідного дому	58
II. МОЛОДІСТЬ — ПОРА ДОСЯГНЕНЬ	78
Вічна невдоволеність собою	78
Потрібна людина — на потрібному місці	82
Перше знайомство	97
Як підтримати бесіду	104
Телефон — ваш вірний помічник	116
«Я вам пишу...»	119
Культура дозвілля	125
Одяг і прикрашає, і викриває	150
Вас запросили у гості	178
Подарунки люблять усі	195
III. ЦВІТ ЖИТТЯ	206
Плекати сили душі	206
Весілля за новим обрядом	218
Мікроклімат сім'ї	232
Речі, які завжди з нами	242
Екзамен на ввічливість	247
Освіченість і висока мораль — головні ознаки інтелігентності	257

Паламар А. О.

П14 Етика — молодим: Правила доброго тону /худ.
О. О. Міхнушев.— К.: Молодь, 1985.— 264 с.— іл.

Книга присвячена морально-етичному вихованню молоді людини. Культура поведінки, етика, тактовність, на жаль, ще не завжди бувають нормою нашого повсякдення. У книжці подано правила поведінки в найрізноманітніших ситуаціях. Бесіду побудовано на прикладах із життя.

П 0302050000—115
М228(04)—85 1.85.

87.7

Арсеній Онуфрєвич Паламар

ЭТИКА — МОЛОДЫМ

Правила хорошего тона

Киев. Издательство ЦК ЛКСМУ «Молодь»
(На украинском языке)

Художне оформлення

О. О. МІХНУШЕВА

Редактор

В. С. ТІМУКІНА

Художній редактор

К. О. РЯЗАНОВ

Технічний редактор

С. Г. ОРЛОВА

Коректори

І. А. БОНДАРЕНКО,

Л. М. ГРИМАЛЬСЬКА

ІБ № 2001

Здано на виробництво 17.06.85. Підписано до друку
30.08.85. БФ 18645. Формат 70×108 1/32. Папір друк. № 2.
Гарнітура літерат. Друк високий. Умови. друк. арк.
11,55. Умови. фарбовідб. 11,9. Обл.-вид. арк. 12,3. Тираж
65 000 пр. Зам. 5—208. Ціна 50 к.

Ордена «Знак Пошани» видавництво ЦК ЛКСМУ «Мо-
лодь». Адреса видавництва та поліграфкомбінату:
252119, Київ-119, Пархоменка, 38—44.